

TALOUS

TULEVAISUUDEN

PALVELUKSESSA

Kestävän talouden tilannekuva 2020-luvun taitteessa

Eeva Hellström

johtava asiantuntija
Ennakointi ja strategia

Mervi Porevuo

johtava asiantuntija
Yhteiskunnallinen koulutus

Miten maapallon ekologiset reunaehdot sekä hyvinvoinnin ja reiluuden tavoitteet sisällytetään taloudellisiin päätöksiin ja johtamiseen? Mikä on talouden tehtävä ylipäätään yhteiskunnassamme? Sitran Kestävän talouspolitiikan johtamiskoulutuksessa kehitämme yhdessä uutta ajattelua ja uusia ratkaisuja näihin perustavanlaatuisiin kysymyksiin.

Tämä julkaisu valottaa kestävän talouden tulevaisuuden haasteita ja valinnan paikkoja yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Se on tarkoitettu taustalukemiseksi kestävän talouspolitiikan kurssilaisille ja soveltuu samalla jokaiselle taloudesta ja tulevaisuudesta kiinnostuneelle.

LUKUOHJE

Raportti koostuu kolmesta osasta. Kukin osa alkaa lyhyellä johdannolla, joka tiivistää siinä käytetyn lähestymistavan aiheeseen. Johdantoa seuraa kolme lukua, joissa aihetta käsitellään syvällisemmin ja esimerkkien kera. Lopuksi osan keskeisimmät viestit on koottu tärkeiksi. Tärppi on koulussa koetta varten annettu vihje. Globaalien ympäristöongelmien ratkaiseminen ja eriarvoistumiskehityksen kääntäminen on ihmiskunnan kohtalonkysymys – koe, jossa emme voi epäonnistua.

Kiireistä lukijaa kannustamme perehtymään etenkin kunkin osan johdantoon ja tärppeihin. Antoisimman lukukokemuksen saa, kun sulattelee raportin osa kerrallaan, pysähtyen ajan kanssa kunkin osion loppuun koottujen avointen kysymysten ääreen. Yksi pääviesteistämme on, että kestävä talous rakentuu useista toisiinsa kytkeytyvistä ilmiöistä sekä näkökulmista, joiden välillä tarvitaan rakentavaa vuoropuhelua. Avoimet kysymykset kannustavat lukijaa dialogiin raportin kanssa ja tukevat siten oman käsityksen muodostamista kestävästä taloudesta. Keskeisiä viestejä tiivistävän sekä keskustelua herättävän rakenteen ansiosta raportti soveltuu erinomaisesti keskusteltavaksi esimerkiksi lukupiireissä.

Kestävään talouteen liittyy monia uusia tai haastavia käsitteitä, joista osa on monitulkintaisia. Tekstissä on alleviivattu joitakin käsitteitä, joihin olemme halunneet erityisesti kiinnittää lukijan huomioita. Alleviivatut käsitteet on avattu julkaisun lopussa olevassa sanastossa. Kukin käsite on alleviivattu vain, kun se esiintyy kussakin luvussa ensimmäisen kerran.

Sitra työpaperi

© Sitra 2020

Talous tulevaisuuden palveluksessa

Kestävän talouden tilannekuva 2020-luvun taitteessa
2. painos

ISBN 978-952-347-184-9 (PDF) www.sitra.fi

ISBN 978-952-347-185-6 (nid.)

Työryhmä: Eeva Hellström, Mervi Porevuo, Ilona Koski,
Taru Keltanen

Sitra Työpaperit tarjoavat monialaista tietoa asioista, jotka vaikuttavat yhteiskunnan muutokseen. Työpaperit ovat osa Sitran tulevaisuustyötä, jota tehdään ennakoinnin, tutkimuksen, hanketoiminnan ja kokeilujen sekä koulutuksen menetelmin.

ESIPUHE

Talous on tavalla tai toisella mukana lähes kaikessa, mitä ihmiset tekevät. Ja jokaiseen taloudelliseen päätökseen – pienimpäänkin niistä – sisältyy arvovalintoja, jotka tehdään tiedostaen tai tiedostamatta.

Taloudellinen globalisaatio on edennyt viime vuosikymmeninä huimaa vauhtia teknologian ja digitalisaation siivittämänä. Tällä on ollut mittavia positiivisia vaikutuksia talouskasvuun ja kansainväliseen kauppaan. Yhtäläillä se on vähentänyt köyhyyttä, luonut työpaikkoja kehittyviin maihin ja auttanut niitä pääsemään talouden arvoketjussa ylöspäin.

Samanaikaisesti olemme saaneet esimakua kiihtyvän tuotannon ja kulutuksen sekä varallisuuden keskittymisen haitoista: sään ääri-ilmiöistä, pölyttäjien vähenemisestä, meriä seilaavista jätelautoista ja eriarvoistumisesta kumpuavasta yhteiskunnallisesta epävakaudesta.

Haittoja syntyy, kun talouden ohjaukskeinot ja kannusteet eivät ota huomioon toiminnan vaikutuksia ympäristöön tai ympäröivään yhteiskuntaan. Ympäristölle aiheutuvat haitat kärsitään kollektiivisesti, siinä missä hyödyt kertyvät harvoihin taskuihin eriarvoistumista kiihdyttäen. Näin ei voi jatkaa.

Vuodesta 2013 Sitra on järjestänyt Kestävän talouspolitiikan johtamiskoulutusta yhteiskunnallisille vaikuttajille ja päätöksentekijöille. Kurssin käyneitä on yli 400. Painopiste on sanalla kestävä eli kurssilla pohditaan teoriassa ja käytännön harjoituksen kautta sitä, miten maapallon ekologiset reunaehdot sekä reilun ja hyvinvoinnin tavoitteet sisällytetään taloudellisiin päätöksiin.

Käsissäsi oleva julkaisu auttaa orientoitumaan kurssin sisältöihin ja keskusteluihin. Se valottaa murroskohdassa olevan talouden haasteita ja herättää pohtimaan laajemmin talouden asemaa ja tehtäviä yhteiskunnassa.

Talouden voimat ja mekanismit on valjastettava luonnon ja ihmisen palvelukseen siten, että kaikenlainen taloudellinen toimeliaisuus uusintaa ekologista ja sosiaalista pääomaamme. Vähempi ei enää riitä.

Viime vuosina ilmastonmuutos on noussut voimakkaasti yritysjohtajien, poliitikkojen ja rahoittajien puheisiin – ja onneksi myös tekoihin. Euroopan unioni tavoittelee ilmastoneutraaliutta kunnianhimoisella vihreän talouden Green Deal -ohjelmalla ja Euroopan keskuspankki on ilmoittanut, että se haluaa käyttää kaikki keinot taistelussa ilmastonmuutosta vastaan. Suomessa valtioneuvosto laati jo toistamiseen ilmastovuosikertomuksen.

EU:n vihreän talouden ohjelman ytimessä on kiertotalous. Linearisesta ja tuhlaavasta talousmallista on siirryttävä malliin, jossa materiaalit ja arvo kiertävät. Tämän muutoksen edistäjänä Sitra on yksi edelläkävijöistä. Painotamme työssämme vahvasti sitä, että siirtymä kiertotalouteen tulee toteuttaa myös sosiaalisesti oikeudenmukaisesti.

Vaikka koronapandemian vaikutuksia on vielä ennenaikaista arvioida, kriisi tarjoaa mahdollisuuksia kestävämpiin valintoihin, vieläpä nopeutetussa aikataulussa. Virus kyllä voitetaan ajallaan, mutta kestävä kehitys ja hyvinvointi eivät ole mahdollisia pidemmällä aikavälillä ilman nykyisen talousajattelun uudistamista.

Ekologista ja sosiaalista pääomaa uusintava talous auttaa meitä myös varautumaan erilaisiin kriiseihin, sillä se vahvistaa yhteiskuntien resilienssiä eli iskunkestävyyttä ja palautumiskykyä.

Toivoa luo se, että kansalaisten kiinnostus kestävämpiin valintoihin on lisääntynyt ja se, että talouden rakenteet eivät ole kiveen hakatut. Vuosina 1999-2002 Euroopan talous- ja rahaliittoon kuuluvat maat ottivat asteittain käyttöönsä yhteisen valuutan. Talouden toimintamalleja voidaan siis muuttaa radikaalisti, kun tahtoa on riittävästi.

Tarvitsemme yritysten innovaatioita, lainsäätäjien viisautta, sijoittajien varoja ja eri sektoreiden saumatonta yhteistyötä, kun käänämme haasteita mahdollisuuksiksi. Sitrassakin talouden uudistamisen tarve huomioidaan osana kaikkea tulevaisuustyötämme.

Tämä julkaisu tarkastelee taloutta yhteiskunnallisesta näkökulmasta ja tarjoaa eväitä kaikille aihepiiristä kiinnostuneille. Suuri kiitos työhön osallistuneille sitralaisille ja muille asiantuntijoille sekä Kestävän talousfoorumin ja Kestävän talouspolitiikan johtamiskoulutuksen alustajille ja alumneille arvokkaista näkemyksistä ja kommentteista.

Siträn yhteiskunnallisen koulutuksen tavoitteena on koota muutoksentehtäviä saman pöydän ääreen kehittämään yhdessä uutta ajattelua ja uusia ratkaisuja. Tästä on kyse myös Kestävän talouspolitiikan johtamiskoulutuksessa. *Tervetuloa mukaan rakentamaan tulevaisuuden kestävää taloutta!*

Jyrki Katainen

ylIASIAMIES
SITRA

SISÄLLYS

ESIPUHE	3
TIIVISTELMÄ	6
SUMMARY	8
SAMMANFATTNING	10
PROLOGI: Kestävän talouden kehityskaari 2013–2020	12
JOHDANTO	15
OSA 1: KESTÄMÄTÖN KÄY KAIKILLE KALLIIKSI	17
1. Kestävyysskriisin ratkaisu on elinehtomme	20
Globaalit ympäristöongelmat kriittisellä tasolla	20
Muutoksen syvällisyys ja kiireellisyys luovat jännitteitä	23
Elämme ratkaisevaa vuosikymmentä	23
2. Kaveria ei jätetä	25
Kehitys ei ole kohdellut kaikkia tasapuolisesti	25
Työn murros haastaa ja mahdollistaa	27
Kohtuus ja reiluus luovat perustan tulevaisuuden hyvinvoinnille	28
3. Kohti reilua ja kestävää tulevaisuutta	29
Ympäristö, oikeudenmukaisuus ja hyvinvointi kytkeytyvät erottamattomasti toisiinsa	29
Talouden irtikytkennän rinnalla tarvitaan jälleenkytkentää	29
Talous tukemaan siirtymää reiluun ja kestävään tulevaisuuteen	30
Täpät ja kysymykset	33
OSA 2: TALOUS MUUTOSVOIMANA	34
4. Talouden uudistaminen tarvitsee uutta ja luovaa ajattelua	37
Kapitalismi ja markkinatalous remontin tarpeessa	37
Resilienssi edellyttää talouden monimuotoisuutta	38

Uudet talouden ajattelumallit avartamaan ajattelua	39
5. Rohkeaa ja monipuolista muutostyötä tarvitaan lisää	41
Tilaa ja vauhtia talouden uusille toimintamalleille	41
Resurssien uudelleenohjaus on muutoksen avain	41
Kehittäminen nähtävä monipuolisesti	45
6. Talouden ohjauskeinot parempaan käyttöön	46
Taloudellista ohjausta tehostettava ja monipuolistettava	46
Hiilelle ja luonnolle hinta	49
Polkuriippuvuudet tarkempaan tarkasteluun	50
Tärpit ja kysymykset	52
OSA 3: TIENVIITTOJA MUUTOKSEEN	53
7. Vastuun ottamisen uusi aika	55
Kestävät valinnat eivät ole vain kuluttajan vastuulla	55
Teknologia ratkaisee – mutta ei yksin	55
Julkisella sektorilla on tärkeä rooli murroksessa	58
8. Systemistä muutostakin on johdettava ja ohjattava	61
Menestys syntyy olemalla osa systeemiä ratkaisuja	61
Tiedosta yhdessä ymmärrettyihin tilanne- ja tulevaisuuskuviin	61
Demokratian ja hallinnon vastattava pitkäjänteisyyden, reilun ja osallisuuden vaatimuksiin	63
Tärpit ja kysymykset	64
EPILOGI: Kiireellinen kutsu rakentamaan reilua ja kestävää tulevaisuutta	65
Tärppi ja kysymykset	66
Sanasto	67
Lähteet	71
Kirjoittajista	75
Kiitokset	75

TIIVISTELMÄ

Sitran Kestävän talouspolitiikan johtamiskoulutus yhdistää hyvinvoinnin, talouden realiteetit ja maapallon reunaehdot pitkäjänteiseen päätöksentekoon sekä monimutkaisen maailman vaatimaan uuteen johtajuuteen. Koulutuksemme tuo vuosittain yhteen kuutisenkymmentä päättäjää ja muutoksentekijää eri aloilta pohtimaan suomalaisen yhteiskunnan vahvuuksia ja kipukoh- tia kestävän talouden näkökulmasta sekä luomaan tule- vaisuuden talouspolitiikkaa. Tämä julkaisu viitoittaa tietä yhteiselle oppimisprosessille, jonka tavoitteena on valjas- taa talous tulevaisuuden palvelukseen.

Käsissäsi on nyt päivitys vuonna 2013 valmistuneeseen ”Kestämätön käy kalliiksi – 10 teesiä kestävään talouteen” -raporttiin, joka on tähän asti toiminut Kestä- vän talouspolitiikan johtamiskoulutuksen keskeisenä oppimateriaalina. Raportti syntyi Sitran Kestävä talous -foorumissa 29:n taloutta eri näkökulmista katsoneen osallistujan keskustelujen, väittelyjen ja yhteistyön tulok- sena.

Seitsemässä vuodessa maailma on muuttunut. Osa seitsemän vuoden takaisista ajatuksista osoittautui naii- veiksi, mutta toisaalta monista tuolloin edistykellisiltä tuntuneista ajatuksista on tullut arkipäivää. Kestävän talouden ajattelussa on nyt siirryttävä uuteen vaiheeseen. Tulevaisuuden talous on kestävä, kun se on resilientti ja toimii muutosvoimana ekologisen ja sosiaalisen pääoman uusintamisessa. Keskeisenä viestinämme on, että kestä- mätön ei käy enää kalliiksi vain talousjärjestelmälle vaan koko ihmiskunnalle.

Raportti koostuu kolmesta osasta. Ensimmäisessä osassa peilataan aikamme globaaleja haasteita ja luodaan pohja tulevaisuuden kestäväälle taloudelle. Toisessa osassa paneudutaan tarkemmin siihen, miten talous voi toimia muutosvoimana kohti reilua ja kestävää tulevaisuutta. Kolmannessa osassa kartoitetaan tienviittoja muutokselle sekä tarkastellaan haasteita systeemisyiden ja johtamisen näkökulmasta. Jokaisen osan loppuun olemme kiteyttä- neet keskeiset viestimme tärkeiksi ja keränneet niiden yhteyteen avoimia kysymyksiä opin tietä avaamaan ja laajentamaan. Tärppi on koulussa koetta varten annettu vihje. Globaalien ympäristöongelmien ratkaiseminen ja eriarvoistumiskehityksen kääntäminen on ihmiskunnan kohtalon kysymys – koe, jossa emme voi epäonnistua.

Toivomme, että tärppimme ovat hyvä alku yhteisen kestävän tulevaisuuden rakentamiselle.

Kymmenen tärppiä tulevaisuudelle

1. Maapallomme kantokyvyn rajat on jo monilta osin ylitetty ja eriarvoistuminen uhkaa yhteiskuntien vakautta. Monet ympäristö-, hyvinvointi- ja oikeu- denmukaisuuskysymykset muodostava viheliäisten ongelmien vyyhdin, jossa niitä ei ole mahdollista ratkaista toisistaan erillisinä. Jos haluamme tuottaa hyvinvointia samaan aikaan, kun parannamme ympäristön tilaa ja vähennämme eriarvoisuutta, hyvinvointikäsitteemme on huomioitava myös reiluus ja kohtuus. Kestämätön kehitys käy kaikille kalliiksi.
2. Taloudellisen toiminnan sekä ympäristöön että ihmisiin kohdistamien kielteisten vaikutusten eli jalanjäljen rinnalla on yhä tärkeämpi kiinnittää huomioita talouden myönteisiin vaikutuksiin eli kädenjälkeen. Tavoitteena on, että talouden jättämä kädenjälki on jalanjälkeä suurempi. Talouden raken- teita ja sääntelyä uudistamalla talous voi sekä korjata jo syntyneitä vahinkoja että uusintaa tulevaisuuden rakennusaineeksi tarvittavaa ekologista ja sosiaalista pääomaa.
3. Talous on merkittävä yhteiskunnallinen voima. Taloutta on nyt ohjattava ja uudistettava niin, että taloudelliselle toiminnalle ominainen muutosvoima saadaan palvelemaan mahdollisimman hyvin reilua ja kestävää tulevaisuutta. Talous voi toimia muutos- voimana ja palvella tulevaisuutta vain ollessaan samanaikaisesti sekä iskunkestävä että sopeutumis- ja uudistumiskykyinen eli resilientti.
4. Edessämme oleva murros edellyttää rakentavaa ja moniulotteista keskustelua taloudesta. Talouteen liittyvät jännitteet eivät ole vain taloustieteellisiä, vaan liittyvät myös siihen, miten talouden rooli yhteiskunnassa ymmärretään ja kuinka syvällisesti ja nopeasti taloutta halutaan uudistaa. Kestävä

talous edellyttää paitsi välittömästi toimeenpantavien keinojen käyttöönottoa myös perustavanlaatuisempaa toimintamallien ja talousajattelun kehittämistä sekä vuoropuhelua näiden välillä.

- 5.** Paineet kapitalismin korjaamiseksi ja markkinatalouden ohjauksen vahvistamiseksi kasvavat maailmanlaajuisesti. Suomella on hyviä kokemuksia talouden aiemmista korjausliikkeistä, joiden kautta muun muassa hyvinvointivaltiomme synnyttiin. Taloudelta odotetaan nyt entistä enemmän kykyä vahvistaa yhteiskunnan iskunkestävyyttä sekä sopeutumis- ja uudistumiskykyä. Menestymme olemalla talouden uudistamisen etujoukoissa.
- 6.** Talouspolitiikan ohjausvalikoima erilaisine veroineen, rajoituksineen ja kannustimineen tarjoaa lukuisia mahdollisuuksia edistää siirtymää ympäristö-, hyvinvointi-, ja eriarvoisuusongelmia korjaavaan talouteen. Tätä ohjausvalikoimaa sekä talouden sääntelyä kansainvälisessä ja kansallisella tasolla on käytettävä entistä määrätietoisemmin. Samalla on pystyttävä purkamaan ihmiselle ja ympäristölle vahingollisia taloudellisen toiminnan kannusteita ja polkuriippuvuuksia.
- 7.** Systeeminen, koko yhteiskunnan läpileikkaava muutos edellyttää yhtäaikaista ja samaan suuntaan vieviä toimia yhteiskunnan kaikilla tasoilla ja kaikilta toimijoilta. Mukaan tarvitaan niin päättäjät, yritykset, kehittäjät kuin tavalliset työntekijät ja kansalaiset. Tulevaisuutta ei voi johtaa ja rakentaa vain ylhäältä käsin, vaan se pitää tehdä samanaikaisesti kaikilla tasoilla yhdessä ohjautuen.
- 8.** Kullakin toimijalla on oma roolinsa ja mahdollisuutensa edistää systeemistä muutosta. Kansainväliselle yhteistyölle on kasvavaa tarvetta samaan aikaan, kun kansainvälisessä politiikassa on paljon jännitteitä. Kaikkien, jotka voivat, on siksi edettävä nopeasti huolimatta muista. Monet kunnat ja kaupungit sekä edelläkävijäyritykset ja -kansalaiset ovat jo lähteneet kantamaan vastuuta esimerkillisesti. Nyt myös valtioilta odotetaan yhä vahvempaa roolia kestävän kulutuksen ja ratkaisujen mahdollistajana. Kehittyvä teknologia tarjoaa uusia ratkaisuja ja liiketoimintamahdollisuuksia, kunhan niiden käyttöönottoa vauhditetaan ja teknologian heijastusvaikutukset muuhun yhteiskuntaan otetaan huomioon.
- 9.** Yhteiskunnat kilpailevat keskenään yhteiskuntajärjestelmiensä kyvystä tehdä ajassamme tarvittavia systeemisiä muutoksia. Suomi voi menestyä ja saada kokoaan suuremman painoarvon olemalla kestävien ratkaisujen kehittämisen etujoukoissa. Uusien mahdollisuuksien tunnistamiseksi meidän kannattaa myös päivittää tapamme rakentaa tiedosta yhteisiä tilanne- ja tulevaisuuskuvia sekä uudistaa demokratiaamme ja hallintoamme tukemaan tarvittavaa muutosta.
- 10.** Kestävän talouden ratkaisut eivät ole vain teknisiä tai poliittisia, vaan pohjimmiltaan kysymys on siitä, mihin perustamme inhimillisen kehityksen ja hyvinvoinnin nopeasti muuttuvassa ja sopeutumiskykyä vaativassa maailmassa. Kyse on siitä, millaiset maailmankuvat ja ihanteet ohjaavat toimintaamme. Tarvitsemme uuden, luottamusta sekä tulevaisuuteen että toisiimme rakentavan, myönteisen tulevaisuuskuvan siitä, mitä hyvä elämä ja Suomen rooli yhteisellä maapallollamme voisi olla.

SUMMARY

Sitra's Leadership Training for Sustainable Economic Policy connects aspects of well-being, economic realities and the earth's boundary conditions into the long-term decision-making and new leadership required for a complicated world. Every year, our training brings together about 60 decision-makers and change-makers from various sectors to reflect on the strengths and shortcomings of Finnish society from the perspective of a sustainable economy and to shape economic policy for the future. This publication **Renewing the Economy for the Future – A snapshot of the sustainable economy at the turn of the 2020s** paves the way for a joint learning process aimed at harnessing the economy to serve the future.

The report you now have in your hands is an update to the report published in 2013, "Unsustainable Gets Costly – Ten Theses for a Sustainable Economy", which has until now served as a key learning source for Sitra's Leadership Training for Sustainable Economic Policy. The report was a result of the discussions, debates and co-operation involving the 29 participants in Sitra's Sustainable Economy Forum, all of whom view the economy from different perspectives.

The world has changed in seven years. Some of the ideas the Forum had seven years ago turned out to be naive, while many of the ideas that seemed progressive at the time have become part of our everyday life. We now need to advance to the next stage of sustainable economy thinking. The economy of the future will be sustainable when it is resilient and serves as a driving force in the regeneration of ecological and social capital. Our key message is that at this point the cost of unsustainability will be high not only to the economic system but to the whole of mankind.

The report consists of three parts. The first part reflects the global challenges of our time and lays the foundation for a sustainable economy of the future. The second part focuses more on how the economy can act as a driving force for change towards a fair and sustainable future. The third part maps out signposts for change and examines challenges from the perspectives of systems thinking and leadership. At the end of each part, we have crystalli-

sed our key messages into useful points for the future, which are accompanied by open questions intended to guide and expand your learning. Think of these as being like the learning aids that help you pass school exams. Solving global environmental problems and reversing the rise in inequality is a question of the fate of humanity – an exam we cannot afford to fail. We hope that our tips will be a good start for building a common sustainable future.

Ten points for the future

1. The limits of our planet's carrying capacity have already been exceeded in many respects, and increasing inequality threatens the stability of societies. Many of today's ecological and social problems form a tangle of wicked problems, which makes it impossible to deal with the various issues related to the environment, well-being or equality in isolation from each other. If we wish to simultaneously improve the state of the environment and decrease inequality, fairness and reasonability need to be also included in our conception of well-being. The cost of unsustainable development will be high to all of us.
2. Alongside measuring the negative effects of economic activity on both the environment and people, i.e. the footprint, it is increasingly important to pay attention to the positive impacts of the economy, i.e. the handprint. The objective is to make the handprint left by the economy larger than the footprint. By reforming the structures and regulation of the economy, the economy can be used for restoring the damage that has already been done and regenerating the ecological and social capital needed as building blocks for the future.
3. The economy is a significant force in society. We need to regulate and reform the economy, so that the inherent capacity of the economy to drive change can be directed to contribute to a fair and sustainable future. The economy can drive change and contribute to a better future only when it is

resilient: It needs to be shock resistant and adaptable, and have a capacity to renew itself.

4. The transformation ahead of us requires a constructive and multidimensional discourse on the economy. The tensions around the economy are not only economic but also concern how the role of the economy in society is understood and how deeply and rapidly we want to reform the economy. A sustainable economy requires the introduction of immediate measures and a more fundamental development of operating models and economic thinking, as well as dialogue between them.
5. The pressure to reform capitalism and strengthen control of the market economy is increasing worldwide. Finland has good experience of previous correction measures, which, among other things, enabled the creation of our welfare state. Today, the economy is expected to have an increasing capacity to strengthen the society's shock resistance, adaptability and capacity to renew itself. We will succeed by staying at the forefront of economic reform.
6. The range of economic policy steering methods, including various taxes, restrictions and incentives, offers numerous opportunities for promoting the transition to an economy that addresses environmental, welfare and inequality issues. We must be more determined in how we use this set of steering methods and economic regulation at the international and national level. At the same time, we must be able to dismantle economic incentives and path dependencies that are harmful to people and the environment.
7. Systemic change that affects the whole of society requires simultaneous measures from all sectors, and at all levels, of society to take us in the same direction at the same time. It requires the involvement of decision-makers, businesses and developers, as well as employees and individuals. The future cannot be managed and built only from above; the effort must be taken simultaneously at all levels in codirection.
8. Each operator has its own role and opportunities to promote systemic change. There is a growing need for international co-operation at a time when tensions are running high in international politics. Therefore, anyone who can should advance quickly, regardless of others. Many local authorities and cities, as well as pioneering companies and individuals, have already begun to take responsibility in an exemplary manner. Today, governments are also expected to play an increasingly stronger role in enabling sustainable consumption and solutions. Technological development offers new solutions and business opportunities as long as their introduction is accelerated and the spill over effects of technology on the rest of society are taken into account.
9. Societies compete to see whose societal system has the highest capacity to make the necessary systemic changes needed in our time. Finland can succeed and punch above its weight by being at the forefront of developing sustainable solutions. In order to identify new opportunities, we should also update the way we use data to build a shared situational awareness and future visions, and reform our democracy and governance to support the necessary change.
10. Solutions for a sustainable economy are not only technical or political; it is essentially our foundations for enabling human development and creating well-being in a rapidly changing world that require adaptability. It is about what kinds of world views and ideals guide our activities. We need confidence in the future and trust between us – a positive vision about what a good life and Finland's role on our shared planet could be like.

SAMMANFATTNING

Sitras ledarskapsutbildning i hållbar ekonomisk politik förenar välfärden, de ekonomiska realiteterna och jordens bärkraft till ett underlag för långsiktigt beslutsfattande och nytt ledarskap som krävs i vår komplicerade värld. Vår utbildning sammanför årligen ett sextiotal beslutsfattare och förändringsaktörer från olika branscher för att fundera över det finländska samhällets styrkor och smärtpunkter ur ett hållbart ekonomiskt perspektiv samt för att skapa ekonomisk politik för framtiden. Denna publikation ”**Ekonomi för framtiden - Lägesbild för hållbar ekonomi i början av 2020-talet**” stakar ut vägen för en gemensam inlärningsprocess vars mål är att utnyttja ekonomin i framtidens tjänst.

Du håller nu i en uppdatering av rapporten ”Kestämätön käy kalliiksi - 10 teesiä kestävään talouteen” (Ohållbart blir dyrt - 10 teser för en hållbar ekonomi) från 2013, som hittills har fungerat som centralt undervisningsmaterial för ledarskapsutbildningen i hållbar ekonomisk politik. Rapporten uppkom under Sitras forum Hållbar ekonomi som ett resultat av diskussioner, debatter och samarbete mellan deltagarna som såg på ekonomin ur 29 olika synvinklar.

Världen har förändrats på sju år. En del av idéerna för sju år sedan visade sig vara naiva, men å andra sidan har många av de då progressiva idéerna blivit vardag. Man måste nu gå in i en ny fas när det kommer till hur man tänker på hållbar ekonomi. Framtidens ekonomi är hållbar när den är resilient och fungerar som förändringskraft i förnyandet av det ekologiska och sociala kapitalet. Vårt centrala budskap är att det ohållbara inte längre blir dyrt bara för det ekonomiska systemet utan för hela mänskligheten.

Rapporten består av tre delar. I den första delen speglar vi vår tids globala utmaningar och skapar en grund för framtidens hållbara ekonomi. I den andra delen går vi närmare in på hur ekonomin kan fungera som förändringskraft mot en rättvis och hållbar framtid. I den tredje delen kartläggs vägvisare för förändring samt granskas utmaningar med tanke på systemiskt tänkande och ledning. I slutet av varje del har vi sammanfattat våra centrala budskap som tips och samlat öppna frågor för att öppna upp och utvidga kunskapen. Ett tips är en vink som ges för ett prov i skolan. Att lösa globala miljöproblem och vända på ojämlikhetsutvecklingen är en

ödesfråga för mänskligheten – det är test där vi inte kan misslyckas. Vi hoppas att våra tips är en bra början för att bygga en gemensam hållbar framtid.

Tio tips för framtiden

- 1.** Gränserna för jordens bärkraft har redan överskridits i många avseenden och ojämlikhet hotar samhällets stabilitet. Många av dagens ekologiska och sociala problemen utgör en del av de besvärliga problemen, där många miljö-, välfärds- och rättvisefrågor inte kan lösas separat. Om vi vill samtidigt förbättra miljöns tillstånd och minska den orättvisa fördelningen av välfärden, måste vi inkludera rättvisa och måttlighet i vår uppfattning om välfärden. En ohållbar utveckling blir dyr för alla.
- 2.** Vid sidan av de negativa konsekvenserna för både miljön och människorna, det vill säga fotavtrycket, är det allt viktigare att fästa uppmärksamhet vid de positiva effekterna av ekonomin, det vill säga handavtrycket. Målet är att handavtrycket som ekonomin lämnar ska vara större än fotavtrycket. Genom att förnya de ekonomiska strukturerna och regleringen kan ekonomin både återhämta sig från redan uppkomna skador och reproducera det ekologiska och sociala kapital som behövs som framtida byggmaterial.
- 3.** Ekonomin är en framstående makt i samhället. Vi måste styra och förnya ekonomin så att förmågan att driva ändring, som är kännetecknande för ekonomin, kan då fungera som en förändringskraft mot en rättvis och hållbar framtid. Ekonomin kan fungera som en förändringskraft och betjäna framtiden bara när den är resilient, det vill säga när den är slagfärdig och har förmåga för anpassning och förnyelse.
- 4.** Den omvälvning vi står inför kräver en konstruktiv och mångfacetterad diskussion om ekonomin. De ekonomiska spänningarna är inte bara nationalekonomiska, utan hör också samman med hur man förstår ekonomins roll i samhället och hur djupt och

snabbt man vill förnya ekonomin. En hållbar ekonomi förutsätter inte bara att man tar i bruk metoder som ska genomföras omedelbart, utan också en mer grundläggande utveckling av verksamhetsmodeller och ekonomiskt tänkande samt en dialog mellan dessa.

- 5.** Trycket på att reformera kapitalismen och stärka styrningen av marknadsekonomin ökar globalt. Finland har goda erfarenheter av tidigare ekonomiska reformer genom vilka bland annat vår välfärdsstat skapades. Ekonomin förväntas nu i allt högre grad kunna stärka samhällets slagtlighet samt anpassnings- och förnyelseförmåga. Vi lyckas genom att stå i främsta ledet i den ekonomiska förnyelsen.
- 6.** Styrortimentet för den ekonomiska politiken med olika skatter, begränsningar och incitament erbjuder många möjligheter att främja en övergång till en ekonomi som åtgärdar miljö-, välfärds- och ojämlikhetsproblem. Detta styrortiment och den ekonomiska regleringen på internationell och nationell nivå måste användas mer målmedvetet. Samtidigt måste man kunna undanröja ekonomiska incitament och stigberoende som är skadliga för människan och miljön.
- 7.** En systemisk förändring som genomsyrar hela samhället förutsätter samtidiga och parallella åtgärder på alla nivåer i samhället och av alla aktörer. Såväl beslutsfattare, företag, utvecklare som vanliga arbetstagare och medborgare behövs. Framtiden kan inte enbart ledas och byggas uppifrån, utan det måste göras samtidigt på alla nivåer och styras tillsammans.
- 8.** Varje aktör har en egen roll och möjlighet att främja systemisk förändring. Det finns ett växande behov av internationellt samarbete samtidigt som det finns många spänningar i den internationella politiken. Alla som kan måste därför göra snabba framsteg utan hänsyn till andra. Många kommuner och städer samt föregångarföretag och -medborgare har redan börjat bära ansvar på ett exemplariskt sätt. Nu förväntas även staterna spela en allt starkare roll som möjliggörare av hållbar konsumtion och lösningar. Den teknologi som utvecklas erbjuder nya lösningar och affärsmöjligheter, förutsatt att ibruktandet av dem påskyndas och teknikens återverkningar på det övriga samhället beaktas.
- 9.** Samhällena konkurrerar sinsemellan om sina samhällsystems förmåga att göra de systemiska förändringar som behövs i vår tid. Finland kan lyckas och få större tyngd än sin storlek genom att vara en föregångare i utvecklingen av hållbara lösningar. För att identifiera nya möjligheter lönar det sig också att uppdatera vårt sätt att bygga upp gemensamma läges- och framtidsbilder av informationen samt förnya vår demokrati och förvaltning för att stödja den förändring som behövs.
- 10.** Lösningar för en hållbar ekonomi är inte bara tekniska eller politiska, utan i grund och botten handlar det om vad vi grundar oss på i en värld som snabbt förändras och kräver anpassningsförmåga. Frågan är hurdana världsbilder och ideal som styr vår verksamhet. Vi behöver en ny positiv framtidsbild av vad ett gott liv är och vad Finlands roll på vår gemensamma planet kunde vara, en framtidsbild som bygger på att vi tror på framtiden och på varandra.

PROLOGI: KESTÄVÄN TALOUDEN KEHITYSKAARI 2013–2020

Miia Savaspuro

Joskus vaikeasti käsitettävät asiat voi kiteyttää yhteen valokuvaan. Kuten sellaiseen, jossa on 276 muovinpalasta aseteltuna symmetriseen muodostelmaan. Eri muotoiset ja -kokoiset palat hehkuvat turkoosin, pinkin, oranssin ja keltaisen kirkkaissa väreissä mustaa taustaa vasten. Valokuva on harmoninen ja kaunis – ja hyvin häiritsevä. Joukosta erottuu pullonkorkkeja, sytkärin palasia, tennismailan rippeet ja Ryhmä Hau -hahmo. Kaikki nämä 276 sileiksi hioutunutta muovinpalasta löytyivät 90 päivän ikäisen albatrossin vatsasta Tyynellämerellä sijaitsevalla Midwaysaarella vuonna 2012.

Englantilainen valokuvaaja Mandy Barker on omistanut elämänsä maailman merien muoviongelman tallentamiseen. Lukuisilla kansainvälisillä tunnustuksilla palkitun Barkerin kuviin kiteytyy se, mistä ilmastonmuutoksessa on kyse: uusiutumattomien luonnonvarojen holtittomasta käytöstä, massiivisesta ylikulutuksesta ja ihmisestä elämässä jatkuvasti yli luonnon kantokyvyn.

Kun Sitran Kestävän talouden foorumi kokoontui ensimmäistä kertaa vuonna 2012, ilmastonmuutos ja sen hillitsemisen kiireellisyys olivat olleet jo pitkään koko maailman tiedossa. Siitä huolimatta media uutisoi aiheesta verrattain vähän eivätkä uhkakuvat juuri näkyneet poliittisessa päätöksenteossa.

Pääomamarkkinoilla ilmastonmuutoksen olemassaoloa tuskin huomasi, eikä kapitalismin vielä sanottu olevan kriisissä. Päinvastoin. 2010-luvun alussa maailman kymmenen suurimman yrityksen joukossa oli seitsemän öljy- ja kaasuteollisuuden yhtiötä, kymmenen vuotta myöhemmin enää yksi. Pikkuhiljaa kuluttajien, suurasiaakkaiden ja muiden sidosryhmien vaatimukset vastuullisemmasta liiketoiminnasta alkoivat kasvaa, ja yritykset ryhtyivät aktiivisemmin etsimään uutta bisnestä niin sanotuista vihreistä innovaatioista. Suomestakin maalailtiin cleantechin suurvaltaa.

Jonkinasteinen globaali herääminen ilmastonmuutoksen taloudellisille vaikutuksille oli tapahtunut jo vuonna 2006. Tuolloin Maailmanpankin entinen pääeko-

nomisti Nicholas Stern julkaisi Iso-Britannian hallituksen tilaaman raportin, josta tuli yksi kuuluisimmista ilmastomuutoksen talousvaikutuksia käsittelevistä teoksista. Raportin keskeinen viesti oli, että ilmastomuutos on ihmiskunnan historian suurin ja tuhoisin markkinahäiriö. Sen rinnalla kaikki teollistumisen aikakaudella koetut syvät lamat, sodat, finanssikriisit ja pörssikuplat ovat pieniä tilapäisiä notkahduksia.

Nyt, lähes 15 vuotta myöhemmin, voimme todeta, että talouskriisin sijaan meneillään on syvempi ja laajempi kriisi, kuin kukaan osasi odottaa. Luonnonvarojen ylikulutus ilmenee ilmastomuutoksena, luonnon monimuotoisuuden katonan sekä monina muina ekologisina kriiseinä. Siinä ei ole enää kyse rahasta, vaan ihmiskunnan tulevaisuudesta. Jos maapallon kantokyvyn rajoja perustavalla tavalla koettelevaa kriisiä ei pystytä ratkaisemaan, kaikelta inhimilliseltä toiminnalta putoaa pohja.

Tuo tosiasia mielessä Sitra on tehnyt päivityksen vuonna 2013 valmistuneeseen ”10 teesiä kestäväään talouteen” -raporttiin. Tuo raportti syntyi foorumilaisten puoli vuotta kestäneen kurssin aikana syntyneen opin, havaintojen, keskustelujen, väittelyjen ja niistä puristuneen näkemyksen pohjalta. Foorumissa 29 taloutta hyvin eri näkökulmista katsonutta ihmistä tuotiin yhteen rakentamaan käsitystä taloudellisesti, ekologisesti ja sosiaalisesti kestävästä taloudesta. Raportissa ei edes yritetty tarjota valmiita vastauksia aikamme viheliäisiin ongelmiin, vaan esiin haluttiin nostaa teemoja, joista yhteiskunnassa tulisi käydä enemmän avointa ja kriittistä keskustelua.

Seitsemässä vuodessa maailma on muuttunut rajusti. Tätä kirjoittaessa iso osa maailmasta on ollut useita kuukausia kiinni koronaviruksen takia. Kesä toi pienen hengähdystauon ja rajoituksia ehdittiin purkaa monissa maissa, mutta nyt toinen aalto on lyömässä läpi Euroopan samalla, kun Yhdysvalloissa, Latinalaisessa Amerikassa ja Intiassa tartuntatilanne on jatkanut pahe-
nemistaan. Mikroskooppisen pieni virus on lyönyt

yhteiskunnat polvilleen ja sulkenut tehtaita, kauppakeskuksia, ravintoloita, kouluja ja toimistoja. Se on järkyttänyt arkeamme ja turvallisuudentunnettamme, rajoittanut perus- ja ihmisoikeuksiamme ja aiheuttanut arvaamattomia sairastumisia ja menehtymisiä, inhimillisiä tragedioita.

Niin rajusti kuin virus onkin ravistellut maailmaamme, ekologeille ja muille luonnontieteilijöille sen tulo ei tullut yllätyksenä. Sitä oltiin osattu odottaa. ”Tämä koronaviruspandemia ei ole ensimmäinen eikä viimeinen tautiaalto, jonka taustalla ovat ihmisen aiheuttamat ympäristömuutokset”, kirjoittivat ekologian professori Anna-Liisa Laine ja tilastotieteen apulaisprofessori Jarno Vanhatalo Helsingin Sanomissa 9.5.2020. Kirjoituksessa oli yksi erityisen pysäyttävä tieto: maailman nisäkkäiden biomassasta vain neljä prosenttia on luonnonvaraisia eläimiä. Toisin sanoen 96 prosenttia maailman kaikista elossa olevista nisäkkäistä on ihmisiä, tuotantoeläimiä ja lemmikkejä.

96 prosenttia. Se on luku, joka maallikonkin on helppo ymmärtää. Jos luonnon monimuotoisuus on näin pahasti häiriintynyt ja lajien sukupuuttotahti näin kiivas, on vain luonnollista, että seuraava eläimestä ihmiseen siirtyvä virus tunnustelee jo reittejä ihmisen immuunipuolustuksen läpi. Tämä riskirakenne on luonnonvarojen ylikulutuksen ja globaalien talouden tuotanto- ja kulutusketjujen tulos, joiden muuttaminen on vaikeaa mutta välttämätöntä.

Joten, matkan päästä nähtynä ja etenkin koronan runteleman maailmantalouden valossa osa alkuperäisen raportin kirjauksista näyttäytyy nyt auttamattomasti vanhentuneilta. Myös siinä käytettyjen termien sisältö on muuttunut.

2000-luvun alussa termillä *kestävä talous* tarkoitettiin sitä, että talouskasvu on kestävällä pohjalla. 2010-luvulla hyvinvointi nähtiin yhteiskunnan perimmäisenä tavoitteena ja maapallon kantokyky sen reunaehtona. Talous nähtiin keinona tuottaa hyvinvointia maapallon kantokyvyn rajoissa, *ei tavoitteena itsessään*.

2020-luvulle tultaessa talous nähdään yhä enemmän keinona luoda *kestävää hyvinvointia*. Tavoite näkyy vahvasti esimerkiksi Suomen kestävä kehityksen yhteiskuntasitoumuksessa ja Agenda2030 selonteossa. Edelleen kiistellään kuitenkin siitä, mitä päämääriä talouden tulisi palvella ja millä keinoilla. Voimakkaita näkemyseroja liittyy esimerkiksi siihen, missä määrin talouskasvua tulee tavoitella.

Vaikka foorumin tuottamat teesit olivat aikansa tuotos ja kärsivät monista lastentaudeista, ne olivat silti monessa kohtaa edellä aikaansa. Se nosti keskusteluun nykyisen talousjärjestelmän rakentavan kritiikin ja painotti, että talouden tulee palvella hyvinvointia luonnon kantokyvyn rajoissa, ei päinvastoin eikä sen kustannuksella. Se pohti hyvinvointivaltion uutta rakennetta ja sitä, mikä riittää onnelliseen elämään. Se otti kantaa kannustinloukkujen purkamisen ja työmarkkinoiden joustavuuden lisäämisen puolesta. Se muistutti, että luonnonvarojen ylikulutuksen ja uusiutumattomien käytön hillitsemiseksi hinnoittelu on yksi parhaista, ellei paras käytettävissä oleva käyttäytymistä ohjaava mekanismi. Se etsi vaihtoehtoja yhteiskuntien kasvuriippuvuudelle, pohti kasvun ja luonnonvarojen kulutuksen irtikytken mahdollisuutta ja näki, että rikkaat länsimaat ovat siirtymässä pitkään jatkuvaan hitaan kasvun, jopa nollakasvun aikaan.

Kaikki nämä ilmiöt ovat sittemmin joko toteutuneet tai niiden ympärillä käytävä globaali keskustelu on vuosien saatossa vahvistunut.

Viime vuosikymmenen alussa foorumilaisten keskuudessa eli kuitenkin vielä vahva usko ja toivo siitä, että ihmiskunta kykenee ratkaisemaan viheliäiset ongelmat ajoissa. Nyt, uuden vuosikymmenen alussa tunnelmat ovat huomattavasti pessimistisemmät. Raportti ja selvitys toisensa perään osoittaa, että kriisit ovat vain syvenemässä. Päästöt jatkavat kasvuaan, ilmasto lämpenemistään, jäätiköt sulamistaan, luonnon monimuotoisuus häviämistään, muoviongelma kasvamistaan.

Nyt tiedämme entistä selvemmin, että kestävä talous edellyttää muutosta niin talouden rakenteisiin, totuttuihin toimintamalleihin kuin taloustieteelliseen ajatteluunkin. Kapitalistinen talous- ja rahoitusjärjestelmä kaipaa kipeästi uudistamista. Siksi talouskeskustelussa on olennaista oivaltaa, että ekologinen ja sosiaalinen kestävyys kytkeytyvät elimellisesti toisiinsa, eikä yhtä voi ratkaista ilman toista. Optimistisimmat uskovat, että korona korjaa ongelmat itsestään ja kuin taikasauvan iskusta muuttaa ihmisten arvomaailman. Mutta ei se niin mene.

Vuonna 2013 julkaistut teesimme uskoivat naiivisti, että yksilöillä on keskeinen rooli muutoksen tekijöinä ja ongelmien ratkaisijoina. Nyt olemme tämänkin suhteen viisaampia. Tiedämme, että vaikka pohjimmiltaan kyse on ihmisten tekemistä kestävästä valinnoista ja elämäntavoista, on epärealistista odottaa, että yksilöiden toimilla olisi riittävän suurta vaikutusta riittävän nopeasti. Saati,

että vastuuta muutoksesta voisi säilyttää vain yksittäisten ihmisten hartaille.

Kestävän talouden rakentamisessa on kyse *systeemisestä muutoksesta*, jossa globaalien instituutioiden, poliittisen yhteisön, julkisen sektorin ja yritysten pitää ryhtyä kantamaan vastuuta aivan uudella tavalla ja tehdä syvempää yhteistyötä. Voi olla, että korona antaa sysäyksen tuolle systeemiselle muutokselle, mutta vielä on liian aikaista tehdä johtopäätöksiä.

Vuonna 2013 julkaistut teesit eivät muuttaneet maailmaa. Niissä piili kuitenkin paljon viisautta. Trumpin, Putinin, Bolsonaron, Brexitin ja populismin nousun jälkeen on helppo todeta, että Pohjoismaiden demokratia ja säännelty markkinatalous on parasta, mitä maailmalla on tällä hetkellä tarjota. Suomi ja muut Pohjoismaat ovat mahdollisuuksien tasa-arvon, vapauden ja osaamisen kärkimaita.

Nyt pitää kysyä, teemmekö oikeita asioita tarpeeksi vaikuttavasti? Onko keskustelu riittävän rohkeaa? Käydäänkö sitä oikeista asioista? Globaalissa kestävyyskilpailussa on kyse yhteiskuntajärjestelmien välisestä kilpailusta, jossa demokratian uudistamisen merkitys korostuu.

Jos pelaamme korttimme fiksusti, Suomi voi näyttää esimerkkiä muulle maailmalle, tuottaa tietoa uusista

ratkaisuista ja tehdä kokeiluja, joita suurten valtioiden on vaikea tehdä.

Syksyllä 2019 foorumilaiset kokoontuivat seitsemän vuoden tauon jälkeen yhteen yhteiseen työpajaan. Tuolloin emme vielä tienneet koronasta mitään. Totesimme, että tosiasioiden tunnustaminen on viisauden alku. On tunnustettava, että olemme epäonnistuneet pahasti ilmastonmuutoksen hillitsemisessä. Esimerkiksi Pariisin ilmastositoumuksen 1,5 asteen tavoite maapallon keskilämpötilan noususta on jo menetetty. Epäonnistuminen pitää tietoisesti tunnustaa, jotta voi purkaa kelvottoman ja löytää reitin kohti ratkaisua.

Totesimme myös, että toivoa on pakko pitää yllä. Muuten ponnistelut terveemmän tulevaisuuden puolesta ovat turhia.

Tuo viesti on nyt entistäkin ajankohtaisempi. Ilman toivoa ihminen menettää toimintakykynsä.

Miia Savaspuro oli Sitran vuonna 2012 kokoaman Kestävä talous -foorumien jäsen. Foorumin tuottaman aineiston pohjalta hän muokkasi vuonna 2013 foorumilaisten yhteiset kestävän talouden teesit esitysasuunsa.

JOHDANTO

Sitran Kestävän talouspolitiikan johtamiskoulutus yhdistää hyvinvoinnin, talouden realiteetit ja maapallon reunaehdot pitkäjänteiseen päätöksentekoon sekä monimutkaisen maailman vaatimaan uuteen johtajuuteen. Koulutuksemme tuo vuosittain yhteen kuutisenkymmentä päättäjää ja muutoksenteikijää eri aloilta pohtimaan suomalaisen yhteiskunnan vahvuuksia ja kipukohtia kestävän talouden näkökulmasta ja luomaan tulevaisuuden talouspolitiikkaa.

Näkemyks talouden uudistamisen tarpeesta ympäristöhaasteiden ratkaisemiseksi ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vahvistamiseksi on jo laajasti jaettu, vaikka näkemyseroja muutosten laajuudesta, syvällisyydestä ja aikajänteestä onkin. Nyt tarvitaan enemmän kuin koskaan rakentavaa ja moniulotteista keskustelua taloudesta yhteiskunnan eri sektoreita ja eri näkemyksiä edustavien ihmisten välillä: Mikä on talouden rooli yhteiskunnassamme ja miten taloutta tulisi uudistaa, jotta se vastaisi parhaiten tulevaisuuden haasteisiin?

Nykyisessä talouskeskustelussa on mahdollista tunnistaa kolme erilaista tapaa suhtautua talouden uudistamiseen: jatkuvaa parantamista korostavat toimijat, innovatiiviset kehittäjät sekä tulevaisuuden uudistajat.

Jatkuva parantamista korostavat toimijat ovat käytännöllisiä ja konkreettisia ja kohdistavat katseensa tyypillisesti lähiajan mahdollisuuksiin (*inkrementaalinen* kehittämisote). Talous uudistuu parhaiten, kun nykyisiä ohjauskeinoja hyödynnetään entistä monipuolisemmin, tehokkaammin tai kekseliäämmin. Suurille rakenteellisille muutoksille ei nähdä tarvetta.

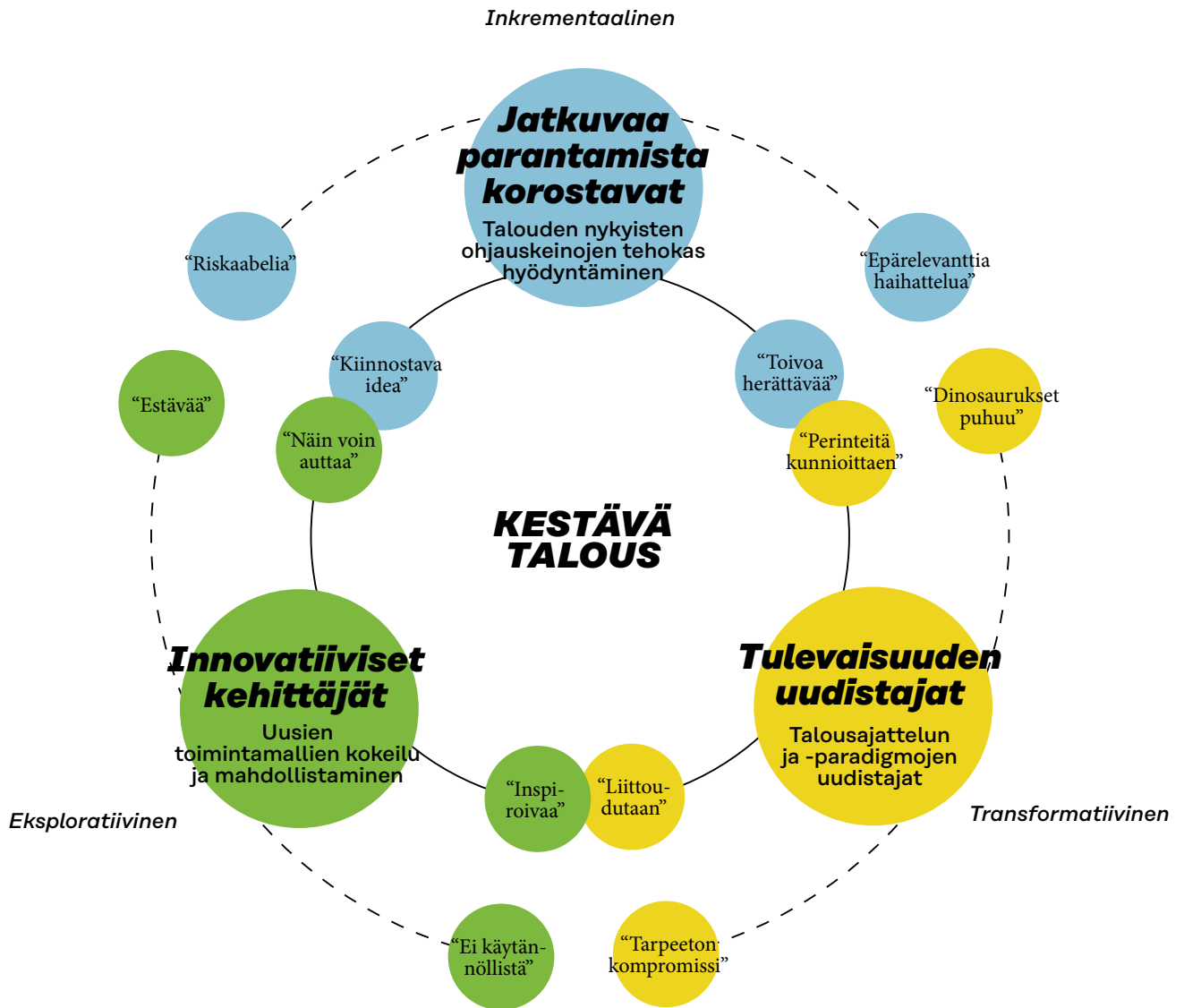
Innovatiiviset kehittäjät tunnistavat taloudessa merkittäviä muutostarpeita, joihin he tarttuvat aikaailematta kehittämällä, kokeilemalla ja pilotoimalla rohkeasti uusia toimintamalleja (*eksploraatiivinen* kehittämisote). Talous uudistuu konkreettisten, toimintamalleja ja rakenteita uudistavien toimenpiteiden kautta.

Tulevaisuuden uudistajat katsovat taloutta pidemmän aikavälin ja systeemisemmän muutoksen näkökulmasta. He näkevät tarpeen uudistaa voimakkaasti koko vallitsevaa talousajattelua, talousjärjestelmää sekä talouden rakenteita (*transformatiivinen* kehittämisote).

Nykyisessä talouskeskustelussa nämä kolme eri lähestymistapaa kohtaavat toisensa useammin toisiaan arvostellen kuin toisiltaan oppien (Kuva 1). Kilpailevien näkemysten sijaan tarvitsemme rakentavaa ja yhteiskunnan läpileikkaavaa keskustelua tulevaisuuden kestävästä taloudesta ja sen haasteista ja mahdollisuuksista. Haasteisiin vastaaminen ja talouden valjastaminen kestävä kehityksen muutosvoimaksi edellyttää arvostavaa kohtamista ja dialogia eri näkökulmien välillä sekä yhteisten vahvuuksien tunnistamista ja hyödyntämistä – liittoutumista vastakkainasettelun sijaan.

Sitran kestävä talouspolitiikan johtamiskoulutus kokoaa eri näkökulmat yhteen ja antaa osallistujille mahdollisuuden kohdata toisensa tulevaisuusorientoituneesti, rakentavasti ja yhdessä oppien. Tässä julkaisussa rakennamme karttaa yhteiselle oppimisprosessille, jonka tavoitteena on valjastaa talous tulevaisuuden palvelukseen. Tervetuloa mukaan rakentamaan parempaa tulevaisuutta ja taloutta yhdessä kanssamme!

KUVA 1. MITEN KOLME TAPAA KEHITTÄÄ TALOUTTA KOHTAAVAT TOISENSA?

Kestävässä taloudessa kolme eri lähestymistapaa talouden kehittämiseen kohtaavat toisensa vastakkainasettelun sijaan rakentavassa vuorovaikutuksessa, toistensa vahvuudet tunnistaen ja hyödyntäen.

**OSA 1:
KESTÄMÄTÖN KÄY
KAIKILLE
KALLIKSI**

Kestävä talous on monitulkintainen käsite. Sen kehityksessä voi tunnistaa neljä eri vaihetta, joista viimeisen kynnyksellä olemme nyt (Kuva 2). Alla esitetyistä vaiheista on käyty talousajattelun edelläkävijäjoukoissa kriittistä keskustelua jo vuosia ennen kuin niistä on tullut yhteiskunnallisen keskustelun valtavirtaa.

1900-luvulla vallinnut näkemys siitä, mitä kestävällä taloudella tarkoitetaan, pohjautui ensisijaisesti taloudellisiin näkökulmiin. Kestävyyden näkökulmasta keskeistä on ollut esimerkiksi ylläpitää vakautta, tuottaa työtä ja talouskasvua sekä välttää julkisen talouden velkaantumista ja vaalia yhteistä varallisuutta. Lähtökohdiana on ollut, että ennen kaikkea taloudellisen kestäväyyden vaaliminen luo vakaan perustan hyvinvoinnin rahoittamiselle. (1 vaihe)

Tämä lähtökohta näkyy edelleen useiden maiden talouspoliittisissa tavoitteissa. Se oli medioissakin vallitseva tapa tulkita kestävää taloutta vielä pitkälle 2000-luvulle. Esimerkiksi talouskasvuun on sittemmin kohdistettu yhä voimakkaampia ekologisen ja sosiaalisen kestäväyyden vaatimuksia.

Vuonna 1992 Rio de Janeirossa pidetyn YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssin myötä kestävä talouden ajattelu muuttui merkittävästi. Siellä taloudellinen, ekologinen ja sosiaalinen kestävyys määriteltiin keskenään samanarvoisiksi tavoitteiksi ja pyrkimyksenä oli vahvistaa toimenpiteitä, jotka edistäisivät kyseisiä tavoitteita yhtä aikaa. Taloutta pidettiin kestäväenä, kun sen tavoitteet yhteensovitettiin sosiaalisten ja ekologisten tavoitteiden kanssa. Tavoitteena olivat niin kutsutut win-win-tilanteet, joissa olisi mahdollista edistää kaikkia tavoitteita yhtä aikaa. Yhteensovittamisen pyrkimyksistä huolimatta talous on edelleen maailmassa kasvanut ympäristön tilan heikkenemisen ja eriarvoisuuden kasvamisen kustannuksella. (2 vaihe)

Lokakuussa 2006 julkaistu Nicholas Sternin ilmastomuutoksen talousvaikutuksia käsittelevä raportti¹ pohjusti kestävä talouden ajattelun seuraavaa vaihetta. Raportin keskeinen viesti oli, että kestävä elämäikä käy ihmiskunnalle taloudellisesti kalliiksi. Ilmastomuutoksen vaikutusten arvioitiin tuolloin supistavan maailman

bruttokansantuotetta pysyvästi jopa 20 prosenttia, jos ilmastomuutoksen pysäyttämiseen ei investoida.

2010-luvulla talous alettiin nähdä keskeisenä keinona ekologisen kestävyydkriisin ratkaisussa. Rooman klubin 1970-luvulla julkaiseman ”Kasvun rajat” -raportin² ajattelu jalostui ja levisi laajempaan tietoisuuteen etenkin planetaaristen rajojen³ ja donitsitalouden⁴ mallien kautta. Niihin pohjaavassa ajattelussa taloudelle annetaan maapallon kantokyvyn rajojen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden rajaama liikkumattila, jossa talous voi toimia, kunhan se tuottaa oikeudenmukaisesti jakautuvaa hyvinvointia, eikä luonnon kantokyvyn rajoja ylitetä. Talous on kestävä, kun se tuottaa ihmisille hyvinvointia maapallon kantokyvyn rajoissa.

Suomessa vastaavaan ajatteluun perustuva kestävä talouden määritelmä löytyy muun muassa Sitran kestävä talouden foorumin teeseistä⁵ (2013), joita on sittemmin käytetty Sitran kestävä talouspolitiikan johtamiskoulutuksen lähtökohtana. Lisäksi ajattelu on vahvasti mukana Suomen kestävä kehityksen yhteiskuntasi-toumuksessa⁶ (2016) sekä Suomen hallituksen ensimmäisessä Agenda2030-selonteossa⁷ (2017). Suomen hallituksen toinen Agenda2030-selonteko valmistuu vuonna 2020. (3 vaihe)

2020-luvulle siirryttäessä ilmastomuutoksen ja eriarvoistumisen haastamana talousajattelu on jälleen uuden murroksen edessä. Luonnon kantokyvyn rajat on monin paikoin ylitetty ja kasvava eriarvoistuminen uhkaa yhteiskuntien vakautta. Näiden muutosten myötä olemme menettäneet sekä ekologista että sosiaalista pääomaa. Ekologinen pääoma koostuu esimerkiksi luonnonvaroista ja ympäristön laadusta. Sosiaalinen pääoma muodostuu esimerkiksi osaamisesta, jaetuista arvoista, sosiaalisista verkostoista ja yhteiskunnallisesta luottamuksesta.

Kun kestäväyyden rajat on jo ylitetty, enää ei riitä, että talous nähdään ainoastaan keinona tuottaa hyvinvointia maapallon kestäväyyden rajoissa, vaan on otettava askelia korjaavan ja uusintavan talouden suuntaan. Talouden on korjattava syntyneitä vahinkoja sekä uusintettava ekologista ja sosiaalista pääomaamme.

1 Vuonna 2006 valmistuneen raportin painettu versio julkaistiin vuonna 2007, ks. Stern (2007).

2 Meadows ym. (1972).

3 Ks. Rockström ym. (2009).

4 Raworth (2018).

5 Sitra (2013).

6 Kestävän kehityksen toimikunta (2016).

7 Valtioneuvosto (2017).

Uusintavassa taloudessa hyvinvointia tuotetaan tavalla, jossa ympäristöongelmien ja sosiaalisten ongelmien vahva kytkeytyneisyys tunnistetaan, ja jossa molempia ongelmia ratkaistaan yhtä aikaa, tulevaisuuden toimintaedellytyksiä jatkuvasti parantaen. Tämä edellyttää hyvinvointikäsitteemme päivittämistä – sen pohtimista yhdessä mitä ymmärrämme hyvinvoinnilla ja mistä muusta se voisi koostua kuin aineellisesta elintasosta ja hyvinvointiyhteiskunnan palveluista.

Uusintavassa taloudessa talouden rakenteita ja sen sääntelyä on uudistettava niin, että taloudelliselle toiminnalle ominainen muutosvoima saadaan valjastettua mahdollisimman hyvin palvelemaan reilua ja kestävää tulevaisuutta. Jotta talous voisi toimia muutosvoimana

nopeasti muuttuvassa ja keskinäisriippuvaisessa maailmassa, talouden on myös oltava sekä iskunkestävä että sopeutumis- ja uudistumiskykyinen eli resilientti. Resilienssin vaatimus on entisestään korostunut vuonna 2020 alkaneen koronapandemian aiheuttamien laajojen talousshokkien myötä.

Raportin tässä osassa esittelemme lähtökohtia kestäväen talousajattelun seuraavalle vaiheelle. Sen mukaan **talous on kestävä, kun se rakentaa tulevaisuuden hyvinvointia ekologista ja sosiaalista pääomaa jatkuvasti kasvattaen ja uusintaen**. Keskeisenä viestinä on, että kestävä ei käy enää kalliiksi vain talousjärjestelmälle vaan koko ihmiskunnalle.

KUVA 2. KESTÄVÄSSÄ TALOUDESSA TALOUS ON...

1. VAIHE

...itseisarvoinen tavoite.

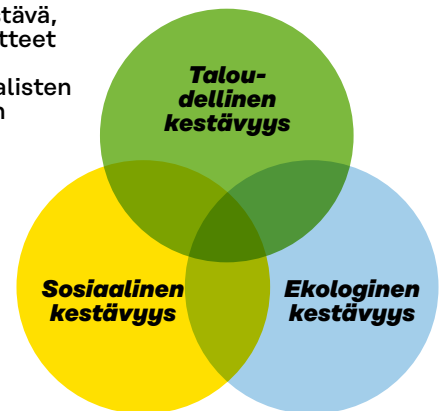
Talous on kestävä, kun se toimii **taloudellisesta näkökulmasta** kestävästi.

2. VAIHE

...samanarvoinen tavoite.

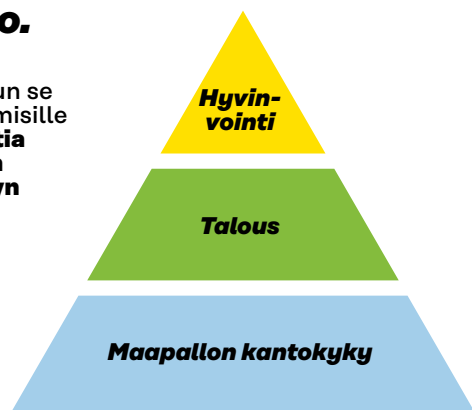
Talous on kestävä, kun sen tavoitteet on **sovitettu yhteen** sosiaalisten ja ekologisten tavoitteiden kanssa.

3. VAIHE

...keino.

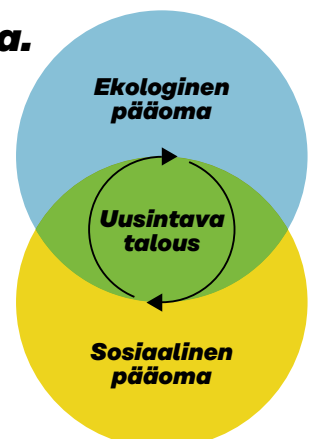
Talous on kestävä, kun se tuottaa ihmisille **hyvinvointia maapallon kantokyvyn rajoissa**.

4. VAIHE

...muutosvoima.

Talous on kestävä, kun se rakentaa tulevaisuuden **hyvinvointia ekologista ja sosiaalista pääomaa uusintaen**.

1. KESTÄVYYSKRIISIN RATKAISU ON ELINEHTOMME

Globaalit ympäristöongelmat kriittisellä tasolla

Viime vuosisadan alusta luonnonvarojen vuosittainen kulutus on maailmanlaajuisesti yli kymmenkertaistunut ja jatkaa kiihtymistään. Materiaalinen ja taloudellinen kasvu on tapahtunut ilmastoon ja luonnon kustannuksella. YK:n asettaman kansainvälisen, kestävä kehitystä arvioineen tutkimusryhmän⁸ mukaan ihmiskunnan keskeisimpiä kriisikohtia ovat ilmastoon lämpeneminen, luonnon monimuotoisuuden hupeneminen ja kasvava jäteongelma. Maailman tilan parantamisen esteenä taas on tulojen ja varallisuuden keskittyminen marginaaliselle osalle maailman väestöstä. (Infoboksi 1)

Taloudellisen toiminnan aiheuttama ympäristökuormitus ja luonnonvarojen käyttö sekä näiden yhteisvaikutukset uhkaavat kriittisesti maapallon kantokyvyn rajoja. Useimmat näistä rajoista on jo merkittävästi ylitetty. Etenkin teollistuneet maat aiheuttavat liikaa päästöjä ja kuluttavat liikaa luonnonvaroja. Suomessakin kulutus ylittää jo kaikki ekologisen kestävyuden rajat makean veden käyttöä lukuun ottamatta. (Kuva 3)

Resurssien ylikulutusta⁹ kuvataan usein ylikulutuspäivän avulla. Se tarkoittaa sitä päivämäärää vuodessa, jonka jälkeen kulutamme uusiutuvia luonnonvaroja enemmän kuin mikä on maapallon rajoissa kestävä. Loppuosa vuodesta eletään luonnonresurssien osalta velaksi. Vuonna 2019 maailman ylikulutuspäivä oli heinäkuun lopussa. Koronapandemian aiheuttamien poikkeusolojen vuoksi maailman ylikulutuspäivä vuonna 2020 oli elokuussa, yli kolme viikkoa myöhemmin. Suomalaisten ylikulutuspäivä oli kumpanakin vuonna yhtä aikaisin, eli jo huhtikuun alussa.

Kansainvälisen kaupan myötä monet suomalaisten kuluttamat tuotteet valmistetaan ulkomailla ja niiden tuotantoon liittyvät ympäristövaikutukset syntyvät rajojemme ulkopuolella. Tämän niin kutsutun heijastusvaikutuksen vuoksi suomalaisten kuluttamien elintarvikkei-

den ja tavaroiden tuottamiseen tarvittavasta maa-alasta huomattava osa sijaitsee Suomen ulkopuolella. Toisaalta kulutuksestamme muille maille aiheutuvat ympäristövaikutukset kiertyvät takaisin myös Suomeen. Meilläkin säään ääriolosuhteet yleistyvät ja luonto muuttuu, mikä vaikuttaa merkittävästi muun muassa maanviljelyn ja metsäteollisuuden tulevaisuudennäkymiin.¹⁰

Lähestymme nopeasti monissa ympäristöriskeissä niin sanottua keikahduspistettä (engl. tipping point) eli murroskohtaa, jonka jälkeen muutosta ei voi enää pysäyttää eikä vaurioita korjata millään hinnalla. Sen jälkeen elinympäristössämme tapahtuvia muutoksia voi ainoastaan hidastaa sekä edistää peruuttamattomiin muutoksiin sopeutumista siellä, missä se on edelleen maapallolla mahdollista¹¹.

Mikäli ilmastoon lämpeneminen, luonnon monimuotoisuuden ja maaperän köyhtyminen, jäteongelma sekä globaalit pandemiat edelleen pahenevat, edessämme on vakavia sosiaalisia ja humanitaarisia kriisejä, kuten nälänhätää, ilmastopakolaisuus, joukkosukupuutto, tulvat ja monien alueiden muuttuminen asuin- ja elinalueiksi. Toteutuessaan nämä ilmiöt johtavat helposti talousjärjestelmän kriisiytymiseen, ääriajatteluun, yhteiskunnallisiin levottomuuksiin ja sotiin. Maailmanlaajusten ympäristöongelmien ratkaisussa ei ole kyse enää vain siitä, kuinka paljon niiden ratkaiseminen maksaa, vaan siitä, onko maapallollamme tulevaisuudessa yleensä enää mahdollista elää hyvää ja rauhanomaista elämää.

Ihmiskunnan elämän perustana on ollut ja tulee aina olemaan elollinen luonto. Vain elinvoimainen ja monimuotoinen luonto pystyy tarjoamaan ihmisille ravintoa ja raaka-aineita, sitomaan ilmakehästä hiiltä ja tuottamaan puhdasta vettä sekä pitämään maapallon elinkelpoisena. Jotta sekä luonnon että ihmisen tulevaisuus olisi turvattu, ihmisen toiminnan ja luonnon elinvoiman välillä on löydettävä tasapaino.

8 Ks. Independent Group of Scientists appointed by the UN Secretary-General (2019).

9 Ks. Global Footprint Network (2020).

10 Ks. Suomen ympäristökeskus (2018).

11 Steffen ym. (2018).

INFOBOKSI 1**KESTÄVYYSHAASTEIDEN RATKAISEMINEN ON MEIDÄN KAIKKIEN YHTEINEN TAVOITE**

YK:n asettaman kansainvälisen tutkimusryhmän "The Future is Now" -raportissa keskeisiksi kriisikohdiksi tulevaisuuden kannalta on määritelty ilmaston lämpeneminen, luonnon monimuotoisuuden hupeneminen ja kasvava jäteongelma. Lisäksi maailman tilan parantamisen esteenä on tulojen ja varallisuuden keskittyminen marginaaliselle osalle maailman väestöstä. Näitä ongelmia ei voi tarkastella toisistaan erillisinä, vaan ne ovat kiinteästi yhteydessä toisiinsa.

Ilmaston lämpenemisen seurauksena erilaiset sään ääri-ilmiöt ovat lisääntyneet. Ilmasto on jo nyt lämpenemisen nyt keskimäärin yhden asteen verrattuna esiteolliseen aikaan ja pohjoisella pallonpuoliskolla sitäkin pidemmälle. Jo kesimääräinen 1,5 asteen globaali lämpeneminen altistaa 500 miljoonaa ihmistä vedenpuutteelle, neljä miljardia ihmistä kuumuusaalloille ja kymmeniä miljoonia ihmisiä paheneville rannikkovesien tulville. Tämän lisäksi ilmaston lämpeneminen kytkeytyy kiinteästi ruokaturvaan, maatalouden edellytyksiin sekä kiihtyvään lajien sukupuuttoaaltoon. Nykyiset politiikkatoimet ja -lupaukset ohjaavat kohti tulevaisuutta, jossa maapallon keskilämpötila tulee nousemaan yli 3 astetta vuosisadan loppuun mennessä.

Ihmisen toiminta jättää jälkeensä kasvavan määrän erilaista jätettä. Suuri osa nykyisestä kiinteästä jätteestä on muovijätettä, joka vaarantaa meriekosysteemien hyvinvoinnin ja olemassaolon, millä on sekä ekologisia että taloudellisia seurauksia. Lisäksi elektronisen jätteen määrä kasvaa nopeammin kuin minkään muun jätetyypin, mikä johtuu muun muassa elektronisten laitteiden lyhentyneestä käyttöiästä. Sekä muovijätteen että elektronisen jätteen kierrätystä voitaisiin tehostaa. Sen sijaan 79 prosenttia muovijätteestä ja 60 prosenttia elektronisesta jätteestä päättyy luontoon tai kaatopaikalle, vaikka elektronisten laitteiden sisältämät arvokkaat materiaalit voitaisiin kierrättää. Lisäksi vaarana on, että haitalliset aineet, kuten elohopea ja lyijy, liukenevat maaperään ja pohjaveteen.

Luonnon monimuotoisuus on elinehto maapallon ekosysteemin hyvinvoinnille ja resilienssille. Monimuotoiset ja hyvinvoivat ekosysteemit sekä maalla että meressä ovat ruokajärjestelmämme, kotitalouksien toimentulon ja puhtaan veden saatavuuden perusta. Viime vuosikymmenten aikana kiihtynyt lajien sukupuutto voi johtaa kuudenteen sukupuuttoaaltoon, ellei sen hidastamiseksi tehdä välittömiä toimia. Arvioiden mukaan neljäsosaa maailman eläin- ja kasviryhmiä lajeista uhkaa sukupuutto lähivuosikymmenien aikana. Lähes puolet Suomen luontotyypeistä on uhanalaisia ja lajien uhanalaisuus on kymmenen viime vuoden aikana lisääntynyt entisestään.

Pienenä maana Suomen globaali painoarvo saattaa tuntua mitättömältä, mutta Suomella on kuitenkin suuri vastuu toimia suunnannäyttäjänä, sillä aineellisten resurssien kuluttajina suomalaiset ovat maailman kärkeä. Lisäksi suomalaisten päästöt asukasta kohti ovat selvästi kansainvälistä keskiarvoa suuremmat. Esimerkiksi OECD:n arvion mukaan vuonna 2017 Intian hiilidioksidipäästöt yhtä kansalaista kohden olivat 1,6 tonnia, siinä missä Suomen hiilidioksidipäästöt yhtä suomalaista kohden olivat 7,7 tonnia. Kun myös muut kasvihuonekaasupäästöt otetaan huomioon ja päästöt lasketaan hiilidioksidiekvivalentteina, keskivertosuomalaisen päästöjen on arvioitu olevan 10,3 tonnia. Jos resurssien globaali kulutustaso olisi suomalaisten kulutustasolla, sen tyydyttämiseksi tarvittaisiin 3,8 maapalloa.

Lähteet:

Global Footprint Network. (2019). Ecological Footprint Explorer.

Ilmasto-opas. (2019). Suomen ilmasto on lämmennyt.

Independent Group of Scientists appointed by the UN Secretary-General. (2019). Global Sustainable Development Report 2019: The Future is Now – Science for Achieving Sustainable Development. United Nations.

Kontula, T. & Raunio, A. (toim.). (2018). Suomen luontotyyppien uhanalaisuus. Luontotyyppien punainen kirja. Suomen ympäristö 5/2018.

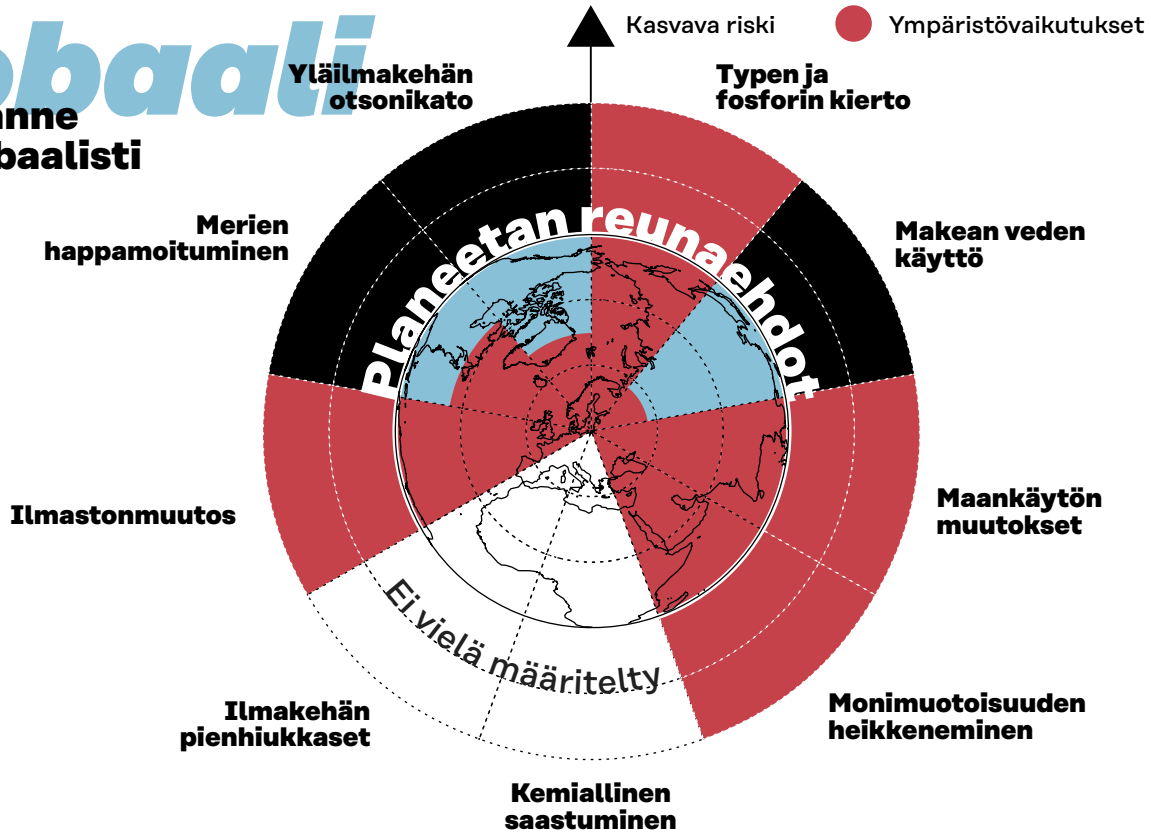
OECD. (2020). Air and GHG emissions (indicator).

Sitra. (2019). Keskivertosuomalaisen hiilijalanjälki.

KUVA 3. PLANEETAN REUNAEHDOT ON JO OSIN YLITETTY

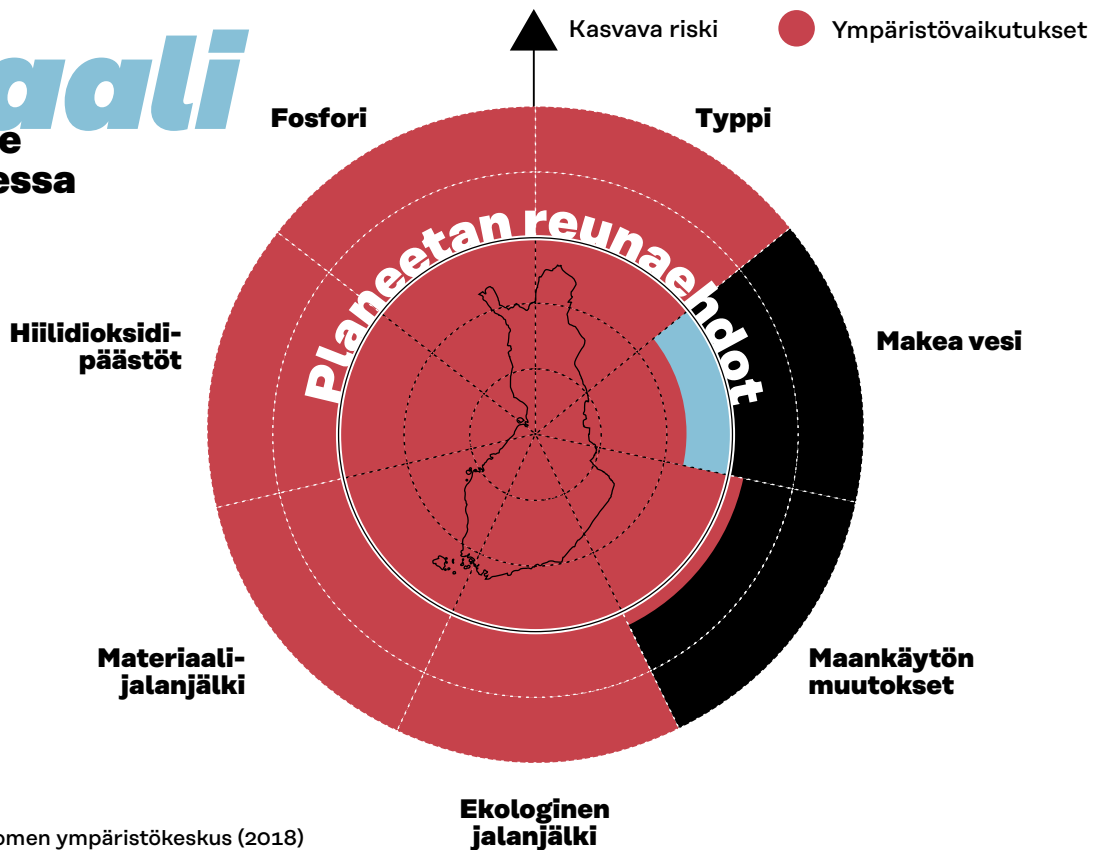
Globaali

Tilanne globaalisti

Lokaali

Tilanne Suomessa

Lähde: Suomen ympäristökeskus (2018)

Muutoksen syvällisyys ja kiireellisyys luovat jännitteitä

Kansalaiset ovat yhä kiinnostuneempia omien valintojensa vaikutuksista ilmastoon, mikä näkyy muun muassa erilaisten jalanjälkimitareiden ja elämäntapatestien suosiossa sekä nuorten aktiivisuudesta alkaneessa maailmanlaajuisessa ilmastoliikehdinnässä. Samanaikaisesti kun tietoisuus ja tietoperusta maailmanlaajuisten ympäristöongelmien vakavuudesta on kasvanut, myös niiden jyrkkä kieltäminen ja kieltämistä tukeva valtapeli on ikävä kyllä lisääntynyt. Tietoisuuden ja tiedon lisääntyminen ei myöskään ole johtanut laajamittaisiin muutoksiin ihmisten käyttäytymisessä.

Ilmastokeskusteluun liittyy paljon kriittistä puhetta ja jännitteitä. Muutoksen syvällisyys ja kiireellisyys herättävät voimakkaita tunteita yksilö- ja yhteisötasolla. Siinä missä yksi saattaa kokea ilmastoahdistusta ja lentohäpeää, toinen saattaa kieltää koko ekologisen kestävyyss-kriisin ja vastustaa kaikkia ilmastotoimia. Näkemyseroja vallitsee myös siitä, miten vakavia ympäristöongelmat oikeasti ovat, onko luonto meille resurssi vai itseisarvo ja miten paljon yksittäisten valtioiden toimilla on merkitystä maailman mittakaavassa. Ilmastokriisin ratkaiseminen edellyttää yhteistä tahtoa yhteisymmärryksen rakentamiseksi sekä tarvittavien ratkaisujen löytämiseksi ja toteuttamiseksi. Ilmastotoimia vastustavien ja niitä puolustavien kannat ovat viime vuosina kuitenkin kovenuneet ja keskustelun kaksinaisuus on korostunut. Yhdysvallat on presidentti Trumpin johdolla irtisanonut Pariisin ilmastopöytäkirjasta, eivätkä maailman maiden tähänastiset teot ja sitoumukset ole lähelläkään Pariisin sopimuksen tavoitetta rajata ilmaston lämpeneminen alle 1,5 asteeseen.

Suomen hallitus on esimerkillisesti asettanut tavoitteeksi hiilineutraaliuden vuoteen 2035 mennessä sekä siirtymisen nopeasti tämän jälkeen hiilinegatiivisuuteen. Se on yksi maailman kunnianhimoisimmista valtiollisista tavoitteista päästöjen vähentämiseksi. Lisäksi monet yritykset, kaupungit ja instituutiot näkevät jo vastuullisuuden menestymisen elinehtona eivätkä kapeasti ylimääräisenä kustannuksena. Edelläkävijyyttä ei kuitenkaan synny yksin tavoitteista ja visioista, vaan siitä, että ne viedään päämäärätietoisesti käytäntöön. Ympäristöministeriön ilmastovuosikertomuksessa¹² onkin arvioitu, että

nykyiset ja suunnitellut toimet eivät riitä vuoden 2035 hiilineutraaliustavoitteen saavuttamiseen.

Elämme ratkaisevaa vuosikymmentä

YK:n kokoaman kestävän kehityksen asiantuntijajaneelin¹³ mukaan nyt alkanut vuosikymmen on ratkaiseva sen suhteen, pystymmekö ehkäisemään ilmastomuutoksen ja luontokadon kääntymisen vakavaksi globaaliksi kriisiksi. Ihmiskunnan olisi siirryttävä nopeasti kestävään yhteiskuntaan, jossa luonnon elinvoimaisuus ja kyky turvata elämän edellytyksiä pystytään säilyttämään.

Maailman talousfoorumien vuoden 2020 riskiraportin¹⁴ mukaan suurimmat globaalit riskit liittyvät nyt ympäristöömme, kun vielä vuonna 2015 suurimmat riskit olivat geopolittisia ja yhteiskunnallisia (Taulukko 1). Ympäristöongelmien riskiarvion kohoaminen heijastanee sitä, että ymmärrys ympäristöongelmien ja geopolittisten riskien yhteyksistä on voimistunut. Ympäristöriskit vahvistavat geopolittista epävakautta ja saattavat voimistuessaan aiheuttaa kansainvälisiä konflikteja. Ympäristöongelmien torjuminen voidaankin nähdä samalla myös geopolittisten ja yhteiskunnallisten ongelmien torjumisena.

Vaikka tietoisuus muutoksen tarpeesta ja syvyydestä on lisääntynyt ja useat maat, kaupungit ja instituutiot eri puolilla maailmaa Euroopan parlamenttia ja paavia myöten ovat julistaneet ilmastohätätilan, perinteinen globaali valtapolitiikka on toistaiseksi ehkäissyt ilmastokriisin torjuntaan tarvittavien läpimurtojen aikaansaamisen. Kansainvälinen ja kansallinen keskustelu käynnissä olevan luontokadon todellisesta taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta merkityksestä ei ole yltänyt ilmastomuutoskeskustelun tasolle, vaikka vuonna 2021 neuvotellaan luonnon monimuotoisuutta koskevasta globaalista, Pariisin ilmastopöytäkirjasta vastaavasta biodiversiteettisopimuksesta.

Koronakriisi on osoittanut yhteiskuntien kyvyn reagoida sekä nopeasti että voimakkaasti, kun uhka koetaan äkilliseksi, yhteiseksi ja suoraan ihmishenkeen kohdistuvaksi. Koska ilmasto ja luonto ovat tähän asti muuttuneet vähitellen ja oirehtineet huomaamattomasti verrattuna äkillisiin kriiseihin ja uhkiin, kuten terrorismiin tai koronavirukseen, niiden ratkaisemista on siirretty eteenpäin kiireisempien ongelmien tieltä. Emme vielä tunnetasolla pysty käsittämään näiden ongelmien

12 Ympäristöministeriö (2020).

13 Ks. Independent Group of Scientists appointed by the UN Secretary-General (2019).

14 World Economic Forum (2020).

eksponentiaalisesti kasvavaa luonnetta ja niistä aiheutu-
via kaoottisia systeemiä muutoksia.

Määrätietoilla toimilla voimme vielä voittaa kilpa-
juoksun ajan kanssa ja rajoittaa ilmaston lämpenemisen
alle kahden asteen ja pyrkiä kohti Pariisin ilmasopi-
muksen tavoittelemaa 1,5 astetta sekä hillitä lajeja uhkaa-
vaa massasukuputtoa. Aikaikkuna on kuitenkin erittäin
lyhyt. Ratkaisuja päästöjen teknistaloudelliselle vähentä-
miselle on olemassa ja ne on saatava viipymättä laajamit-
taiseen käyttöön. Ratkaisuja löytyy kaikilta sektoreilta,

kuten energiantuotannosta, teollisuudesta, liikenteestä,
rakentamisesta, maa- ja metsätaloudesta sekä arjen
kulutuksesta.

Parhaat ilmastoratkaisut ja vaikuttavat luontoteot on
saatava liikkeelle systemaattisesti yhtäaikaaisesti kaikilla
sektoreilla. On meistä kiinni, edistämme omalla toi-
minnallamme parhaiden ratkaisujen leviämistä talouden
keinoin vai takerrummeko vanhoihin ongelmiä ylläpitä-
viin rakenteisiin.

TAULUKKO 1. 2020-LUVUN SUURIMMAT RISKIT TÄRKEYSJÄRJESTYKSESSÄ

2015				2020			
Todennäköisyys		Vaikutus		Todennäköisyys		Vaikutus	
1	Maiden väliset konfliktit	1	Vesikriisit	1	Äärimmäiset sääilmiöt	1	Ilmastotoimissa epäonnistuminen
2	Äärimmäiset sääilmiöt	2	Tarttuvien tautien leviäminen	2	Ilmastotoimissa epäonnistuminen	2	Joukkotuhoukset
3	Kansallisen hallinnon epäonnistuminen	3	Joukkotuhoukset	3	Luonnontuhot	3	Luonnon monimuotoisuuden väheneminen
4	Valtion romahtaminen tai kriisi	4	Maiden väliset konfliktit	4	Luonnon monimuotoisuuden väheneminen	4	Äärimmäiset sääilmiöt
5	Työttömyys tai alityöllisyys	5	Ilmastonmuutokseen sopeutumisessa epäonnistuminen	5	Ihmisten aiheuttamat ympäristötuhot	5	Vesikriisit
6	Luonnonkatastrofit	6	Energian hintashokki	6	Data-huijaukset tai varkaudet	6	Informaatioinfrastruktuurin romahdus
7	Ilmastonmuutokseen sopeutumisessa epäonnistuminen	7	Informaatioinfrastruktuurin kriittinen romahdus	7	Kyberhyökkäykset	7	Luonnontuhot
8	Vesikriisit	8	Finanssikriisi	8	Vesikriisit	8	Kyberhyökkäykset
9	Datahuijaukset tai -varkaudet	9	Työttömyys tai alityöllisyys	9	Globaalin hallinnan epäonnistuminen	9	Ihmisten aiheuttamat ympäristötuhot
10	Kyberhyökkäykset	10	Luontokato ja ekosysteemien romahdus	10	Rahoituskuplat	10	Tarttuvat taudit

Ekologinen	Yhteiskunnallinen	Geopoliittinen	Taloudellinen	Teknologinen
-------------------	--------------------------	-----------------------	----------------------	---------------------

Lähde: World Economic Forum (2020).

2. KAVERIA EI JÄTETÄ

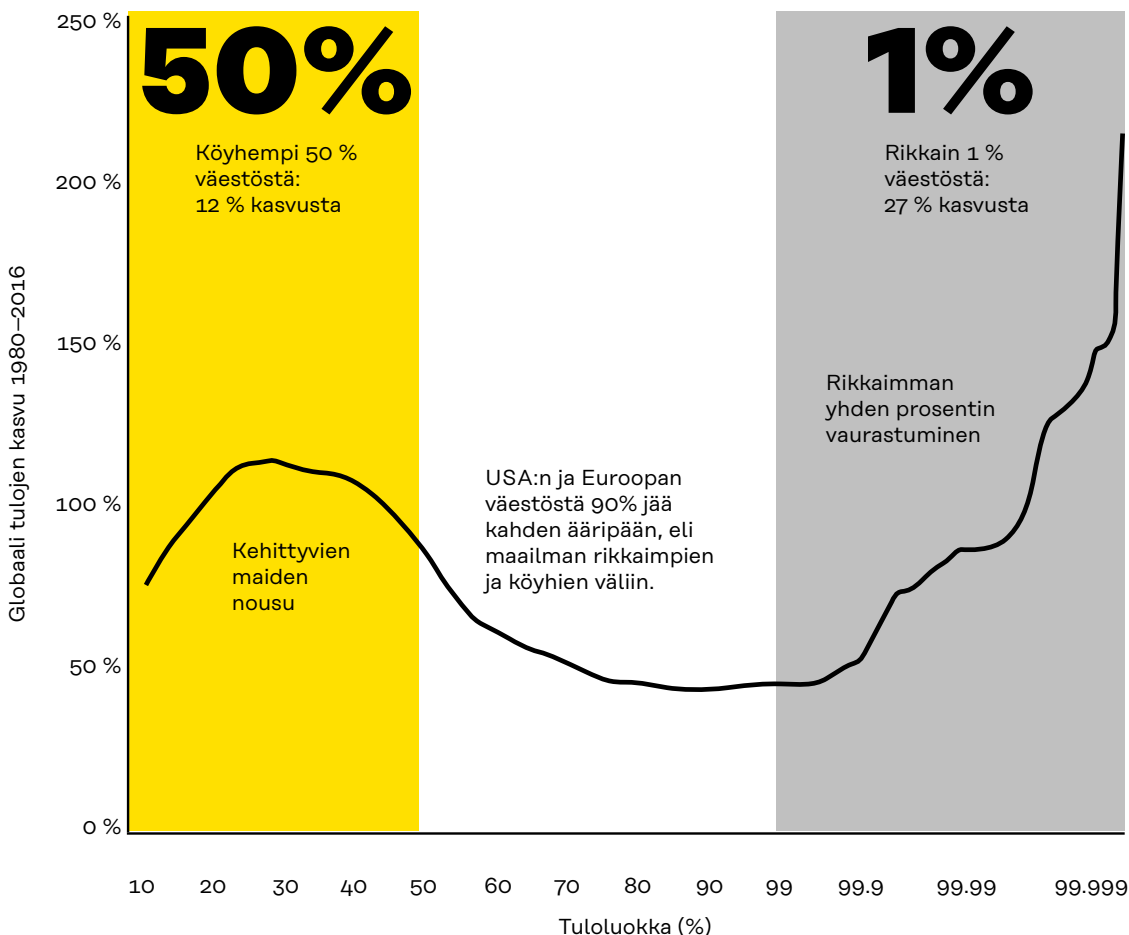
Kehitys ei ole kohdellut kaikkia tasapuolisesti

Mitä on kestävä kehitys? Brundtlandin komissio¹⁵ määritteli vuonna 1987 sen olevan ”kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa”. Tämä on edelleen hyvä määritelmä. Sen vähemmän tunnetussa loppuosassa korostetaan etenkin maailman köyhimmän väestöosan välttämättömiä tarpeita. Globaali kehitys ja erityisesti Kiinan kehitys on nostanut yhä useampia ihmisiä maailmassa köyhyyserajan yläpuolelle ja yhä useampi ihminen maailmassa pystyy tyydyttämään perustarpeensa. Tästä

huolimatta noin miljardi ihmisistä elää edelleen äärimmäisessä köyhyydessä, ja useampi miljardi epäinhimillisissä tai ihmisarvoa alentavissa olosuhteissa.

Maiden väliset keskitulojen erot ovat pienentyneet. Samaan aikaan tuloerot eri maiden sisällä ovat monin paikoin kasvaneet. Rikkaiden ja köyhien sekä hyvin ja huonosti voivien välisen kuilun kasvaessa suhteellinen köyhyys on lisääntynyt (Kuva 4). Maailman varallisuus on myös jakaantunut yhä epätasapainoisemmin (Infoboksi 2). Yhteiskuntien haasteena ei siis ole enää vain köyhyyden vähentäminen ja hyvinvoinnin lisääminen vaan eriarvoisuuden vähentäminen.

KUVA 4. TULOEROJEN KASVU MAAILMASSA VUOSINA 1980–2016

Lähde: Independent Group of Scientists appointed by the UN Secretary-General (2019).

14 Ks. World Commission on Environment and Development (1987).

INFOBOKSI 2**MAAILMAN TULO- JA VARALLISUUSEROT KASVUSSA**

Varallisuuden ja tulojen kasvu on keskittynyt lähinnä maailman rikkaimmille. Kasvavat tulo- ja varallisuuserot vaikeuttavat monien kestävän kehityksen tavoitteiden toteuttamista. Kestävässä ja oikeudenmukaisessa talousajattelussa tulisikin ottaa huomioon globaalien tulo- ja varallisuus erojen kasvu sekä näiden tasaaminen.

Maailman tuloerot ovat kasvaneet voimakkaasti vuodesta 1980 lähtien, kuten Kuva 4 havainnollistaa. Maailman väestöstä köyhimmän 50 prosentin tulot ovat toki kasvaneet viimeisen 40 vuoden aikana, mutta heidän osuutensa tulojen kasvusta on ollut vain 12 prosenttia. Sen sijaan samalla aikavälillä rikkain 1 prosentti väestöstä keräsi tulojen kasvusta 27 prosenttia. Rikkaiden ja köyhien ääripäiden väliin jäävän väestön tulojen kasvu on pysynyt tasaisen hitaana.

Maailman varallisuus on jakaantunut epätasaisesti useasta eri näkökulmasta ja eroja voidaan tarkastella sekä globaalisti maiden välillä että poikkikansallisena kysymyksenä. Varallisuuden polarisoitunutta jakaantumista kuvastaa se, että noin yksi prosentti aikuisväestöstä omistaa noin 44 prosenttia maailman varallisuudesta. Pohjoinen pallonpuolisko on suhteellisesti vauraampi verrattuna eteläiseen pallonpuoliskoon ja erityisesti päiväntasaajan alueeseen. Esimerkiksi Pohjois-Amerikan ja Euroopan osuus kotitalouksien kokonaisvarallisuudesta on 57 prosenttia, vaikka niiden osuus maailman aikuisväestöstä on vain 17 prosenttia. Toisaalta vauraimpien maiden sisällä varallisuuserot ovat valtavat.

Lähteet:

Credit Suisse Research Institute. (2019). Global Wealth Report 2019.

Independent Group of Scientists appointed by the UN Secretary-General. (2019). Global Sustainable Development Report 2019: The Future is Now – Science for Achieving Sustainable Development. United Nations.

Suomessa tuloerot kasvoivat 1990-luvun puolivälistä vuoteen 2007 asti, minkä jälkeen ne jäivät pienen notkahduksen jälkeen uudelle korkeammalle tasolle. Aivan viime vuosina tuloerot ja erityisesti ylimmät tulo-osuudet ovat lähteneet taas kasvuun. Varallisuuserot sen sijaan jatkoivat Suomessa kasvuaan vuonna 2008 alkaneen finanssikriisin jälkeenkin. Vuosien 1987 ja 2016 välillä ylimmän yhden prosentin varallisuus 4,5-kertaistui, kun taas alimman 90 prosentin varallisuudessa ei juuri tapahtunut kasvua.¹⁶

Kotitalouksien varallisuus on selvästi epätasaisesti jakautunut kuin niiden tulot. Sen lisäksi taloudellinen huono-osaisuus, terveysriskit ja alhaisempi elinajonodote kohdistuvat usein samoille tahoille, ja sen seurauksena hyvä- ja huono-osaisuus kasaantuvat. Huono-osaisuudella on myös taipumus siirtyä sukupolvelta toiselle¹⁷. Suomessa on myös monia kansalaisten eriarvoiseksi kokemia jakolinjoja eri väestöryhmien välillä sekä erilaisia käsityksiä sosiaali- ja terveyspolitiikan tilasta ja tavoitteista.¹⁸

Eriarvoistumiskehitys Suomessa ja maailmalla ei ole vain eettinen kysymys. Mahdollisuuksien tasa-arvon lisääminen ja sosiaalisen liikkuvuuden edistäminen lisäävät taloudessa innovaatioita. Vastaavasti kasvava eriarvoistuminen voi heikentää talouden ja yhteiskuntien vakautta¹⁹. Tasa-arvoisissa yhteiskunnissa ihmiset voivat paremmin.

Viime aikoina on kiinnitetty kasvavaa huomiota myös siihen, että ilmastonmuutoksen aiheuttamat ongelmat ja sen torjumisen liittyvät kustannukset jakautuvat epätasaisesti eri yhteiskuntien ja ihmisryhmien kesken (Infoboksi 3). Vaatimukset nopeasta siirtymästä kestävään yhteiskuntaan aiheuttavat vastakkainasettelua yhteiskuntien sisällä sekä niin sanottujen ensimmäisen ja kolmannen maailman välillä. Siksi yhä useammin puhutaan ”reilusta muutoksesta”, ”reilusta siirtymästä” tai ”reilusta murroksesta”. Sanonnasta ”*Leave no one behind*” onkin tullut yksi globaalin Agenda2030:n eniten siteeratuista periaatteista.

Ilmastonmuutoksen torjunta ei palvele vain tulevia, syntymättömiä sukupolvia, vaan se on kaikkien nykyisten sukupolvien yhteinen asia. Nyt vallassa olevan sukupolven edustajat eivät joudu elämään ilmastonmuutoksen pahimpien seurausten kanssa toisin kuin ”millenniaalit” ja sitä nuoremmat, jotka joutuvat kohtamaan sen vakavat vaikutukset.

16 Riihelä & Tuomala (2020).

17 Eskelinen ym. (2020).

18 Ks. seuraavat julkaisut: Valtioneuvoston kanslia (2019), Prime Minister’s Office of Finland (2020), Saari (2019) ja Mäki-Fränki (2019).

19 Ks. esim. Karjanlahti (2016).

tukset konkreettisesti jo omassa elämässään. Nykyisen kehityksen valossa ei ole ihme, että nuoret kokevat voimakkaasti, että valtaapitävät ovat viemässä heiltä mahdollisuudet hyvään elämään ja omien tarpeidensa tyydyttämiseen tulevaisuudessa. Voimakas epäoikeudenmukaisuuden kokemus on synnyttänyt Greta Thunbergin innoittamana globaalien nuorten liikkeen, joka marssii kaduilla ja protestoi lakkoilemalla koulutyöstä perjantaisin.

Kasvava eriarvoisuuden kokemus kumpuaa myös työelämään ja toimeentuloon liittyvistä epävarmuuksista, toimeentulomahdollisuuksien ja hyvinvoinnin alueellisesta eriytymisestä, erilaisista valmiuksista hyödyntää nopeasti kehittyvää teknologiaa, eri väestöryhmien arvojen eriytymisestä sekä ihmisten kuplautumisesta omiin samanmielisiin heimoihinsa. Koronapandemia ja sen jälkivaikutukset saattavat myös merkittävästi vahvistaa eriarvoisuuden kokemusta pandemiasta voimakkaimmin kärsineissä maissa. Eriarvoistumisen myötä riskinä on, että yhteiskunnallisen luottamuksen taso heikentyy tavalla, jossa muutoksia on yhä vaikeampi saada aikaiseksi.

Työn murros haastaa ja mahdollistaa

Työ on perinteisesti nähty ihmisille toimeentulon lähteenä ja yhteiskunnalle hyvinvointipalvelujen rahoittamisen perustana. Parhaimmillaan työ auttaa kiinnittymään yhteiskuntaan ja lisää hyvinvointia. Se tarjoaa merkityksellistä tekemistä, sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä rytmitystä arkeen. Työn myönteiset vaikutukset eivät jakaannu tasapuolisesti. Työllä ei yksin rikastu, sillä talous toimii yhä enemmän pääomien ehdoilla, ja tuotannon prosessien rooli arvonmuodostuksessa on pienentynyt.

Työelämää ravisuttavat nykyisin monet muutokset. Lisääntyvät pätkä- ja keikkatyöt, alustatalous, digitalisaation myötä muuttuvat osaamistarpeet ja työvoiman kysyntä, robotisaatio sekä työntekijän ja työnantajan välisen suhteen muutokset ruokkivat epävarmuutta tulevasta. Lisäksi työmarkkinat polarisoituvat, kun keskipalkkaiset työtehtävät vähentyvät ja työllisyys kasvaa voimakkaimmin matala- ja korkeapalkkaisissa ammateissa. Lisäksi koronapandemian aikainen nopea siirtymien etätöihin on nostanut esiin uusia yhteiskunnallisia jakolinjoja muun muassa etätöitä tekevien ja muun väestön välillä.

Monet näistä muutoksista ovat tehneet työstä entistä vaativampaa, kuluttavampaa ja epävarmempaa. Suurin osa suomalaisista omaa kuitenkin erinomaiset valmiudet pärjätä muuttuvassa työelämässä. Laaja-alainen osaaminen ja sivistys vahvistavat yksilön mahdollisuuksia

INFOBOKSI 3

ILMASTONMUUTOKSEN VAIKUTUKSET KOHDISTUVAT MAAPALLON VÄESTÖÖN EPÄTASA-ARVOISESTI

Ilmastonmuutoksen vaikutukset ja seuraukset eivät jakaannut tasaisesti globaalista tai edes paikallisesta näkökulmasta katsottuna. On arvioitu, että rikkaiden ja köyhien maiden välisen BKT:n ero on tällä hetkellä 25 prosenttia suurempi kuin mitä se olisi ilman globaalia ilmaston lämpenemistä.

Päiväntasaajalla ilmastonmuutoksen aiheuttamat seuraukset ovat kaikkein kriittisimpiä. Eteläiselle pallonpuoliskolle kohdistuu pohjoiseen verrattuna huomattavasti suuremmat haitat sekä muutos- ja sopeutumisvaatimukset, joten myös ilmastonmuutoksen myötä syntyvät kustannukset ovat näille maille suuremmat. Sen sijaan viileän ilmaston maissa ilmastonmuutos on saattanut vaikuttaa joillain mittareilla katsottuna jopa positiivisesti.

Epätasa-arvoisuus näkyy erilaisten sosiaalisten ryhmien välillä riippuen esimerkiksi varallisuudesta, sukupuolesta, iästä tai etnisestä taustasta. Köyhyydessä elävät kärsivät ilmastonmuutoksen haitallisista vaikutuksista huomattavasti enemmän kuin rikkaat, vaikka maailman varakkaimmat ihmiset aiheuttavat päästöjä ja kuluttavat luonnonvaroja huomattavasti muita väestönosia enemmän.

Ilmastonmuutoksen vaikutukset ja sosiaalinen epätasa-arvo muodostavat viheliäisen noidankehän. Haittavaikutukset kohdistuvat herkemmin ja kriittisemmin jo ennestään epätasa-arvoisessa asemassa oleviin ryhmiin ja kärjistää niiden eriarvoisuutta. Noidankehä kumuloi helposti eriarvoisuuden kasvua. Globaalisti kaikkein köyhimmät hyötyvät ilmastotoimista suhteellisesti eniten, ellei niistä aiheutuvaa taloudellista rasitetta aseteta heidän kannettavakseen.

Lähteet:

Diffenbaugh N. S. & Burke M. (2019). Global warming has increased global economic inequality. *Proceedings of the National Academy of Sciences* May 2019, 116 (20) 9808-9813.

Islam S. N. & Winkel J. (2017). *Climate Change and Social Inequality*. United Nations Department of Economic and Social Affairs. DESA Working Paper No. 152.

sopeutua ja menestyä tulevaisuuden työmarkkinoilla. Jatkuvaan oppimiseen panostamalla voidaan vahvistaa kansalaisten osaamista, hyvinvointia, osallisuutta ja uskoa tulevaisuuteen sekä tukea samalla yhteiskunnallista eheyttä ja sopeutumista tulevaisuuden haasteisiin. Monet kantavat kuitenkin huolta siitä, pysyykö oma osaaminen muuttuvien vaatimusten perässä. Tarve löytää uusia tapoja ihmisten perustoimeentulon turvaamiseksi kasvavien epävarmuuksien keskellä onkin lisääntynyt. Suomessa tähän liittyen on muun muassa toteutettu perustulokeilu ja sosiaaliturvan uudistamista suunnitellaan pitkäjänteisesti yli hallituskausien²⁰.

Kestävän kehityksen näkökulmasta työstä keskustellaan edelleen liian kapeasti. Aikamme kestävyysongelmien ratkaiseminen haastaa pohtimaan työn sisältöä osaamista ja toimeentuloa laajemmin. Työn tulevaisuuden kannalta on tärkeä kehittää sellaista työtä, työn tekemisen tapoja sekä työn jakamisen malleja, jotka edistävät muutosta kohti reilumpaa ja kestävämpää yhteiskuntaa. Esimerkiksi ekologisen jälleenrakennuksen toimet, kuten energijärjestelmän ja muun infrastruktuurin uudistaminen, voivatkin luoda paljon uutta työtä²¹.

Tarvitsemme myös syvällisempää pohdintaa siitä, mikä on työn rooli tulevaisuuden yhteiskunnassa. Ymmärretäänkö työ jatkossakin ensisijaisesti tuottavana toimintana, jonka avulla yhteiskunta pystyy rahoittamaan ja ylläpitämään palvelujaan? Mitä jos tuottavaa työtä ei riitä kaikille? Onko vain työelämässä pärjäävä osaajakan-salaisuus hyvää kansalaisuutta? Entä mikä on itsensä toteuttamisen rooli tulevaisuuden työssä?

Näiden työelämään liittyvien syvällisten murrosten keskellä yhteiskunnat joutuvat pohtimaan, miten ne pystyvät jatkossa rahoittamaan ja ylläpitämään ihmisille riittävät palvelut ja hyvät elinolosuhteet. Yhtenä ratkaisuna on esitetty verotuksen painopisteen asteittaista siirtämistä työn verotuksesta kohti päästöjen ja luonnonvarojen kulutuksen verottamista²².

Kohtuus ja reiluus luovat perustan tulevaisuuden hyvinvoinnille

Suomessa ikääntyvän väestön terveydelliset ja sosiaaliset haasteet, ikääntyvien hoidon järjestäminen, syntyvyyden

lasku ja kasvavat mielenterveysongelmat ovat esimerkkejä haasteista, joilla on suuret vaikutukset tulevaisuuteen. Lisäksi on todennäköistä, että ilmastonmuutos ja elinympäristön laadun heikkeneminen tuovat mukanaan uudenlaisia, vielä tuntemattomia yhteiskunnallisia ongelmia liittyen terveyteen, hyvinvointiin ja turvallisuuteen.

Jännite pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideaalin ja todellisuuden välillä on kasvanut. Hyvinvointia on Suomessa pyritty kehittämään yhteiskunnan rakenteita uudistamalla (esim. sote-uudistus) ilman syvällistä keskustelua siitä, mitä hyvinvointi meille tällä vuositu-hannella oikeastaan tarkoittaa, mitä sillä tavoittelemme nyt ja tulevaisuudessa, miten sitä mittaamme ja miten rahoitamme sen ikääntyvässä yhteiskunnassamme.

Nyt olisi tärkeää pysähtyä seuraavien kysymysten äärelle: Tavoittelemmeko hyvinvointia vain aineellisen elintason kasvun kautta vai yhteisen kohtuuden ja reiluiden kokemuksen kautta sekä itsensä toteuttamisen ja merkityksellisten suhteiden kautta? Kuinka torjumme ilmastonmuutoksen niin, ettei eriarvoisuuden kokemus ihmisten, yhteisöjen ja kansakuntien välillä kasva vaan vähenee? Entä tulisiko reiluiden ja kohtuuden toteuttamisessa huomioida luonnon ja eläinten oikeudet ihmisten perusoikeuksien ohella?

Reiluutta ja kohtuutta on tärkeää tarkastella myös tulevien sukupolvien tarpeet huomioiden. Yksi oikeudenmukaisuuslähtökohta kestävyydelle voisi olla pyrkimys säilyttää tulevien ihmisten hyvinvointi nykykansalaisten tasolla. Tiukka sukupolvien välisen ”tasa-arvon” vaatimus voi kuitenkin olla kestävä, jos se perustuu nykyisenkaltaiseen resurssien ylikulutukseen. Yhtenä vaihtoehtona olisi ylläpitää hyvinvoinnin mahdollistavien resurssien ja toimintavalmiuksien taso sellaisena, että edellinen sukupolvi ei resurssien käytöllään heikennä tulevien sukupolvien mahdollisuuksia samantasoiseen hyvinvointiin.²³

Jo syntyneiden ja tulevien sukupolvien niskoille on kaatumassa yhtä aikaa sekä ikääntymisestä johtuva huoltotaakka että ilmastonmuutoksesta, luontokadosta ja muista globaaleista ympäristöongelmista seuraava elinolojen heikkeneminen – ja näistä aiheutuvat talousongelmat.

20 Työn murroksen huomioiden sosiaaliturvan uudistuksessa tavoitellaan muun muassa työnteon ja sosiaaliturvan parempaa yhteensovittamista elämän muutostilanteissa sekä työnteon nykyistä parempaa kannattavuutta. Lisäksi huomiota kiinnitetään työllisyyteen, yrittäjyyteen, ihmisten aktiivisuuteen ja omatoimisuuteen, elinikäiseen oppimiseen sekä osallisuuteen ja merkityksellisyyden kokemukseen (ks. <https://stm.fi/sosiaaliturvauudistus>).

21 Järvensivu & Toivanen (2018).

22 Ks. esim. Tamminen ym. (2019).

23 Kyllönen (2016).

3. KOHTI REILUA JA KESTÄVÄÄ TULEVAISUUTTA

Ympäristö, oikeudenmukaisuus ja hyvinvointi kytkeytyvät erottamattomasti toisiinsa

Vallitsevaan talousajatteluun kohdistuu nyt suuria muutospaineita. Globaalia ekologista kestävyyskriisiä ei pystytä ratkaisemaan ilman kiireellistä sosiaalisten eriarvoisuuskuilujen umpeen kuromista ja kansainvälisten vastakkainasettelujen vähentämistä. Ratkaisuja ekologiin ja sosiaalisiin ongelmiin on löydettävä samaan aikaan, kun monet maat jälleenrakentavat talouttaan koronakriisin jälkeen, taloudelliset vastakkainasettelut sekä politiikan polarisoituminen kansainvälisellä ja kansallisella tasolla voimistuvat ja monien maiden talous ja turvallisuus on edelleen kiinni öljyssä.

Ympäristö, hyvinvointi ja oikeudenmukaisuus ovat kietoutuneet erottamattomasti toisiinsa, minkä vuoksi yhteiskuntien resilienssi edellyttää näiden yhtäaikaista ratkaisua. Ongelmat ovat kietoutuneet ilmiönä niin tiiviisti yhteen, että niistä on tullut reunaehtoja toisilleen. Ympäristötoimille ei saada yleistä hyväksyntää, mikäli niitä ei pystytä toteuttamaan oikeudenmukaiseksi koettulla tavalla. Ellei sosiaalista eriarvoisuutta pystytä vähentämään, edellytykset ympäristöongelmien ratkaisemiselle heikkenevät. Lisäksi vaikka jonkin suuruiset tuloerot luovat kannusteita opiskella, kilpailla, säästää ja investoida, eriarvioistuminen voi pidemmällä aikavälillä rajoittaa talouden kasvua ja heikentää sen vakautta²⁴.

Ongelmista on siten muodostunut viheliäisten ongelmien vyyhti kaikilla tasoilla – globaalista paikalliseen. Jos viheliäisen ongelman yrittää ratkaista pilkkomalla sen liian pieniin osiin, tunnistamatta eri osien välisiä kytköksiä, tuloksena on vain lisää ongelmia. Viheliäinen ongelma on nähtävä systeemisenä kokonaisuutena, johon ei ole yhtä oikeaa ratkaisua, vaan siihen on etsittävä aktiivisesti monia eri ratkaisuja ja toteutettava toimenpiteitä, jotka vievät kehitystä toivottuun suuntaan määrätietoisesti askel askeleelta. Viheliäisen ongelman edessä ei saa jäähmettyä, vaan on pyrittävä kokonaisuuden joustavasti yhdessä oppien tunnistamaan, missä

kipupisteet ja mahdolliset ratkaisut ovat. Ongelman kieltäminen ja toimimatta jättäminen on pahin mahdollinen vaihtoehto.

Kun nykyisin puhutaan hyvästä tulevaisuudesta ja tulevaisuuden yhteiskuntamalleista, esiin nousee yhä useammin ekososiaalinen kehitys ja sivistys sekä ekohyvinvointivaltio. Ekologinen ja sosiaalinen ulottuvuus ovat jo käsitteissäkkin yhdistymässä yhdeksi kokonaisuudeksi, jossa ympäristö sekä ihmisten hyvinvointi ja sen oikeudenmukainen jakautuminen ovat tasapainossa.

Talouden irtikytkennän rinnalla tarvitaan jälleenkytkentää

Talouspolitiikka ja taloudellisen ohjauksen keinovalikoima tarjoaa monia välineitä ilmastonmuutoksen hillintään sekä sosiaalisten ongelmien ratkaisuun. Suuria näkemyseroja vallitsee kuitenkin sen välillä, nähdäänkö talouskasvu keinona kestävän tulevaisuuden rakentamiselle vaiko sen esteenä.

Nykyisen talousjärjestelmän perusoletuksiin ja perusdynamikkaan kuuluu jatkuvan talouskasvun tavoittelu. Tähän asti talouskasvu on tapahtunut pitkälti ympäristön kustannuksella, sen mukanaan tuoma vauraus on jakaantunut epätasaisesti, eikä se ole perustarpeiden tultua tyydytettävä enää merkittävästi lisännyt ihmisten kokemaa onnellisuutta.

Teollisen aikakauden myötä BKT:lla mitatusta talouskasvusta tuli pitkäksi aikaa likiarvo edistykseksi siitä huolimatta, ettei kukaan vakavasti otettava taloustieteilijä väitä BKT:n olevan mittari muulle kuin tiettyssä maassa tapahtuvalle tuotannolle. Viime vuosikymmeninä BKT-kasvulle onkin aktiivisesti etsitty vaihtoehtoisia edistymisen määritelmiä ja mittareita²⁵. Yleisesti hyväksytyä, BKT:ta korvaavaa mittaria ei toistaiseksi ole käytössä. Sen sijaan taloudellisen päätöksenteon tukena on BKT:n rinnalla alettu käyttää yhtä aikaa useampia eri mittareita. Esimerkiksi Suomessa talousarvion laadinnan tueksi on kehitetty kestävän kehityksen indikaattoreihin perustu-

24 Ks. Karjanlahti (2016).

25 Ks. esim. Neuvonen (2017).

vaa tietopohjaa²⁶. Vaihtoehtoisesti politiikan tueksi on myös kehitetty eri mittareista koottuja indeksejä²⁷.

Talouskasvu ja ympäristö kietoutuvat moniulotteisesti toisiinsa. Esimerkiksi ilmastomuutoksen nopea hillintä edellyttää merkittäviä investointeja uuteen teknologiaan ja infrastruktuuriin, mikä taas vahvistaa BKT:lla mitattavaa talouskasvua. Samalla panostaminen ympäristöratkaisuihin sekä teknologian ja ihmisten tietotaidon kehittämiseen luovat uusia talouskasvun moottoreita. Toisaalta, mikäli ympäristöongelmien kiireellinen ratkaisu esimerkiksi julkisen ohjauksen toimin johtaa siihen, että investointien tuotto-odotukset laskevat lyhyellä tähtäyksellä, tämä saattaa haastaa yritysten kannattavuutta.

Talouskeskustelussa on pitkään pohdittu sitä, olisiko talouskasvun sekä fossiilisen energian ja luonnonvarojen kulutuksesta aiheutuvien ympäristöhaittojen välinen kytkentä mahdollista purkaa ja siirtyä niin kutsuttuun jälkifossiiliseen yhteiskuntaan. Tällä niin sanotulla irtikytkennällä tarkoitetaan tilannetta, jossa taloudellisen toiminnan kielteiset ympäristövaikutukset vähenevät samaan aikaan, kun talous jatkaa kasvamistaan. Tutkijat ovat erimielisiä siitä, missä määrin talouskasvun irtikytkentä ympäristöhaitoista on mahdollista, ja onko se mahdollista yhtä aikaa sekä kasvihuonekaasupäästöjen, luonnonvarojen ylikäytön että muiden ympäristövaikutusten osalta, ja päästäkö siihen ympäristöongelmien kärjistyminen huomioiden riittävän nopeasti.

Irtikytkennästä käytävä keskustelu heijastelee muutosta suhtautumisessa talouskasvuun. Jatkuvan talouskasvun tavoitteluun liittyvä kritiikki on arkipäiväistynyt, eikä se ole enää samanlainen yhteiskunnallinen tabu kuin vielä viime vuosituhanella. Talouskasvuriippuvuuteen perustuvan ajattelun uudistamisesta onkin jo keskusteltu esimerkiksi OECD:n²⁸ puiteissa.

Talouskasvun välttämättömyydestä tai hyödyllisyydestä kiistelemistä tärkeämpää on pohtia, miten talouden mekanismit saataisiin parhaiten palvelemaan samanlaisesti sekä ympäristön että ihmisen hyvinvointia ja elinvoimaa. Talouskasvun itseisarvoisesta tavoittelusta tulisi siirtyä uuteen vaiheeseen, jossa taloudellisen toiminnan sisältöä ja rakenteita uudistetaan niin, että se

edistää BKT:lla mitattavaa talouskasvua laajemmin ymmärrettyä taloudellista ja yhteiskunnallista edistystä²⁹.

Keskustelu irtikytkennästä keskittyy ympäristöhaittojen vähentämiseen. Ihmiskunta elää kuitenkin jo ekologisessa velassa, jossa haittojen vähentäminen ei enää riitä. Taloudellisesta toiminnasta ympäristöön ja ihmisiin kohdistuvien kielteisten vaikutusten, eli jalanjäljen, rinnalla on yhä tärkeämpi kiinnittää huomioita talouden myönteisiin vaikutuksiin eli kädenjälkeen³⁰.

Pitäisikö siis talouskasvun ja ympäristöhaittojen välisen irtikytkennän ohella pyrkiä talouskasvun ja ympäristöhyötyjen jälleenkytkentään? Siinä ekologista velkaa pienennetään esimerkiksi luontoympäristöjä ennallistamalla tai sitomalla hiiltä ilmakehästä.

Talous tukemaan siirtymää reiluun ja kestäväan tulevaisuuteen

Hyvinvoinnin tavoittelu maapallon kantokyvyn rajoissa ei enää riitä kestäväan talouden tavoitteeksi. Hyvinvoinnin kasvattamisen ohella on kiinnitettävä yhä enemmän huomiota hyvinvoinnin ja vaurauden jakautumiseen sekä eriarvoistumisen suunnan kiireelliseen kääntämiseen. Koska maapallon ekologinen kantokyky on jo monilta osin ylitetty, ympäristöhaittojen vähentämisen lisäksi on puolestaan pyrittävä korjaamaan ympäristölle jo aiheutuneita vahinkoja.

Taloudellisen toiminnan ympäristölle ja ihmiselle aiheuttamien vahinkojen vähentämisen ohella kestävässä taloudessa on otettava askelia korjaavan talouden suuntaan. Korjaavassa taloudessa uudistamme ja ohjaamme taloutta sellaisin toimin, jotka vahvistavat yhtä aikaa sekä ympäristön tilaa että hyvinvointia ja sen oikeudenmukaista jakoa. Tavoitteena on tuottaa hyvinvointia siten, että talouden ympäristölle sekä hyvinvoinnin oikeudenmukaiselle jakautumiselle jättämä kädenjälki on jalanjälkeä suurempi. (Kuva 5)

26 Kestävän kehityksen indikaattorit Suomessa, ks. Valtioneuvoston kanslia (2019).

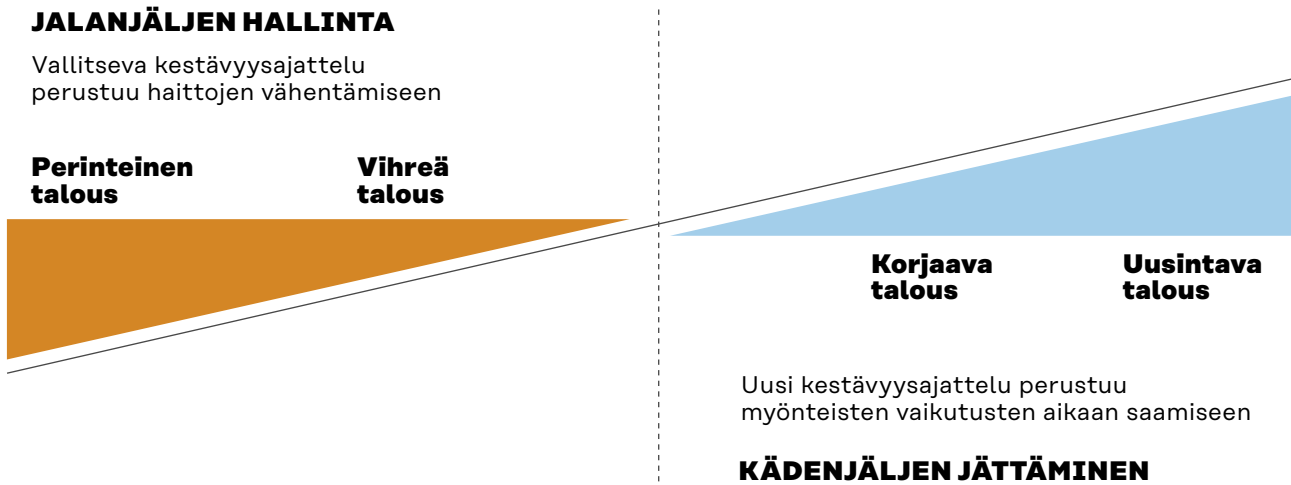
27 Keskustelua herättäneitä, mutta myös kritisoituja mittareita ovat muun muassa aidon kehityksen ja hyvinvoinnin indeksi (engl. Genuine Progress Indicator, GPI) sekä Bhutanin käyttämä BKT:n korvaajana käyttämä onnellisuusindeksi (engl. Gross National Happiness, GNH).

28 Ks. OECD (2019).

29 Edistyksen uutta sisältöä on tarkasteltu esimerkiksi julkaisussa: Neuvonen (2017).

30 Guillaume ym. (2020).

KUVA 5. KOHTI KORJAAVAA JA UUSINTAVAA TALOUTTA

Sovellettu lähteestä: Fullerton (2015).

Siirtymä korjaavaan talouteen on kiireellinen. Perimmäisen tavoitteen tulisi kuitenkin olla vielä kunnianhimoisempi, eli siirtyminen uusintavaan talouteen (Kuva 5). Siinä talouden tehtävänä on aktiivisesti ylläpitää ja kehittää ekologisia ja sosiaalisia varantojamme eli pääomaa siten, että ne mahdollistavat myös tulevaisuuden tarpeisiin vastaamisen³¹. Ekologinen pääoma eli niin kutsuttu luontopääoma koostuu esimerkiksi luonnonvaroista ja ympäristön laadusta. Sosiaalinen pääoma muodostuu esimerkiksi osaamisesta, sivistyksestä, jaetuista arvoista ja yhteisistä normeista, sosiaalisista verkostoista, elinvoimaisista yhteisöistä sekä yhteiskunnallisesta luottamuksesta³².

Ekologisen ja sosiaalisen pääoman jatkuva uusintaminen kasvattaa myös talouden resilienssiä. Kun niitä ylläpidetään ja kehitetään vastaamaan paremmin tulevaisuuden tarpeisiin, ekologiset ja sosiaaliset ongelmat eivät enää yhtä herkästi horjuta myöskään talouden tasapainoa. Esimerkiksi globaalien talousshokin aiheuttaneen koronakriisin taustalla on ollut ihmisen kestämatön suhde luontoon³³.

Edessä olevaa muutosta kuvatessa puhutaan usein jälleenrakennuksesta. Kyse ei tuolloin ollut vain entisen korjaamisesta vaan myös uudelleenrakentamisesta eli

siirtymästä johonkin uuteen. Osa tätä muutosta oli hyvinvointivaltion rakentaminen ja hyvinvointikäsityksemme uudistuminen. Myös nyt olemme suuren siirtymän kynnyksellä. Jälleenrakennettavana, eli sekä korjattavana että uudistettavana, on yhteiskuntamme luontosuhde ja energiaperusta sekä sosiaalinen eheys. Lisäksi tarvitsemme uutta ymmärrystä siitä, mitä hyvinvointi ja hyvä elämä reilussa ja kestävässä tulevaisuudessa on.

”Reilussa ja kestävässä siirtymässä” on kuitenkin hyväksyttävä, että siirtymä ei välttämättä ole yhtä reilu kaikille. Siinä on myös häviäjiä ja sitä myötä voimakkaiden poliittisten ristiriitojen mahdollisuus. Yhteiskuntapolitiikalla voidaan kuitenkin vaikuttaa siihen, miten muutoksia toteutetaan ja miten mahdollisia häviäjiä hyvitetään.

Jälkifossiiliseen yhteiskuntaan siirryttäessä fossiilitalouteen lukeutuvilla fossiilitalouteen lukeutuvilla aloilla työpaikkoja voi kadota ja esimerkiksi hiili-intensiivisen toiminnan verotus iskee – ainakin vielä - nykyihmisten perustarpeisiin (asunto, auto, ruoka), mikä nostaa matalampaa tulotasoon kuuluvien kuluja. Siirtymä ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväan yhteiskuntaan on toteutettava niin, ettei ympäristötoimista kohdistuva taloudellinen rasite kohdistu yhteiskuntien heikompiaisisiin.

31 Uusintavan talouden tavoite mukailee alkuperäistä Brundtlandin komission (World Commission on Environment and Development, 1987) määritelmää kestävästä kehityksestä. Brundtlandin komissio määritteli vuonna 1987 kestävästä kehityksestä olevan ”kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevalta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa”.

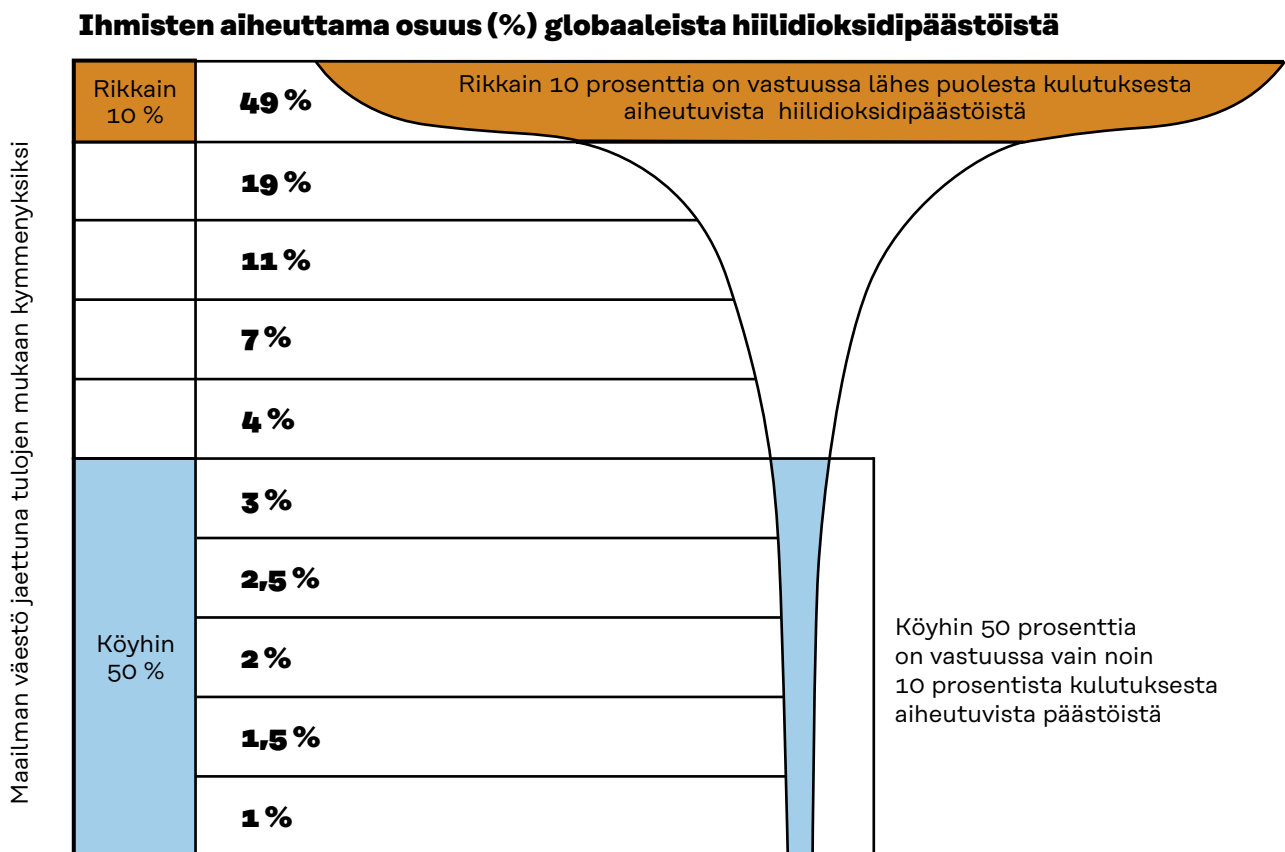
32 Ks. esim. Ruuskanen (2009).

33 Hietaniemi & Poussa (2020).

Suurena haasteena on, miten esimerkiksi fossiilitaloudesta edelleen riippuvaiset maat, sijoitusyhtiöt ja henkilöt saadaan mukaan toteuttamaan siirtymää. Maailman rikkain väestönsahan aiheuttaa suurimman osan globaalin kulutuksen päästöistä (Kuva 6). Valtaosa suurimman hiilijalanjäljen kansalaisista, joihin myös suuri osa suomalaisista kuuluu, ovat osa globaalia taloudellista eliittiä, jonka kulutukseen pitäisi kohdistaa entistä enemmän ohjausta.

Siirtymän tarve on globaali. Siinä ei onnistuta, ellei talouden globaaleja mekanismeja valjasteta sen keskeiseksi muutosvoimaksi. Emme Suomessa voi yksin määrittää maailmantalouden suuntaa, mutta voimme ottaa aktiivisen roolin uuden suunnan ja toimintamallien kehittämisessä. Esimerkiksi koronaviruksen on osoittanut, että kun valtiot toimivat sekä yksin että osittain yhdessä, koko maailmantalouden suuntaa on mahdollista muuttaa ainakin hetkeksi, mutta mahdollisesti myös pysyvästi.

KUVA 6. VARALLISUUDEN YHTEYS KULUTUKSEN AIHEUTTAMIIN PÄÄSTÖIHIN GLOBAALISTI

Lähde: Oxfam (2015).

TÄRPIIT JA KYSYMYKSET

KOLME TÄRPIÄ

- 1.** Maapallomme kantokyvyn rajat on jo monilta osin ylitetty ja eriarvoistuminen uhkaa yhteiskuntien vakautta. Monet ympäristö-, hyvinvointi- ja oikeudenmukaisuuskysymykset muodostava viheliäisten ongelmien vyyhdin, jossa niitä ei ole mahdollista ratkaista toisistaan erillisinä. Jos haluamme tuottaa hyvinvointia samaan aikaan, kun parannamme ympäristön tilaa ja vähennämme eriarvoisuutta, hyvinvointikäsitteemme on huomioitava myös reiluus ja kohtuus. Kestämätön kehitys käy kaikille kalliiksi.
- 2.** Taloudellisen toiminnan sekä ympäristöön että ihmisiin kohdistamien kielteisten vaikutusten eli jalanjäljen rinnalla on yhä tärkeämpi kiinnittää huomioita talouden myönteisiin vaikutuksiin eli kädenjälkeen. Tavoitteena on, että talouden jättämä kädenjälki on jalanjälkeä suurempi. Talouden rakenteita ja sääntelyä uudistamalla talous voi sekä korjata jo syntyneitä vahinkoja että uusintaa tulevaisuuden rakennusaineeksi tarvittavaa ekologista ja sosiaalista pääomaa.
- 3.** Talous on merkittävä yhteiskunnallinen voima. Taloutta on nyt ohjattava ja uudistettava niin, että taloudelliselle toiminnalle ominainen muutosvoima saadaan palvelemaan mahdollisimman hyvin reilua ja kestävää tulevaisuutta. Talous voi toimia muutosvoimana ja palvella tulevaisuutta vain ollessaan samanaikaisesti sekä iskunkestävä että sopeutumis- ja uudistumiskykyinen eli resilientti.

KYSYMYKSIÄ POHDITTAVAKSI

Miten käsitykset kestävästä taloudesta ovat muuttuneet vuosien varrella? Mitkä ovat olleet muutosta tukevia voimia? Entä estäviä?

Miltä kasvihuonekaasupäästöjä voimakkaasti vähentävä talous näyttäisi arjessa?

Miten ilmastoahdistus ja muutosvastarinta voitaisiin kääntää positiiviseksi toiminnaksi?

Miten kestävyysajattelussa siirrytään haittojen vähentämisestä myönteisten vaikutusten aikaansaamiseen?

Mistä sinä olisit valmis luopumaan henkilökohtaisesti kestävyyskriisin ratkaisemiseksi?

Mitä reilu ja oikeudenmukainen siirtymä ekologisesti kestävään talouteen voisi parhaimmillaan olla?

Miten Suomen hyvinvointipalveluiden laatu ja riittävyys taataan tulevaisuudessa?

Mikä on työn rooli tulevaisuuden yhteiskunnassa?

Miten hyvinvointipalveluja ja työelämää voitaisiin kehittää "leave no one behind"-periaatetta toteuttaen?

Miten tulevien sukupolvien taakkaa kestävyyskriisin ratkaisemisessa voitaisiin keventää jo nyt?

**OSA 2:
TALOUS
MUUTOSVOIMANA**

Talous on merkittävä yhteiskuntia ja niiden tulevaisuutta muokkaava voima. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, kun puhumme markkinavoimista, rahan vallasta tai kun asetamme talouskasvun keskeiseksi yhteiskuntapoliittiseksi tavoitteeksi. Taloudella on vahvat hartiat, ja se on hyvä renki mutta huono isäntä.

Yhteiskunnat ovat eri aikoina pyrkineet sääntelemään taloutta eli asettamaan taloudelliselle toiminnalle rajoja, joiden puitteissa se voi toimia ja tuottaa yhteiskunnan kulloinkin arvostamaa hyvää. Kussakin yhteiskunnassa kulloinkin vallitsevan talousajattelun mukaan rajat ovat olleet joko tiukempia tai väljempää.

Koska taloudellisen toiminnan vaikutukset ovat ylittäneet kestävyiden rajat sekä ekologisesti että sosiaalisesti, rajojen asettaminen ei enää riitä. Tarvitsemme talouden sääntelyä, joka ei vain ehkäise haittoja, vaan auttaa korjaamaan niitä. Talouden rakenteita ja sääntelyä on uudistettava siten, että talouden mekanismit valjastetaan uudistavaksi voimaksi, tulevaisuutta palvelemaan. Sellaisen tulevaisuuden, jossa ympäristöongelmien ja sosiaalisten ongelmien vahvat kytkökset toisiinsa tunnistetaan ja jossa niitä ratkaistaan yhtä aikaa talous keskeisenä muutosvoimana.

Tässä osassa taloutta tarkastellaan muutosvoimana kolmella tasolla. Osan ensimmäisessä luvussa tarkastelemme talousjärjestelmän kehittämistä sekä sen syvällisiä muutostarpeita ja mahdollisuuksia. Kysymme, miten kapitalismia ja markkinataloutta pitäisi uudistaa, jotta ne vastaisivat paremmin tämän päivän tarpeisiin? Miten maailman kasvava kompleksisuus ja epävarmuus haastaa talousajatteluamme? Mitä voimme oppia uusista taloudellisen ajattelun kehikoista?

Toisessa luvussa tarkastelemme kehittämistarpeita nykyisen talousjärjestelmän pelisääntöihin nojaten. Suomessakin on kokeiltu tai kehitetty uudenlaisia taloudellisen toiminnan, taloudellisen ohjauksen ja vaurauden jaon malleja. Näitä ovat esimerkiksi perustulo, kiertotalous, vaikuttavuusinvestoiminen, strateginen kasvupoliittikka, paikallistason yhteisötaloudet, kestävä kehityksen budjetointi sekä erilaiset taloudelliset kokeilut.

Osan viimeisessä luvussa tarkastelemme taloutta talouspolitiikan ohjauskeinoista käsin: miten luodaan tulevaisuuden kestävää taloutta tässä ja nyt esimerkiksi julkisten hankintojen, investointien, omistajaohjauksen, budjetoitikäytäntöjen, tukien ja kannustimien sekä maksujen ja verotuksen avulla?

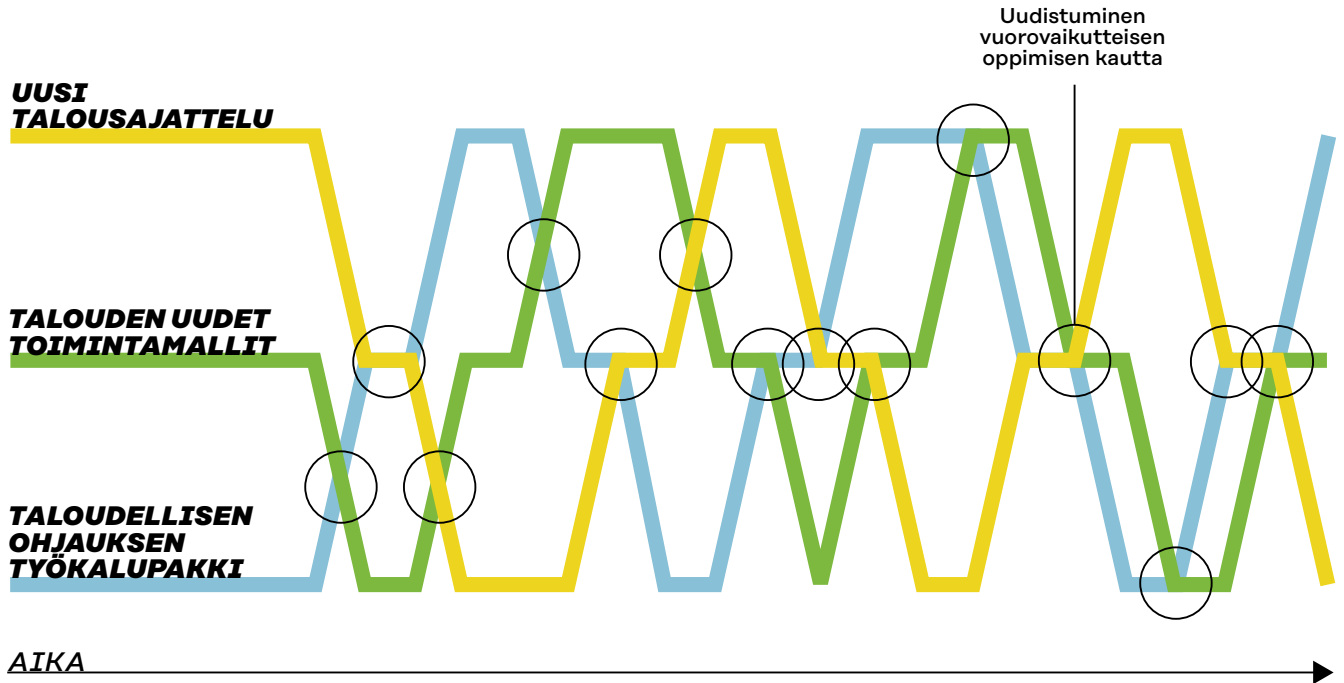
Nämä talouden uudistamisen kolme tasoa kytkeytyvät läheisesti raportin johdannossa esitettyyn talousajattelun kolmeen näkökulmaan. On tärkeä huomata, että eri tasot eivät ole vaihtoehtoja toisilleen (Kuva 7).

Tarve siirtyä reiluun ja ekologisesti kestäväan tulevaisuuteen on kiireellinen. Kestävä talous edellyttääkin jo olemassa olevien taloudellisten ohjauskeinojen laajamittaista, määrätietoista ja välitöntä hyödyntämistä. Jos huomio kiinnitetään vain pitkän aikavälin talousajattelun kehittämiseen, riskinä on, että jäädytään pelkän keskustelun tasolle, kun muutoksia pitäisi jo edistää kaikin käytettävissä olevin keinoin. Monet työkalut ja niiden soveltamisen tavat ovat kuitenkin kehittyneet aiemmin vallalla olleen talousajattelun ja -rakenteiden päälle, jolloin niiden käyttöön saattaa liittyä myös kehitystä vaikeuttavia polkuriippuvuuksia.

Talouden nykyisen työkalupakin täysimittainen valjastaminen ei yksin riitä esimerkiksi ilmastonmuutoksen riittävän nopeaan hillintään. Esimerkiksi energiajärjestelmään liittyvien investointien sykli on pitempi kuin aikaväli, jolla ratkaisevia muutoksia on tarpeen tehdä. Kehityskulkuja on pystyttävä merkittävästi nopeuttamaan. Tämä edellyttää disruptiivisia teknologioita, taloudellisia ja yhteiskunnallisia innovaatioita, jotka auttavat murtamaan vakiintuneita toimintamalleja ja uudistamaan rakenteita nopeasti. Niiden yksi tärkeä tehtävä on rikkoa kestäväälle taloudelle vahingollisia polkuriippuvuuksia.

Monet syvällisemmistä muutoksista voivat vaatia kypsyäkseen ja arkeen vaikuttaakseen enemmän aikaa kuin talouden nykyisen työkalupakin monipuolisempi käyttäminen tai uusien toimintamallien kehittäminen. Sekä talouden työkalupakin parempi käyttö että innovaatiot ammentavat kriittisestä talousajattelusta, joka tuo talouden tarkasteluun uusia rohkeita näkökulmia ja joka arvioi talouden totuttuja lainalaisuuksia uuden kehityksen valossa. Kestävyyskriisin ratkaisemiseksi tarvitaan yhtäaikaista toimenpiteitä kaikilla kolmella tasolla. Kestävää taloutta pitää edistää kaikilla käytettävissä olevilla taloudellisilla ohjauskeinoilla. Samalla on tärkeää kehittää ja kokeilla uusia innovatiivisia taloudellisia toimintamalleja sekä vahvistaa kriittistä talousajattelua, joka vie kohti perustavanlaatuisempaa muutosta. Jotta kehitys vauhdittuu kaikilla näillä tasoilla, niiden on oltava jatkuvassa ja rakentavassa vuoropuhelussa.

KUVA 7. TALOUDEN SYSTEEMISEN UUDISTAMISEN TASOT JA VUOROVAIKUTUSSUHTEET

4. TALOUDEN UUDISTAMINEN TARVITSEE UUTTA JA LUOVAA AJATTELUA

Kapitalismi ja markkinatalous remontin tarpeessa

Ympäristöongelmien vakavoituessa ja eriarvoistumisen kasvaessa vaatimukset kapitalismin korjaamisesta ja markkinatalouden vahvemmassa ohjaamisesta ovat voimistuneet. Länsimaisissa yhteiskunnissa kapitalismi ja markkinatalous kietoutuvat monin tavoin yhteen. Myös monet niihin kohdistuvista muutospaineista ovat yhteisiä.

Kapitalismin tunnettu äänenkannattaja Financial Times ja maailman johtavien yritysten toimitusjohtajista koostuva Business Roundtable vaativat syksyllä 2019 kapitalismin päivittämistä ja uudelleenrakentamista³⁴. Maailman bisneseliitti ei vaatinut kapitalismin korvaamista jollain toisella järjestelmällä, vaan sellaisten mekanismien kehittämistä, jolla kapitalismi voisi toimia paremmin sekä ihmisen että luonnon näkökulmasta.

Kapitalismi, sellaisena kuin sen tunnemme, on pääomavaltainen talousjärjestelmä, jossa rahapääoma ja tuotantovälineet, kuten tehtaot ja koneet, ovat pääsääntöisesti yksityisomistuksessa. Maailman bisneseliitti ei vaatinut kapitalismin korvaamista jollain toisella järjestelmällä, vaan sellaisten mekanismien kehittämistä, jolla kapitalismi voisi toimia paremmin sekä ihmisen että luonnon näkökulmasta. Kapitalismin perusajatuksena on yrityksen vastuu ensisijaisesti omistajilleen. Esimerkiksi Suomen osakeyhtiölaissa yhtiön toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajille, jollei yhtiöjärjestyksessä määrätä toisin.

Viime vuosikymmenet vallinnut liberaali kapitalismi on johtanut vaurautta osakkeenomistajille keskittävään voitontavoitteluun ja rahan vallan korostumiseen. Huoli kapitalismin tilasta kumpuaakin sen puutteellisen sääntelyn aiheuttamista ongelmista, kuten eriarvoisuuden kasvusta ja kilpailun vähenemisestä. On myös nähty, että äärimmillään vietynä nykymuotoinen kapitalismi uhkaa jopa demokratiaa.

Menestyvät yritykset eivät ole vastuullisia vain osakkeenomistajilleen, vaan kaikille sidosryhmilleen (asiakkaille, työntekijöille, toimittajille, yhteisöille ja

yhteiskunnalle) sekä tuleville sukupolville ja luonnolle. Kapitalismin päivittämiseen liittyvässä keskustelussa pohditaankin, millaiset omistajat ja omistussuhteet sekä omistukseen liittyvät vastuut palvelisivat kaikkein parhaiten yritysten ja liiketoimintaekosysteemien uudistuvia, kestäväan kehitykseen kytkeytyviä tarkoituksia.

Toinen korjauksen tarve liittyy markkinoiden ohjaukseen. Markkinatalous tarvitsee rinnalleen sääntelyä. Täysin vapaata markkinataloutta ei ole juuri käytännössä ollut, vaan yhteiskunnat ovat eri aikoina pyrkineet säätelemään markkinoiden toimintaa eri tavoin.

Talousajattelua pitkään hallinnut uusliberaali, niin kutsuttu Washingtonin konsensus korosti markkinoiden ylivertaisuutta talouden koordinoinnissa. Tämän talousopin mukaan markkinoiden ohjaavalle vaikutukselle annetaan tilaa muun muassa julkisen sektorin budjettikurilla, verouudistuksilla, finanssimarkkinoiden ja ulkomaisten sijoitusten sekä kilpailua koskevan sääntelyn purkamisella, vapaakaupan edistämisellä, yksityistämisellä ja omistajuuden suojan turvaamisella. Vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen tätä mallia on tarkasteltu kriittisesti OECD:tä myöten³⁵.

Vaikka yritystoimintaa säädellään Suomessa, EU:ssa ja monissa muissakin maissa jo paljon, sääntely ei parhaalla tavalla tue kestäväan tulevaisuuden tarpeita. Markkinat eivät ota riittävästi huomioon esimerkiksi ympäristölle koituvia haittoja tai eriarvoisuuden kasvua, ellei siihen kannusteta taloudellisin keinoin tai velvoiteta esimerkiksi lainsäädännöllä. Valtioiden riittämätön pyrkimys ohjata markkinavoimia kestäväan kehityksen tavoitteita tukevaksi on johtanut useiden ympäristö-, hyvinvointi- ja eriarvoisuusongelmien kasautumiseen. Toki vuoden 2020 tapahtumat osaltaan ovat osoittaneet, että suuria, korjausta vaativia muutoksia on mahdollista toteuttaa todella nopeasti akuutissa kriisissä.

Suomessa keskustelu talousjärjestelmän korjaamisesta ei ole uusi asia. Esimerkiksi 1960-luvulla rakennettiin sosiaaliturva, joka toimi hyvin yhdessä markkinatalouden kanssa, koulutti työvoimaa ja sai aikaan hyviä

³⁴ Financial Times on uuden, syksyllä 2018 julkaistun brändikampanjan keskiössä oli otsikko: "Capitalism. Time for a Reset."

³⁵ New Approaches to Economic Challenges (NAEC) -hanke, ks. www.oecd.org/naec/.

talouskasvun kehii. Vapaan markkinatalouden ohjauksen uudistamisen tarpeeseen on taloushistoriamme aikana havahduttu useita kertoja, aina sairaus- ja eläkejärjestelmän luomisesta ja progressiivisen tuloveron käyttöön-otosta lähtien. Viimeisin merkittävä korjausliike oli 1960-luvulla luotu sosiaalipolitiikka ja hyvinvointijärjestelmä. Sosiaalisilla kestävän kehityksen mittareilla, jotka liittyvät hyvään hallintoon, Suomi onkin maailman johtavia maita³⁶.

Suomi ei ole valitsemansa tien takia yhtä ”kapitalistinen” yhteiskunta kuin esimerkiksi Yhdysvallat, mutta meilläkin yritysten lyhytnäköisestä voitonmaksimoinnista voi joissain tilanteissa aiheutua koko yhteiskunnan kannalta kielteisiä vaikutuksia, jos sille ei lainsäädännössä aseteta riittäviä reunaehdot. Markkinatalouden pelisääntöihin on kuitenkin julkisen vallan toimesta kiinnitetty monin tavoin huomiota esimerkiksi ympäristö- ja kilpailulainsäädännön keinoin.

Koska merkittäviä korjausliikkeitä on Suomessa tehty ennenkin, edellytykset kapitalismia ja markkinataloutta edelleen korjaaville muutoksille ovat hyvät. Suomen tulevaisuuden menestyksen kannalta on keskeistä edistää kapitalismin globaaleja korjauspyrkimyksiä sekä etsiä menestyksen mahdollisuuksia maailmassa, jossa kapitalismia säädellään uusin, ekososiaalisia hyötyjä paremmin tuottavin maailmanlaajuisin mekanismein. Myös Suomen kestävän kehityksen politiikasta tehty Polku2030 -arviointi³⁷ kannustaa Suomea tarkastelemaan kriittisesti koko talousjärjestelmän kykyä tuottaa kestävää hyvinvointia ja ottamaan kansainvälisen edelläkävijäroolin luonnon kantokyvyn rajat huomioivan talousjärjestelmän kehittämisessä.

Vuoden 2020 pandemiatilanteeseen liittyvät tapahtumat Suomessa ja monessa muussa maassa ovat osoittaneet, että markkinoiden ohjauksessa on mahdollista toteuttaa suuria muutoksia todella nopeasti ja yhdessä rintamassa, kun kriisi koetaan riittäväni akuutiksi.

Resilienssi edellyttää talouden monimuotoisuutta

Aikaamme kuvastavat useat yhtäaikaiset, toisiinsa kytkeytyneet ongelmat, kuten ympäristöongelmien kärjisty-

minen, eriarvoisuuden kasvu, finanssijärjestelmän kriisit, elämäntapasairauksien ja mielenterveysongelmien lisääntyminen, populistijohtajien, ääriliikkeiden ja terrorismin nousu, edustuksellisen demokratian ja siiloutuneen julkishallinnon ongelmat sekä kansainvälisten instituutioiden jämähtäminen paikoilleen. Keväällä 2020 alkanut globaali koronapandemia on tuorein ilmentymä maailman kompleksisuuden aiheuttamasta ”metakriisistä”. Kompleksisuus viittaa monien asioiden ja toimijoiden samanaikaiseen keskinäisriippuvuuteen ja yhteenkietoutuneisuuteen.³⁸

Aiempaa kytkeytyneempi ja epävarmempi maailma on vaikeasti ennakoitavissa. Olemme historiallisessa murroskohdassa, jossa ihmisten vanhat ajattelu- ja toimintamallit sekä yhteiskunnan perinteiset instituutiot ja rakenteet eivät enää riitä erikoistuneen ja kompleksisemmän arkielämän, talouden ja yhteiskunnan hallintaan³⁹.

Perinteinen talousajattelu ei riittävästi huomioi talouden systeemistä ja kompleksista luonnetta sekä sen keskinäisriippuvuuksia ja takaisinkytkentöjä. Kehitystä ei saada kestäväälle pohjalle ennen kuin talouden toimintamallit ja rakenteet sopeutuvat aiempaa kompleksisempaan ja epävarmempaan maailmaan. Tämä vaatii nykyisen talousmallin kriittistä tarkastelua.

Maailmantaloutta viimeiset sata vuotta hallinneen massatuotantoparadigman keskeisenä tavoitteena on ollut tuotantoprosessin tehostaminen ja sitä kautta tuottavuuden kasvu. Lisätehokkuutta on haettu erityisesti tuotantoprosessin työnjakoa ja mittakaavaetuja kasvattamalla. Viime vaiheessa tämä kehitys on johtanut tuotantoprosessien globalisoitumiseen ja maantieteelliseen erikoistumiseen.

Globaali työnjako ja tehostaminen on tuonut paljon hyvää kuluttajille ja kehitysmaiden työntekijöille, joita se on nostanut miljoonittain köyhyydestä. Samalla se on kuitenkin myötävaikuttanut vaurauden keskittymiseen. Äärimmilleen hiotut globaalit tuotantoketjut ovat myös tehneet maailmantaloudesta aiempaa haavoittuvamman. Konsulttiyhtiö McKinseyn tutkimusyksikkö on arvioinut, ettei koronaviruksen aiheuttama kriisi jää harvinaiseksi poikkeukseksi. Yritysten globaalit hankintaketjut kokevat tulevaisuudessa entistä enemmän erilaisia disruptiivisia

36 Sachs ym. (2019).

37 Berg ym. (2019).

38 Metakriisiä ja yhteiskunnan sekä talouden resilienssiä on tarkasteltu tarkemmin Sitran Koronan vaikutukset -kirjoitussarjan artikkeleissa:

Hämäläinen & Vataja (2020) sekä Hellström & Hämäläinen (2020).

39 Tutkijat puhuvat aiempaa monimutkaisemman maailman ja vanhojen ajattelu- ja toimintamallien välille syntyneestä ”kompleksisuuskuilusta”. Ks. esim. Casti (2012) ja Kegan & Lahey (2009).

ja yllätyksellisiä markkinahäiriöitä, jotka heikentävät eri toimialojen kannattavuutta⁴⁰.

Iskunkestävyytensä ja toimintavarmuutensa parantamiseen tähtäävät yritykset voivat jatkossa joutua ajattelemaan uudelleen pitkän aikavälin tuottotavoitteiden saavuttamista, rakentamaan isompia taloudellisia pusku-reita sekä hajauttamaan tuotantoaan ja toimitusketjujaan useaan paikkaan. Pitkälle erikoistuneiden tuotantoprosessien toimintavarmuuden varmistamisen esim. kriisitilanteissa vaatii tehokasta koordinaatiota ja kommunikointia, jossa maantieteellisestä läheisyydestä on selvää hyötyä. Merkittävä osa globaalista tavaraviennistä voikin siirtyä toisiin maihin, jos yhtiöt järjestelivät hankintaketjunsa uusiksi. Koko kansantalouden tasolla menestymisen kompleksisessa maailmassa vaatii talouden resilienssin eli iskunkestävyyden sekä sopeutumisen ja uudistumiskyvyn parantamista. Resilienssi onkin tärkeä nostaa talouden ja yhteiskunnan keskeiseksi päämääräksi tehokkuuden ja kasvun maksimoinnin rinnalle. Talous- ja elinkeinopolitiikassa pitäisikin löytää uusi tasapaino tehokkuuden, uudistumiskyvyn ja resilienssin välillä. Tämä puolestaan vaatii sekä taloudellisen toiminnan diversiteetin eli monimuotoisuuden kehittämistä että päätöksenteon hajauttamista.

Esimerkiksi vuonna 2008 alkaneessa maailmantalouden taantumassa elinkeinorakenteeltaan monipuolisempi Ruotsi selvisi finanssikriisistä paljon Suomea paremmin. Finanssikriisin jälkeen pankkien pääomavaatimusten kasvattaminen oli myös vastoin taloudellisen tehokkuuden periaatetta, koska se rajoitti pankkien toimintaedellytyksiä. Järjestelmän resilienssin kannalta se oli kuitenkin tärkeää ja osoittautui korona-aikana hyödylliseksi.

Taluskriisin iskiessä on toivottavaa, että taantuvien yritysten ja liiketoimintojen tilalle löytyy uusia, kehittyviä liiketoimintoja, yrityksiä ja yritysekosysteemejä. Kansantalouden resilienssi ei siis vaadi sitä, että kaikki yritykset selviävät kriiseistä. Myöskään yhden yrityksen sisällä kaikkien liiketoimintojen ei tarvitse olla sopeutumiskykyisiä. Esimerkiksi koronakriisissä ne elintarvike- ja ravitsemusalan yritykset ovat selviytyneet parhaiten, jotka ovat kyenneet sopeuttamaan liiketoimintaansa poikkeusoloihin, esimerkiksi nouto- tai kotiintointitus-

palveluita sekä niiden ympärille rakentuvaa yritysyhteistyötä kehittämällä.

Uudet talouden ajattelumallit avartamaan ajattelua

Taloustieteellinen tutkimus jakautuu mikro- ja makrotaloustieteeseen. Mikrotaloustiede tutkii, miten ihmiset, kotitaloudet ja yritykset tekevät päätöksiä ja kohdentavat markkinoilla niukkoja resursseja. Makrotaloustiede puolestaan tutkii taloudellisten toimien summaa valtion tai toimialojen tasolla. Molemmista lähestymistavoissa on tehty monia valmiita oletuksia ihmisten ja yritysten käyttäytymisestä ja tutkittu näiden pohjalta luotujen teoreettisten mallien avulla talousjärjestelmien mahdollisia dynamiikkoja. Monia näistä valmiista oletuksista on kuitenkin arvosteltu ja niihin pohjavia analyyseja haastettu.

Myös koronakriisi on ravistellut yhteiskuntia niin syvällisesti ja moniulotteisesti, että se on saattanut muuttaa joitain oletuksia, joihin perinteinen talousajattelu ja talouden ohjauskeinot pohjautuvat. Koronakriisissä talous, työ, terveys, hyvinvointi, ympäristö, yhteiskuntien eheys, ihmisten ja tavaroiden liikkuvuus, turvallisuus ja kansainväliset suhteet kietoutuvat poikkeuksellisen voimakkaasti yhteen. Siksi on syytä arvioida kriittisesti, missä määrin koronakriisin käsittelyssä ja jälkihoidossa voidaan tukeutua aiempien, yhteiskunnallisilta kytkennöiltään rajatumpien kriisien oppeihin talouden käyttäytymisestä, ja miltä osin kriisiä edeltäneet talouden mallinukset toimivat koronan jälkeisessä uudessa tilanteessa.⁴¹

Osa kestävyteen ja eriarvoisuuteen liittyvistä talouden haasteista on haasteita myös talusteorialle. Taloustieteen menetelmien ja lähtöoletusten uudelleenarviointia tehdäänkin jatkuvasti kestävä talouden näkökulmasta⁴². Nyt myös ekologisen ja sosiaalisten näkökulmien kytkettyneisyyden tunnistaminen vaatii taloustieteen menetelmien kehittämistä ja uudelleenarviointia

Taloustieteen perinteisiä näkökulmia ja oletuksia ovatkin viime vuosina rikastaneet esimerkiksi käyttäytymis-, neuro-, verkosto-, evolutionäärinen ja kompleksisuustaloustieteen sekä ekologisen ja ilmastotaloustieteen alat. Lisäksi monet viimeaikaiset taloustieteen tutkimukset ovat hylänneet valmiit oletukset ja keskittyneet etsi-

40 Lund ym. (2020).

41 Hellström & Hämäläinen (2020).

42 Esimerkiksi Nicholas Sternin ilmastonmuutoksesta aiheutuvia kustannuksia käsitelleessä laajassa arviossa (2007) pohdittiin mikä on oikea tapa määrittää ja arvottaa pitkän aikavälin välin hyötyjä ja haittoja. Pohdinta on jatkunut mm. viidennessä IPCC-raportissa (IPCC 2014), jossa arvioitiin ensimmäistä kertaa kustannuslaskelmien uudenlaisia perusteita, eettiset näkökulmat huomioiden.

mään tutkimusasetelmien ja tilastojen avulla empiiristä tietoa siitä, miten ihmiset, yritykset ja niiden muodostamat liiketoimintaekosysteemit sekä valtiot toimivat ja miten tämä vaikuttaa kokonaisuudessaan talousjärjestelmään, sosiaalisiin ongelmiin tai luonnonvarojen käyttöön.

Taloustieteen näkökulmat ja paradigmat ovat hallinneet taloudesta käytävää keskustelua. Ihmisen luomana järjestelmänä taloutta tarkastellaan myös muiden tieteenalojen, kuten historian, politiikantutkimuksen, filosofian, psykologian tai ympäristötutkimuksen näkökulmasta. Monessa uudessa tutkimuksessa haetaan monitieteellisempää lähestymistapaa. Talouden uutta suuntaa ja roolia muutosvoimana etsittäessä on tärkeä, että kaikki taloutta eri näkökulmista tutkivat ja tarkastelevat tahot pystyvät kohtaamaan toisensa avoimesti, rakentavassa dialogissa ja uutta luoden.

Talouden toimintaa on lähestytty myös tarkastelemalla esimerkiksi, millainen markkinoiden ja valtion

suhde tulisi olla (esim. valtion taloutta ohjaavan roolin korostuminen koronapandemian aikana), miten talous suhteutuu yhteisomistukseen ja demokraattiseen päätöksentekoon (esim. osallisuustalous, vertaistalous, jakamistalous tai solidaarisuustalous) sekä mikä on talouden rooli, kun haetaan vastauksia ympäristön kestävyteen ja hyvään elämään (esim. degrowth ja kohtuullisuuden liikkeet sekä keskinäisriippuvaisuuteen tai lahjatalouteen perustuvat ekokylät).

Vaikka monet yllä mainituista uudennlaisista ajattelumalleista saattavat vaikuttaa epärealistisilta tai kaukaa haetuilta, kannattaa niihinkin suhtautua uteliaisuudella. Parhaat ratkaisut syntyvät harvoin yhdestä totuudesta, vaan monien eri näkökulmien luovasta yhdistämisestä. Parhaimmillaan ne herättävät kysymyksiä, jotka kirittävät nykyisen talousmallimme edelleen kehittämistä, ja tuovat uusia, kipeästi kaivattuja näkökulmia ja ratkaisuja aikamme viheliäisiin ongelmiin.

5. ROHKEAA JA MONIPUOLISTA MUUTOSTYÖTÄ TARVITAAN LISÄÄ

Tilaa ja vauhtia talouden uusille toimintamalleille

Hiilineutraaliin ja resurssiviisaaseen yhteiskuntaan siirtymiseksi on kehitetty useita uusia taloudellisen toiminnan muotoja, jotka muokkaavat yritysten liiketoimintalogiikkaa, tuotannon tai tuotteiden omistusta ja niiden kuluttamista.

Erityisesti kiertotaloudesta on syntynyt merkittävää uutta yritystoimintaa ja sitä on edistetty politiikan tavoitteissa. Kiertotalous on keskeinen vastaus luonnonvarojen ylikäytön ongelmaan. Kiertotaloudessa kulutus perustuu omistamisen sijaan palveluiden käyttämiseen eikä niiden tuottamiseen käytetä uusia luonnonvaroja. Myös biotalous on saanut vahvan jalansijan esimerkiksi EU:n politiikassa. Biotalous on kestävään maankäyttöön perustuva ja ekosysteemien toimintaa ylläpitävä uusiutuviin luonnonvarojen tuotanto. Biotalous on tuottamalla pyritään vähentämään öljyn, kivihiilen ja muovin käyttöä.

Kiertotalous ja biotalous ovat osin päällekkäisiä käsitteitä. Kummankin lähtökohtana on kestävä tulevaisuus. Molempia voidaan toteuttaa yhteiskunta- ja talousjärjestelmästä riippumatta, mikä on mahdollistanut konseptien laajan leviämisen. Niiden toteuttamisessa reilun näkökulma on noussut viime vuosina vahvasti esiin, kun on korostettu kierto- ja biotalouden työllisyys- ja alueellisia vaikutuksia.

Reilun vaatimus on keskeinen haaste myös datataloudelle. Sen lähtökohtana on ihmisten käyttäytymisen pohjalta kertyvä data, jota yritykset käyttävät hyväkseen. Reilun datatalouden periaatteiden mukaan datan omistus tulee ymmärtää uudelleen ja sen hyödyntämisen tulee olla oikeudenmukaista ja läpinäkyvää. Tähän tarvitaan yhteisiä pelisääntöjä.

Siirtymät kiertotalouteen, kestävään biotalouteen sekä reiluun datatalouteen eivät ole kivuttomia eivätkä toisiaan poissulkevia. Siksi tarvitaan määrätietoisesti ja asteittain vahvistettavia mekanismeja, joilla siirtymää voidaan tehdä yrityksille ja muille yhteiskunnan toimijoille helpommaksi. Ne eivät kuitenkaan yksin riitä, vaan ne on nähtävä talouden toimintamallien uudistamisessa

kannustavina esimerkkeinä, jollaisille on kasvavaa tarvetta myös yhteiskunnan muilla osa-alueilla.

Resurssien uudelleenohjaus on muutoksen avain

Maailmassa kokonaisuutena ei ole puutetta pääomasta, vaikka eri mailla ja toimijoilla onkin erilaiset mahdollisuudet osallistua kansainvälisille pääomamarkkinoille. Puutetta on kuitenkin keinoista, joilla pääomat voitaisiin suunnata paremmin ja tarvittavassa mittakaavassa kestävä taloutta edistäviin investointeihin ja innovaatioihin.

Vastuullinen sijoittaminen on nouseva trendi.

Fossiilista energiaa tuottavat ja siihen perustuvat yritykset ovat joutuneet niin kutsutun divestment-liikkeen arvostelun kohteeksi. Monet maailman suurimmat rahastot ovatkin vähentäneet fossiilisia luonnonvarojen käyttävien yhtiöiden painoarvoa salkuissaan. Yhä useampi sijoittaja on tuoton lisäksi kiinnostunut siitä, mihin ja miten hänen rahansa käytetään. Sijoituskohteilta edellytetään, että ne toimivat kestävästi, luontoa tuhoamatta ja kantavat sosiaalista vastuuta. Yritykset joutuvatkin vastaamaan sijoittajien kyselyihin siitä, miten ne huomioivat Pariisin ilmastopöytäkirjan tavoitteet toiminnassaan tai miten ne aikovat ajaa alas kestävämmiä liiketoimintoja.

Resurssien ohjaaminen kestävä kehityksen tueksi on rahoitusmaailmalle suuri haaste ja mahdollisuus. Käytettävissä olevien rahoitusvaihtoehtojen toimivuus on arvioitava uudelleen ja otettava käyttöön uusia rahoitusinstrumentteja ja toimintatapoja, jotka edistävät ekologista kehitystä. Rahoituksen kehittämisen ja resurssien uudelleen kohdentamisen avainkysymyksiä on se, miten yksityiset pääomat saataisiin pitkäjänteisemmin tukemaan systeemitason muutoksia sekä miten julkisia varoja voitaisiin suunnata demokraattisemmin, läpinäkyvämmiin ja vaikuttavampiin.

Resurssien kohdentumista ja käyttöä on muutettava sekä pääomamarkkinoilla että julkisessa taloudessa. Esimerkiksi Euroopan komissio on joulukuussa 2019 julkaissut ilmatorahoitusta mobilisoivan vihreän kehityksen ohjelmansa (Infoboksi 6). Lisäksi Suomen hallitus

INFOBOKSI 4**AMSTERDAMIN KAUPUNKI SUUNTA KOHTI HIILINEUTRAALIUTTA JA SATAPROSENTTISTA MATERIAALIEN KIERTOON**

Vastatakseen olemassa oleviin kestävyysaasteisiin Amsterdamin kaupunki on lanseerannut sekä Ilmastoneutraali 2050 (Climate Neutral 2050) -ohjelman että Kiertotalous 2020–2025 (Circular 2020–2025) -strategian.

Ilmastoneutraaliusohjelman tavoitteena on vähentää Amsterdamin hiilidioksidipäästöjä 95 prosenttia vuoteen 2050 mennessä verrattuna vuoden 1990 tasoon. Ohjelmassa keskeistä on energijärjestelmän rakennemuutos, joka sisältää fossiilista polttoaineista, kuten öljystä, kaasusta ja hiilen käytöstä, luopumisen. Amsterdam aikoo irrottautua maakaasuverkostosta vuoteen 2040 mennessä. Ilmastoneutraaliuden tavoittelussa keskiössä ovat Amsterdamin kotitaloudet, yritykset ja liikenne.

Kiertotalouteen liittyvän strategian tavoitteena on puolittaa kaupungin uusien raaka-aineiden käyttö vuoteen 2030 mennessä ja saavuttaa sataprosenttinen materiaalien kierto vuoteen 2050 mennessä. Strategiasaan Amsterdam on valinnut keskittymisen elintarvikkeisiin ja jätteisiin, kulutustavaroihin sekä rakentamiseen.

Amsterdamin ilmastoneutraaliusohjelma ja kiertotalousstrategia kietoutuvat vahvasti toisiinsa ja molempien aloitteiden perustana toimii niin kutsuttu donitsitalouden malli, jonka skaalaamisessa kaupunkitasolle Amsterdam toimii kansainvälisenä edelläkävijänä. Donitsitalouden malli luo perustan taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen rakentamiselle siten, että se tapahtuu sekä sosiaalisesti oikeudenmukaisesti että ekologisten rajojen sisäpuolella. Amsterdamin visioon kuuluu laajan vaurauden käsite, jossa materiaallinen vauraus ei ole ainut hyvinvoinnin määre vaan tavoiteltu hyvinvointi sisältää laajan käsityksen hyvästä elämästä ja hyvinvoinnista, riittävästi vapaa-aikaa, hyvän terveystason sekä viihtyisän elinympäristön ja tilan henkilökohtaiselle kasvulle.

Lähteet:

Carbon Neutral Cities Alliance. (2019). Amsterdam Climate Neutral 2050 Roadmap.
 Circle Economy. (2020). The Amsterdam City Doughnut – tool for transformative action.
 City of Amsterdam. (2020). Amsterdam Circular 2020–2025 strategy.

on päättänyt kevään 2020 aikana valmistella valtion sijoitus- ja kehitysyritys Vake Oy:n pohjalle perustettavan ilmastorahaston.

Julkisten resurssien kohdentamisessa paljon keskustelua on herättänyt kysymys siitä, millä periaatteilla valtio kohdentaa resursseja yritystukiin. Yritystuet voivat olla esimerkiksi avustuksia, verotukea tai lainoja ja takauksia. Tuet voivat olla säilyttäviä tai uudistavia. Niillä voidaan vahvistaa lyhyen aikavälin taloudellista tasapainoa tai pitkän aikavälin kasvukykyä. Tukia voidaan käyttää esimerkiksi kustannusten alentamiseksi, innovaatioiden ja investointien kirittämiseksi tai työpaikkojen säilyttämiseksi. Yksi yritystukia koskevan keskustelun avainkysymys on, tulisiko julkisen vallan keskittyä yritystoiminnan yleisten edellytysten vahvistamiseen ja epäsuoran inno-

vaatiopolitiikan keinoihin, vai alkaa ohjailla toimialarakenteiden muutosta tai teknologioiden valintaa.⁴³

Kansainvälinen kilpailu tapahtuu yhä enemmän useista yrityksistä ja muista toimijoista muodostuvien verkostojen, eli niin kutsuttujen liiketoimintaekosysteemien välillä, ei niinkään yksittäisten yritysten välillä. Näissä verkostoissa on usein muutamia vahvoja veturi- tai alustayrityksiä, joiden standardien mukaan muut yritykset rakentavat täydentäviä tuotteita ja palveluita. Strateginen kasvupolitiikka nostaa uusien liiketoimintaekosysteemien kehittämisen yksittäisten innovatiivisten yritysten tukemisen rinnalle elinkeino- ja innovaatiopolitiikassa talouden tai yhteiskunnan kannalta tärkeiksi katsotuilla aloilla. Strategisen kasvupolitiikan avulla voidaan vahvistaa kansantalouden reaalista [kilpailukykyä](#)

43 Ks. Maliranta (2019).

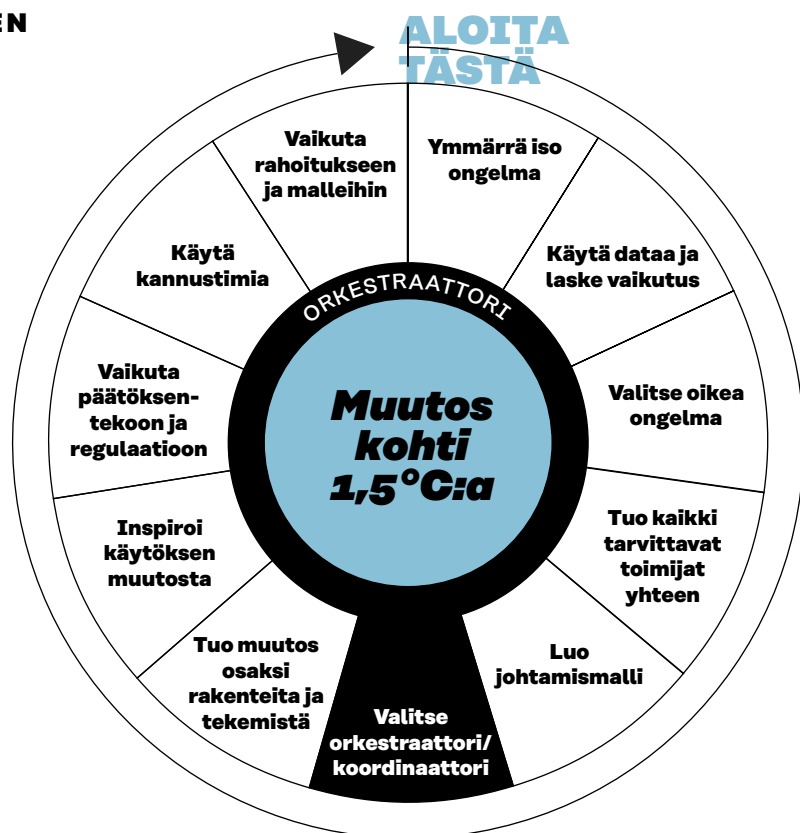
INFOBOKSI 5**SMART AND CLEAN KATALYSOI HELSINGIN SEUDUN ILMASTORATKAISUJA**

Pääkaupunkiseudun Smart & Clean -säätio on Helsingin seudun kaupunkien, yritysten, yliopistojen ja tutkimuslaitosten sekä Suomen valtion yhteinen viisivuotinen muutosprojekti ilmastoratkaisujen kehittämiseksi ja katalysoimiseksi. Smart and Clean -säätion tavoitteena on rakentaa kaupunkiympäristö, joka perustuu puhtaille ja älykkäille teknologioille, infrastruktuurille ja palvelukonsepteille. Samanaikaisesti muodostetaan kokeilu- ja kehittämissympäristö suomalaisille älykkään ja puhtaan teknologian innovaatioille. Päästöjen vähentämisen lisäksi tavoitteena on synnyttää uudenlaista liiketoimintaa ja vientireferenssejä suomalaisille toimijoille.

Smart and Clean -säätion päätehtävänä on toimia systeemistä muutosta edistävien projektikokonaisuuksien orkestraattorina, jotka kehittävät ilmastoratkaisuja kaupunkien haasteisiin liikenteessä, energiassa, rakentamisessa sekä jäte- ja vesisektorilla. Tavoitteena on muutos kohti 1,5 asteen kaupunkia. Muutosprojektien toteuttamisen perustana on yksitoista eri osa-aluetta (Kuva 8), jotka ovat olennaisia säätion tavoitteen saavuttamisessa. Muutosprojektien toteutusmallin perustana on ison kuvan ja ratkaisua vaativan ongelman syvälinen systeeminen ymmärtäminen. Vasta sen jälkeen edetään kohti projektin yksityiskohtaisempia tasoja.

KUVA 8. VAIKUTTAVIEN SYSTEEMISTEN MUUTOSPROJEKTIEN RAKENTAMINEN

Lähde: Pääkaupunkiseudun Smart & Clean -säätio, ks. smartclean.fi/ materiaalipankki/esitykset

INFOBOKSI 6**EUROOPAN UNIONIN VIHREÄN KEHITYKSEN OHJELMA MOBILISOI ILMASTORAHOITUSTA**

Green New Deal eli uusi vihreän kehityksen ohjelma on joulukuussa 2019 aloittaneen Euroopan komission ensimmäinen suuri ulostulo. Tavoitteena on, että Euroopasta tulee koko maailman ensimmäinen hiilineutraali maanosa vuoteen 2050 mennessä. Samalla edistetään muidenkin ympäristöongelmien ratkaisua.

Ohjelman tarkoituksena on sovittaa yhteen kasvihuonekaasupäästöjen vähentäminen ja talouskasvu sekä ilmastotoimien reilu toteutus – yhtä aikaa sekä ekologista että sosiaalista kehitystä edistäen.

Ohjelma tiukentaa EU:n ilmasto- ja ympäristötavoitteita ja kanavoi rahoitusta niiden toteuttamiseksi. Komissio ehdottaa, että vuoden 2030 kasvihuonekaasupäästöjen vähennystavoitetta nostetaan nykyisestä 40 prosentista 50–55 prosenttiin. Tavoitteiden saavuttamiseksi komissio lupaa sata miljardia euroa fossiilista polttoaineista riippuvaisten jäsenmaiden tukemiseen.

Koronan jälkipyykkiin vastaamiseksi Euroopan komissio on kaavaillut **“Next Generation EU”** -nimistä elvytysvälinettä. Euroopan vihreän kehityksen ohjelman ollessa EU:n kasvustrategian perusta, Next Generation EU-välineen tarkoitus on omalta osaltaan edistää unionin kilpailukykyistä kestävyyttä.

Euroopan komissio on linjannut, että elpymisen hyväksi tehtävissä julkisissa investoinneissa tulisi ottaa kiinteästi huomioon ympäristöpolitiikan edistäminen. Linjauksen mukaan jokainen investoitu euro käytetään siihen, että Eurooppa saadaan takaisin jaloilleen samanaikaisesti nopeuttaen vihreää siirtymää ja digitaalista muutosta oikeudenmukaisemman ja selviytymiskykyisemmän yhteiskunnan rakentamiseksi.

Investointeja ohjataan **EU:n kestävän rahoituksen luokitusjärjestelmän** eli EU-taksonomian avulla Euroopan kestävään elpymiseen. Myös EU-taksonomia on osa Euroopan vihreän kehityksen ohjelmaa. Keväällä 2020 julkaistun EU-taksonomian tarkoitus on toimia Euroopan unionin laajuisena yhteisenä luokittelujärjestelmänä, joka auttaa eri toimijoita suunnittelemaan ja suuntaamaan rahoitusta kohteisiin, jotka edistävät siirtymää kohti vähähiilistä, resilienttiä ja resurssitehokasta yhteiskuntaa. Taksonomiakriteeristöissä määritellään tarkat kriteerit vihreää siirtymää edistäville sijoituksille ja rahoitustyökaluille.

EU-taksonomia otetaan käyttöön vuoden 2020 loppupuolella ja eri toimijoiden, kuten rahoituspalveluiden tarjoajien, yksityisten sijoittajien, suuryritysten ja konsernien sekä laajemmin EU:n jäsenvaltioiden, tulee julkaista ensimmäiset taksonomiatietonsa vuosien 2021–2022 kuluessa.

Lähteet:

European Commission. (2020). Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Europe's moment: Repair and prepare for the Next Generation. 27.5.2020.

EU Technical Expert Group on Sustainable Finance. (2020). TEG final report on the EU taxonomy.

sekä parantaa sen resilienssiä monipuolistamalla elinkeinorakennetta. Strateginen kasvupolitiikka edellyttää valintoja siitä, millaisiin nouseviin liiketoimintaekosysteemeihin elinkeino- ja innovaatiopolitiikan painopisteet asetetaan.

Yhteiskuntaamme kohtaavien viheliäisten ongelmien, kuten ilmastonmuutoksen tai eriarvoistumiskehityksen, ratkaisemiseksi olisi nyt pohdittava myös sitä, miten elinkeino- ja innovaatiopolitiikka, yritystuet mukaan lukien - saadaan parhaiten palvelemaan kestävää tulevaisuutta. Voisiko ekososiaalista kehitystä tukeva liiketoiminta olla strategisen kasvupolitiikkamme painopisteenä EU:n Green Deal -ajattelua mukailleen?

Vaikuttavuusinvestointien avulla on puolestaan mahdollista kanavoida yksityisiä pääomia yhteistä hyvää tavoitteleviin hankkeisiin ja vahvistaa samalla julkisten varojen vaikuttavaa käyttöä. Vaikuttavuusinvestointien avulla on edistetty monia yhteiskunnallisesti tärkeitä tavoitteita, kuten pitkäaikaistyöttömien työllistymistä, maahanmuuttajien kotoutumista ja nuorten hyvinvointia. Vaikuttavuusinvestoinnin työkaluja voisi hyödyntää enemmän myös ilmastonmuutoksen torjunnassa ja kiertotalouden edistämiseksi. Ympäristöministeriö sekä maa- ja metsätalousministeriö ovatkin yhdessä Sitran kanssa lanseeraamassa Suomeen Euroopan ensimmäistä ympäristöhaasteen ratkaisemiseen keskittyvää tulospurusteista rahoitussopimusta. Se kanavoi rahoitusta hankkeille ja toimenpiteille, jotka auttavat saavuttamaan etukäteen asetetut, mitattavissa olevat kiertotalouden mukaiset tavoitteet.

Kehittäminen nähtävä monipuolisesti

Kehittäminen voi edetä ylhäältä alas tai alhaalta ylös. Yhteiskunnallinen kehittäminen on perinteisesti ollut keskushallintolähtöistä ylhäältä alas ohjattua strategista ohjelma- ja projektitoimintaa. Tulevaisuutta ei voi ohjata ja rakentaa enää vain ylhäältä käsin, vaan se on tehtävä kaikilta tasoilta yhdessä ohjautuen sekä tutkimustietoa, kehittämisen keinoja ja lähestymistapoja monipuolisesti hyödyntäen. Systeminen, koko yhteiskunnan läpileik-

kaava muutos edellyttää toimijalähtöisen kehittämisen työkalujen ja lähestymistapojen hyödyntämistä, jotta myös alhaalta ylöspäin kumpuavat kehittämistarpeet saadaan osaksi kokonaisvaltaista muutosta.

Kokeiluista on tullut 2010-luvulla tärkeä osa kehittämistoimintaa. Kokeilevasta kehittämisestä puhutaan silloin, kun nopealla aikataululla toteutetaan pienimuotoisia kokeiluja hypoteesien muodostamiseksi esimerkiksi siitä, miten ihmiset käyttäytyvät tai miten suunniteltu ohjaus toimii. Strategisesta kokeilusta puhutaan puolestaan silloin, kun jo muodostettua hypoteesia testataan tarkoin harkitussa koeasetelmassa tavoitteena saada tutkimuspohjaista näyttöä toimintamallin skaalaimiseksi.⁴⁴

Viheliäisten ongelmien kohtaamisessa keskenään rinnakkaiset ja joskus jopa ristiriitaiset kokeilut mahdollistavat riskien ottamisen sopivassa mittakaavassa ja sitä kautta uusien erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen testaamisen ja tulosten vertailun sopivan kokoisissa paloissa. Kokeilujen antamien oppien avulla pystytään paikantamaan ne rohkeat toimintatavat, jotka oikeasti edistävät tavoiteltua muutosta. Osa kokeiluista epäonnistuu, osa skaalautuu, osasta tulee globaaleja toimintamalleja. Siksi niissä on usein tärkeintä kerätä opit talteen ja jakaa ne avoimesti kaikille. Vaarana kuitenkin on, että kokeilut alkavat dominoida ja lukita kehittämisen muotoja ja lähestymistapaa aletaan soveltamaan kriittikittömästi tilanteisiin, joihin se ei sovellu. Kokeiluja voidaan myös käyttää sijaistoimintona, jonka avulla lykätään vaikeita päätöksiä.

Yksi näkyvimmistä suomalaisen talouspolitiikkaan kytkeytyvistä kokeiluista on ollut vuosina 2017–2018 toteutettu perustulokokeilu. Tämän kokeilun ympärillä käytävä keskustelu on osoittanut, että yhteiskunnallisen tason kokeilu kannattaa suunnitella kokonaisvaltaisesti. Perustulokokeilussa tavoitteena oli tutkia perustulon vaikutusta työllisyyteen. Työllisyysvaikutusten analysointi osoittautui hankalaksi samanaikaisesti toteutetun niin kutsutun aktiivimallin vuoksi, joka myös tavoitteli työllisyysvaikutuksia.

6. TALOUDEN OHJAUSKEINOT PAREMPAAN KÄYTTÖÖN

Taloudellista ohjausta tehostettava ja monipuolistettava

Talouden ohjauksessa haastavaa on, että yritykset ja kuluttajat tunnustavat haasteet, mutta näköpiirissä olevien ongelmien edellyttämä omaehtoinen muutos käyttäytymisessä jää helposti toteutumatta. Taloustieteen peliteorian mukaan omaa etuaan maksimoiva yksittäinen kuluttaja ajattelee, että paras lopputulos hänen kannaltaan olisi, että taloudellisen käyttäytymisen sopeuttaminen jäisi muiden kuin hänen itsensä vastuulle. Tämän vuoksi julkisella sektorilla on keskeinen ja tärkeä rooli vallitsevan järjestelmän ja talouden toimijoiden käyttäytymisen ohjauksessa sellaiseksi, että viheliäisiin ongelmiin voidaan vastata nykyistä paremmin. Pelkkä ruohonjuuritason toiminta ei yksin tuota riittävän nopeasti systeemitason ratkaisuja.

Taloutta ohjaavat julkisen sektorin toimet voidaan jakaa verotuksellisiin keinoihin, julkisten menojen kautta vaikuttamiseen sekä muuhun lainsäädäntöön, jolla voidaan ohjata ja rajoittaa talouden toimijoiden käyttäytymistä (esim. ympäristölainsäädäntö). Näitä kaikkia ohjauskeinoja tarvitaan tasapuolisesti ja tehokkaasti. Julkisten menojen kautta vaikuttamista tosin rajoittaa se, että valtaosa nykyisistä menoista on lakisääteisiä, jolloin esimerkiksi menojen uudelleenkohdentaminen on laajassa mitassa vaikeaa. Tämä on haasteellista myös ilmastotoimien edistämisessä. Lisäksi koronapandemian vaikutusten seurauksena julkisen talouden rahoitusasema heikkenee huomattavasti, mikä tulee kaventamaan finanssipoliittista liikkumavaraa ja tuo lisää haasteita kasvavan kestävyysvajeen ratkaisemiseen. Jo ennestään korkea kokonaisveroaste rajoittaa mahdollisuuksia hyödyntää lisäverotusta ohjausvälineenä.

Euroopan unionissa jäsenmaiden taloudet ovat yhdentyneet tiiviisti. Varsinkin euromailla on yhteisiä etuja, minkä vuoksi jäsenmaiden talouspolitiikkaa koordinoidaan talous- ja rahoitusasioiden neuvostossa (Ecofin). Euromailla on yhteinen rahapolitiikka, josta vastaa Euroopan keskuspankki. Yhteinen rahapolitiikka on yksi syy siihen, että EU:ssa on sovittu oikeudellisesti velvoittavista säännöistä, jotka koskevat jäsenvaltioiden julkista taloutta ja finanssipoliitiikkaa. Säännöt on koottu niin

sanottuun vakaas- ja kasvusopimukseen. Yhteinen koordinaatio kattaa myös muita politiikka-alueita, kuten rakenne- ja työllisyyspolitiikan. EU:lla ei ole tärkeä vain rooli jäsenmaiden talouden ohjauksessa, vaan myös sisämarkkinoiden uudistamisessa ja uusien markkinoiden luojana.

Taloudellisten ohjauskeinojen kokonaisvaltaista käyttöä Euroopan unioissa rajoittaa se, ettei unionilla ole kaikilla politiikkalohkoilla yhtä suurta toimivaltaa. Kansallisesti käytettävissä olevia talouden ohjauskeinoja on siksi pystyttävä hyödyntämään nykyistä paremmin.

Suomessa käytetään vuosittain pari miljardia euroa ympäristölle haitallisiin tukiin. Vaihtoehtona olisi suunnata varoja siten, että ne tukevat ympäristöä ja hyvinvointia sekä vaurauden reilumpaa jakautumista. Esimerkiksi kestävän kehityksen verouudistuksen (Infoboksi 7) peruseriaatteena on, että valtio verottaa enemmän niitä asioita, joita ei haluta (kuten päästöjä ja terveyshaittoja), ja vähemmän niitä, joita halutaan (kuten työntekoa ja yritystoimintaa). Muun muassa Maailmanpankki ja Euroopan komissio suosittelevat valtioille tämän kaltaisia uudistuksia. Uudistuksissa voidaan halutessa kiinnittää huomiota siihen, että ne eivät vähennä verojen kokonaiskertymää tai heikennä työllisyyttä tai sosiaalista oikeudenmukaisuutta.

Taloudellisten ohjauskeinojen kokonaisuutta on mahdollista tarkastella ja suunnitella esimerkiksi ilmiöbudjetoinnin keinoin. Ilmiöbudjetointiin perustuva kestävän kehityksen budjetointi (Infoboksi 8) laajentaa perinteistä kestävän kehityksen tarkastelua tekemällä siihen liittyvien tulo- ja menoerien tunnistamisen nykyistä helpommaksi.

Kestävän kehityksen budjetointiä voidaan toteuttaa eri tasoisena. Vähimmillään voidaan tunnistaa budjettiratkaisujen vaikutukset kestäväan kehitykseen. Vaihtoehtoisesti voidaan budjetoida erillisiä toimia kestävän kehityksen politiikan toteuttamiseksi. Kunnianhimoisimmassa muodossaan kestävän kehityksen tavoitteet otetaan valtiontalouden budjetoinnin keskiöön siten, että ne ohjaavat talousarvion valmistelua ja tavoitteita.

Uusien taloudellisten ohjauskeinojen käyttö ja entisten tehostaminen luovat väistämättä uusia voittajia

ja häviäjiä. Jos esimerkiksi polttomoottoreiden käyttö tehtäisiin kalliimmaksi, häviäjiä olisivat ne, jotka nyt ajavat paljon polttomoottorilla toimivaa autoa. Tulonsiirtoja tai muita veroinstrumentteja hyödyntämällä tulee huolehtia siitä, että muutokset eivät vaikuta liian nopeasti ja kohtuuttomasti kotitalouksien arkeen tai yksittäisiin toimialoihin. Toivottu muutos ei voi kuitenkaan pitemmän päälle perustua jatkuvaan tukeen, eikä kaikkien kilpailukyky voi säilyä ennallaan. Taloudellisten ohjauskeinojen käyttöä suunniteltaessa on tärkeä kiinnittää huomiota siihen, että eri ohjauskeinojen kokonaisuus

vähentää ympäristöhaittoja samalla, kun se tukee eriarvoisuuden vähentämistä yhteiskunnassa sekä lisää yleistä vaurautta ja taloudellista hyvinvointia

Työkalut ovat kuitenkin vain työkaluja, jotka eivät itsessään takaa muutosta. Niitä on myös määrätietoisesti käytettävä ja kehitettävä. On myös yhä ilmeisempää, että ihmisten elämäntapoja ei voi muuttaa vain taloudellisilla kannustimilla. Yksilöt ovat erilaisia, ja yhteiskunnan yleinen asenneilmapiiri muutoksia kohtaan vaikuttaa keskeisellä tavalla mahdollisuuksiin käyttää erilaisia kannusteita.

INFOBOKSI 7

KESTÄVÄN KEHITYKSEN VEROUUDISTUKSELLA PAINOPISTE KOHTI PÄÄSTÖJEN JA LUONNONVAROJEN VEROTUSTA

Nyky päästöillä globaali hiilibudjetti kuluu loppuun noin 10 vuodessa. Päästöjen vähentämisellä on siis kiire. Verotus on yksi tehokas keino yhteiskunnan ohjaamiseen kohti päästöjen vähentämistä.

Sitra julkaisi keväällä 2019 ehdotuksen kestävän kehityksen verouudistuksen toteuttamiseksi. Ehdotus sisältää kolme erilaista havainnollistavaa pakettia. Ensimmäinen paketti kohdistuu tuotannon verotukseen, toinen kulutuksen verotukseen ja kolmas kiertotalousratkaisujen ohjaamiseen.

Kestävän kehityksen verouudistuksella tarkoitetaan verotuksen painopisteen siirtämistä kohti päästöjen ja luonnonvarojen verotusta budjettineutraalisti. Ideana on nostaa päästö- ja luonnonvaraveroja, ja hyvittää veronkorotukset kansalaisille ja yrityksille pienentämällä samanaikaisesti esimerkiksi tuloverotusta, työntajien sosiaaliturvamaksuja ja/tai yritysten verotusta. Lisäksi voidaan kasvattaa esimerkiksi tulonsiirtoja, kuten eläkkeitä, opintotukea tai työttömyysturvamaksuja, tai korottaa tutkimus- ja kehitystukia ja vähähii- listen ratkaisujen investointitukia.

Sitran analyysien keskeinen tulos on, että verouudistuksella voidaan vähentää päästöjä ja samalla vahvistaa työllisyyttä ja talouskasvua. Huolellisella suunnittelulla verouudistus on mahdollista toteuttaa siten, että tuloerot eivät kasva ja yritysten kilpailukyky säilyy. Kestävän kehityksen verouudistuksella on mahdollisuus vähentää päästöjä ja edistää Suomessa reilua siirtymää hiilineutraaliin kiertotalouteen sekä samalla tukea työllisyyttä ja talouden kasvua.

Esimerkkipaketit eivät ole Sitran suosituksia sellaisenaan toteutettavaksi, vaan niiden tarkoitus on havainnollistaa tarjota tietoa eri vaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista.

Lähde:

Tamminen, S., Honkatukia, J., Leinonen, T. & Haanperä, O. (2019). Kestävän kehityksen verouudistus. Kohti päästötöntä Suomea. Sitra muistio 17.4.2019.

INFOBOKSI 8

KESTÄVÄN KEHITYKSEN BUDJETOINTI TALOUSSUUNNITTELUN YTIMEEN

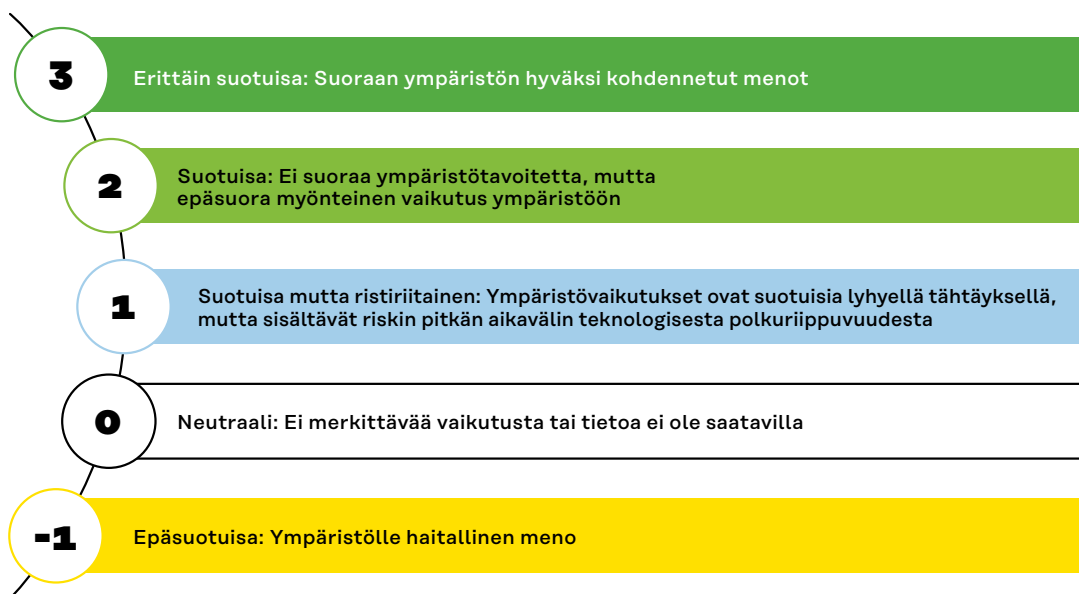
Suomessa on vuodesta 2018 lähtien sisällytetty kestävä kehitys valtion talousarvioon kaikkia hallinnonaloja leikkaavana politiikkateemana. Kyseessä on paljon kansainvälistä huomiotaakin saanut avaus kestävän kehityksen valtavirtaistamiseksi yhteiskunnallisen päätöksenteon ja hallinnon pääprosesseihin. Suomikin on silti vasta kestävän kehityksen budjetoinnin alkutaipaleella.

Vuonna 2018 kestävä kehitys huomioitiin sisällyttämällä valtion talousarvioesityksen pääluokkaperusteluihin kestävä kehitystä koskevia tekstejä. Vuoden 2019 talousarvioesityksessä määrärahojen yhteydet kestävään kehitykseen tuotiin aiempaa paremmin esille ja arvioitiin, mitkä määrärahat konkreettisesti edistävät kestävän kehityksen tavoitteita.

Talousarvioesityksissä on toistaiseksi tarjottu tietoa kestävään kehitykseen vaikuttavista määrärahoista, veroista ja tuista lähinnä ekologisen kestävyuden näkökulmasta (hiilineutraalius ja resurssiviisaus), mutta ei sosiaalisen kestävyuden osalta (osaaminen, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo). Kestävään kehitykseen vaikuttavien budjettitietojen esittäminen ei myöskään ole vielä olennaisesti ohjannut talousarvion valmistelua. Kehittämistarpeistaan huolimatta kestävän kehityksen budjetointi on merkittävä uudistus. Kestävän kehityksen tavoitteiden pitkäjänteisyys puoltaisi lähestymistavan laajentamista myös kehysbudjettiin.

Ranska on Suomen ohella toinen kansainvälisistä kestävä kehityksen budjetoinnin edelläkävijöistä. Ranska lähestyy kestävyteen liittyviä haasteita sisällyttämällä ekologisen kestävyuden osaksi valtiontalouden budjetointia ja ottamalla käyttöön uudet ympäristökriteerit budjetin arviointiin. Kriteeristö on osa OECD:n johdolla laadittua strategista aloitetta (The Paris Collaborative on Green Budgeting), jonka tavoitteena on luoda perusteet julkisten menojen ympäristövaikutusten arvioimiseksi. Ranskassa arviointiperusteiden on tarkoitus tulla voimaan vuonna 2020, kun hallitus laatii talousarvionsa vuodeksi 2021. Ympäristökriteeristö sisältää kuusi osa-alueita: ilmastonsuojelu, ilmastosopeutuminen, biodiversiteetti, saastuminen, luonnonvarojen käyttö ja jätteet. Kriteeristön arviointiasteikko kulkee miinus yhdestä plus kolmeen. (-1–3): arvo -1 tarkoittaa, että meno aiheuttaa suoraa haittaa ympäristölle, kun taas arvo 3 tarkoittaa, että meno on kohdistettu suoraan ympäristöhyödykkeen tai -palvelun tuotantoon (Kuva 9).

KUVA 9. RANSKAN VIHREÄSSÄ BUJDETOINNISSA KÄYTETTÄVÄ KRITERISTÖ

Lähde: Alexandre ym. (2019).

Hiilelle ja luonnolle hinta

Markkinoita säädellään usein rajoituksin, kannustimin tai aiheuttaja maksaa -periaatteeseen nojaten. Tiukalla päästöjen hinnoittelulla säännelty markkinatalous pystyisikin leikkaamaan kasvihuonekaasuja tehokkaasti. Nykyinen talousjärjestelmämme ei ole kuitenkaan kyennyt siirtämään tuotannosta ja kulutuksesta ympäristölle aiheutuvia haittoja ja niiden kustannuksia tuottajan tai hyötyjän maksettaviksi. Globaalin poliittisen järjestelmän on esimerkiksi ollut vaikea päästä sellaiseen kompromissiin kasvihuonekaasupäästöjen hinnoittelusta, joka tyydyttäisi kaikkia osapuolia.

EU:n ilmastotoimien järein keino on päästökauppajärjestelmä, josta käytetään usein lyhennettä ETS (Emissions

Trading Scheme). (Taulukko 2). Päästökauppa on markkinaehtoinen järjestelmä kasvihuonekaasupäästöjen vähentämiseksi. Perusidea on, että jokaista ilmakehään laskettua hiilidioksiditonnia vastaan pitää hankkia päästöoikeus. Kun vuosi vuodelta oikeuksia lasketaan vähemmän liikkeelle (eli yhteenlaskettu päästökatto alenee), markkinat ohjaavat päästövähennykset sinne, missä ne ovat edullisinta toteuttaa. Päästökaupan toimivuutta on sekä puolustettu että arvosteltu. Äänenpainot muun muassa globaalin hiiliveron tai hiilibudjetin ottamiseksi käyttöön ovat voimistuneet. Hiilivero säätelee päästöjen hintaa, mutta ei määrää päästöjen lopullista määrää. [Hiilibudjetissa](#) jokaisella maailman

TAULUKKO 2. PÄÄSTÖKAUPAN, HIILIVERON JA HIILITULLIN OMINAISUUKSIEN VERTAILU

	Päästökauppa	Hiilivero	Hiilitulli
Toiminta-periaate	<p>Käydään kauppaa päästöoikeuksista</p> <p>Määrittelee enimmäismäärän päästöille, mutta päästöjen (hiilidioksiditonin) hinta määräytyy markkinaehtoisesti kysynnän ja tarjonnan mukaan</p> <p>Ostajien tulee arvioida, onko edullisempaa ostaa päästöoikeuksia vai pyrkiä päästöjen vähentämiseen</p> <p>EU:n päästökaupan mekanismien korjaamiseksi on otettu käyttöön markkinavakausvaranto: päästöoikeuksia voidaan lisätä, poistaa tai mitätöidä markkinoiden kysynnän ja tarjonnan muutosten mukaan</p>	<p>Haittavero ilmastohaittoille</p> <p>Asettaa suoraan hinnan päästöille, jolloin veroa vastaava päästövähennys määräytyy markkinaehtoisesti</p>	<p>Tuontituotteille päästöjen perusteella asetettava tulli, joka nostaa tuontituotteiden hintaa, mikäli lähtömaa ei hinnoittele päästöjään tai harjoita yhtä tiukkaa ilmasto-politiikkaa kuin kohdema</p>
Hyödyt	<p>Myönnettyjen päästöoikeuksien määrä luonnustettavan toimintaympäristön päästöjen vähentämiseksi</p>	<p>Määritellään hyödykkeen aiheuttamien päästöjen mukaan ja siten ohjaa tuotantoa ja kulutusta kestävämpään suuntaan</p>	<p>Yhdenmukaistaa päästöjen hinnoittelua kotimaisen ja tuontituotannon välillä ja suojaa kotimaista tuotantoa epäreilulta kilpailulta</p> <p>Kannustaa muita maita tiukempan ilmastopolitiikkaan ja tuotannon päästöjen vähentämiseen</p> <p>Keino ehkäistä hiilivuotoa, eli tuotannon siirtymistä päästökauppajärjestelmien ulkopuolelle</p>
Haasteet	<p>Päästökatto ei ole ollut riittävän alhaalla, joten päästöoikeuksien hinnat ovat pysyneet matalalla</p> <p>Päästöoikeuskiintiöstä johtuen päästöjen vähentämisestä toisaalla voi seurata niiden aiheuttamista jossain muualla</p> <p>Päästökauppajärjestelmän uudistaminen on poliittisesti haastavaa, sillä mukana on useita maita</p>	<p>Saavutettavan päästövähennyksen määrää ei voida täysin arvioida etukäteen ja hiiliveron oikean tason määrittäminen on käytännössä haastavaa</p>	<p>Edistää protektionistiseen kauppapolitiikkaan liittyviä riskejä, esimerkiksi heikentää kansainvälisen kaupan edellytyksiä</p> <p>Voi heikentää myös kohdemaan vientiyrittäjien kilpailukykyä, mikäli yritys on riippuvainen ulkomaisista tuontipanoksista</p>

kansalaisella olisi oikeus yhtä suuriin hiilidioksidipäästöihin.

Päästökauppa on esimerkki niin kutsutusta päästökompensaatiosta (engl. carbon offset). Kompensaatiolla tarkoitetaan rahallista hyvitystä, jolla aiheutettujen haittojen vaikutukset pyritään kumoamaan rahoittamalla haittojen vähentämiseen tähtääviä toimia toisaalla. Päästökompensaatioiden osalta tällaisia toimia voivat olla esimerkiksi uusiutuvan energian tuotanto tai puiden istuttaminen. Tavoitteena on yleensä toiminnan hiilineutraalius eli se, ettei toiminta vaikuta ilmaston lämpenemiseen. Viime vuosina markkinoille on ilmaantunut lukuisia palveluntarjoajia, joiden kautta yksilöt tai yritykset voivat maksaa vapaaehtoista päästömaksua hyvittääkseen aiheuttamiaan kasvihuonekaasupäästöjä.

Siinä missä päästökompensaatioilla hyvitetään ilmastomuutosta kiihdyttäviä kasvihuonepäästöjä, ekologisissa kompensaatioissa (engl. biodiversity offset) haitta ja hyvitys kohdistuvat luonnon monimuotoisuuteen, eli sen elinympäristöihin ja lajeihin. Ekologista kompensaatiota voidaan kuvata markkinapohjaiseksi luonnonsuojelukeinoksi, joka tuo ”aiheuttaja maksaa” -periaatteen luonnonsuojeluun. Välittäjätahot saattavat yhteen yritykset tai toimijat, jotka aiheuttavat luonnolle haittaa sekä muut toimijat, jotka voivat ennallistaa tai suojella luontokohteita. Yksi ekologisen kompensaation keskeisistä periaatteista on ei-nettotappiota -periaate (engl. No Net Loss). Sen mukaisesti kompensaatiot tulee toteuttaa täysmääräisesti ja kaikki aiheutetut haitat tulee hyvittää. Haittojen mittaaminen luotettavasti ja tarkasti on erittäin haastavaa. Ekologiset kompensaatiot voivat olla joko vapaaehtoisia tai lakisääteisiä.⁴⁵

Kompensaatioiden käyttöön liittyy sekä mahdollisuuksia että haasteita. Kompensaatiomekanismit voivat auttaa hahmottamaan, että valinnoillamme on väliä ja että vahinkojen korjaaminen maksaa. Pysyvän ja edeltävää tilannetta aidosti parantavan päästövähennyksen varmistaminen on monimutkaista, minkä vuoksi heikkoja kompensaatiostandardeja on myös arvosteltu. Tärkeää onkin vähentää haittoja aina kun mahdollista, ja vasta sen jälkeen kompensoida niitä haittoja, joita ei voi välttää.⁴⁶

Kehitys luonnon elämää ylläpitävien ja mahdollistavien prosessien ja toimintojen, kuten hiilensidonnain, puhtaan veden ja luonnon monimuotoisuuden turvaamisen, hinnoittelussa ja markkinapohjaisessa sääntelyssä on

ollut vaatimattomampaa kuin ilmastopäästöjen osalta. Vaikka monilla luonnon tarjoamilla hyödyillä, kuten raaka-aineilla, on markkina-arvo, niitä kaikkia ei voi helposti arvottaa rahassa. Vaikka oppisimme yhä paremmin määrittämään erilaisten ekosysteemipalveluiden arvoa niiden menettämisestä aiheutuvina kustannuksina, ne olisivat yhäkin vain arvioita. Talouden ohjaus ja sääntely voivat siten olla vain osa kestävyyttä tavoittelevaa politiikkaa.

Polkuriippuvuudet tarkempaan tarkasteluun

Taloudellisten ohjauskeinojen uudelleen kohdentamisessa tai uusien keinojen käyttöönotossa törmää helposti niin kutsuttuihin polkuriippuvuuksiin. Polkuriippuvuudella tarkoitetaan sitä, että aiempien päätösten seurauksena tietyt tulevaisuuden mahdollisuudet rajautuvat pois. Toisin sanoen, menneisyydessä tehdyt väärät päätökset ovat joko mahdottomia, liian kalliita tai liian hitaita purkaa. Polkuriippuvuuksien yhteydessä puhutaan usein myös lukkiutumisen (lock-in) tiettyihin rakenteisiin. Tämä näkyy jämähtämisinä kiinni vanhaan teknologiaan tai toimintamalliin ja ongelmina, joita on vaikeaa tai jopa mahdotonta murtaa.

Polkuriippuvuudet ovat erityisen merkittäviä silloin, kun päätöksenteon tavoitteet muuttuvat olennaisesti, koska silloin ne kaventavat mahdollisuuksia uudistusten tekemiseen. Polkuriippuvuudet vaikuttavat siihen, miten paljon poliittista tahtoa hyvinäkin pidettyjen uudistusten tueksi on mahdollista saada. Esimerkiksi tietyt saastuttavat teknologiat ja tuotantotavat eivät ole korvattavissa riittävän nopeasti ympäristöä säästävillä vaihtoehdoilla. Polkuriippuvuudet myös vaikeuttavat esimerkiksi puhtaan teknologian tai muiden innovaatioiden riittävän tehokasta käyttöä ja uusien toimintamallien kehitystä. Kestävyttä edistävien teollisten investointien investointisykli saattaa toisinaan olla pitempi kuin mihin kestävä kehityksen näkökulmista olisi varaa.

Mahdollisten uusien polkuriippuvuuksien välttämiseksi tarvitaan vahvaa teknologiaennakointia ja laaja-alaista tulevaisuustyötä. Vaikka polkuriippuvuuksista puhutaan usein kielteiseen sävyyn, kaikki polkuriippuvuudet eivät ole huonoja. Toisinaan ne voivat myös ylläpitää ja vahvistaa myönteistä kehitystä.

Uponneet kustannukset vaikeuttavat usein polkuriippuvuuksien kriittistä tarkastelua. Uponneilla kustannuksilla tarkoitetaan jo toteutuneita kustannuksia. Ne voivat olla

45 Ks. esim. Suomen ympäristökeskus (2019).

46 Landström (2020).

rahaa, aikaa tai vaivaa. Koska ne on jo käytetty, niiden ei pitäisi vaikuttaa tuleviin päätöksiin. Uponneiden kustannusten ohella voidaan puhua myös perityistä päästöistä.

Uponneet kustannukset voivat näyttäytyä yrityksen ja yhteiskunnan näkökulmasta erilaisina. Vaikka yhteiskunnan kannattaisi investoida johonkin uuteen teknologiaan, vanhasta teknologiasta luopuminen saattaa aiheuttaa yrityksille merkittäviä alaskirjauksia. Mikäli julkinen valta ei mitenkään huomioi näitä kustannuksia, se saattaa aiheuttaa epävarmuutta markkinoilla ja heikentää investointihalukkuutta.

Mitä enemmän johonkin on jo panostettu, sitä vaikeampaa on hyväksyä jo tehtyyn panostukseen liittyvä hukka, ja

sitä vaikeammaksi siitä luopuminen tulee. Jos uuden investoinnin hyödyt kuitenkin ylittävät sen kustannukset, se kannattaa toteuttaa. Lyhyen ja pitkän aikavälin tuotto-odotusten välillä oleva ristiriita voi vaikeuttaa tätä arviointia. Kun jo käytetyt kustannukset vaikuttavat päätöksentekoon, puhutaan uponneiden kustannusten harhasta. Talouden uudistamisessa onkin keskeistä pyrkiä välttämään uponneiden kustannusten harhaa sekä varoa luomasta uusia haitallisia polkuriippuvuuksia. Polkuriippuvuudet tulisikin ottaa entistä merkittävämmäksi arvioinnin perusteeksi uusia taloudellisia ohjauskeinoja käyttöön otettaessa.

TÄRPIIT JA KYSYMYKSET

KOLME TÄRPIÄ

- 1.** Edessämme oleva murros edellyttää rakentavaa ja moniulotteista keskustelua taloudesta. Talouteen liittyvät jännitteet eivät ole vain taloustieteellisiä, vaan liittyvät myös siihen, miten talouden rooli yhteiskunnassa ymmärretään ja kuinka syvällisesti ja nopeasti taloutta halutaan uudistaa. Kestävä talous edellyttää paitsi välittömästi toimeenpantavien keinojen käyttöönottoa myös perustavanlaatuisempaa toimintamallien ja talousajattelun kehittämistä sekä vuoropuhelua näiden välillä.
- 2.** Paineet kapitalismin korjaamiseksi ja markkinatalouden ohjauksen vahvistamiseksi kasvavat maailmanlaajuisesti. Suomessa on hyviä kokemuksia talouden aiemmista korjausliikkeistä, joiden kautta muun muassa hyvinvointivaltiomme synnyttiin. Taloudelta odotetaan nyt entistä enemmän kykyä vahvistaa yhteiskunnan resilienssiä eli iskunkestävyyttä sekä sopeutumis- ja uudistumiskykyä. Menestymme olemalla talouden uudistamisen etujoukoissa.
- 3.** Talouspolitiikan ohjausvalikoima erilaisine veroineen, rajoituksineen ja kannustimien tarjoaa lukuisia mahdollisuuksia edistää siirtymää ympäristö-, hyvinvointi-, ja eriarvoisuusongelmia korjaavaan talouteen. Tätä ohjausvalikoimaa sekä talouden sääntelyä kansainvälisessä ja kansallisella tasolla on käytettävä entistä määrätietoisemmin. Samalla on pystyttävä purkamaan ihmiselle ja ympäristölle vahingollisia taloudellisen toiminnan kannusteita ja polkuriippuvuuksia.

KYSYMYKSIÄ POHDITTAVAKSI

Mikä tekee talouskeskustelusta vaikeaa?

Mitä hyödyllisiä näkökulmia vaihtoehtoinen talousajattelu voisi tarjota maailmalle ja Suomelle?

Mitä haasteita kapitalismissa ja markkinataloudessa on ilmastokriisiin ja eriarvoistumiseen liittyen? Entä mahdollisuuksia?

Miten markkinoiden sääntelyä voisi kehittää kansainvälisesti ja kansallisesti, jotta se palvelisi kestävästä taloutta?

Miten maailmalla olevia pääomia saataisiin työskentelemään tehokkaammin kestävästä tulevaisuuden eteen?

Miten luodaan uusia liiketoimintaekosysteemejä? Entä talouden uusia toimintamalleja?

Miten hyvät toimintatavat tunnustetaan ja skaalataan globaaleiksi ja alueellisiksi käytännöiksi?

Miten taloudellista ohjausta voisi tehostaa ja monipuolistaa sekä kansainvälisesti että kansallisesti?

Miten Suomen nykyistä talouspolitiikan työkalupakkia voisi kehittää eteenpäin kestävästä talouden näkökulmasta?

Mitkä polkuriippuvuudet ovat kestävästä talouden esteenä?

OSA 3: TIENVIITTOJA MUUTOKSEEN

Siirtymä tulevaisuuden kestävään talouteen on monitasoinen ja syvälinen prosessi. Systeeminen muutos saattaa kuulostaa akateemiselta sanahelinältä, mutta monimutkaisessa, verkottuneessa maailmassa kestävää taloutta ei saada aikaan yksittäisten päätösten turvin, vaan yhdessä ratkaisuja etsien ja nivoen ne yhteen monella eri tasolla. Systeeminen muutos edellyttää yhtäaikaista ja samaan suuntaan vieviä toimia yhteiskunnan kaikilla tasoilla ja kaikilta toimijoilta – mukaan tarvitaan niin päättäjät, yritykset, kehittäjät kuin tavalliset työntekijät ja kansalaiset.

Systeeminen haaste on kaikkien eikä kenenkään omaisuutta, sillä kestävä tulevaisuuden luomiseen ei ole yhtä taianomaista yhteiskunnallista tai teknologista ratkaisua. Sen onnistunut ja vaikuttava ratkaiseminen vaatii saumatonta koordinaatiota ja yhteistyötä yhteiskunnan eri tasoilla ja eri organisaatioiden ja toimijoiden välillä. Kaikkien niiden, jotka voivat edetä nopeasti on edettävä muista huolimatta, yhteistyön paikkoja ja liittoumia etsien.

Kehittämistyö tuntuu monesti olevan jatkuvaa määräaikaisten projektien ja kokeilujen ketjuttamista kaikilla tasoilla – alueellisesti, kansallisesti ja kansainvälisesti. The Australian Centre for Social Innovationin (TACSI) Ingrid Burkett⁴⁷ on kuvannut tätä tilannetta konfetin käsitteillä. Konfetti on paperisilppua tai muovinauhaa, jota käytetään erikoistehosteena juhlatapahtumissa. Projektit ovat kuin konfettipilvi. Ilmassa ollessaan ne näyttävät hetken hyvältä, mutta maahan pudottuaan ne ovat hyödyttömiä ja menettävät merkityksensä, ellei joukosta löydy satunnaista ratkaisua – hopealuotia, jonka skaalautuu ja monistuu nopeasti toimintaympäristöstä riippumatta.

Burkett on nostanut konfetin rinnalle spagetin vertauskuvaksi toiminnasta, johon meidän tulisi konfettimaisen toiminnan sijaan pyrkiä. Elämme maailmassa, jossa yhteiskunnalliset haasteet ovat syvästi systeemisesti yhteen kietoutuneita – niin kuin spagetti. Spagetti liittyy kastikkeeseen sattumat yhteen. Tässä maailmassa fokus ei ole ainoastaan sattumissa, vaan siinä, miten spagetin avulla sattumat kytetään toisiinsa, niin että ne muodostavat kokonaisuuden, jossa ne ovat jatkuvasti vuorovaikutteisesti kytköksissä toisiinsa, oppivat toisiltaan ja luovat aktiivisesti yhdessä uutta ymmärrystä (Kuva 10).

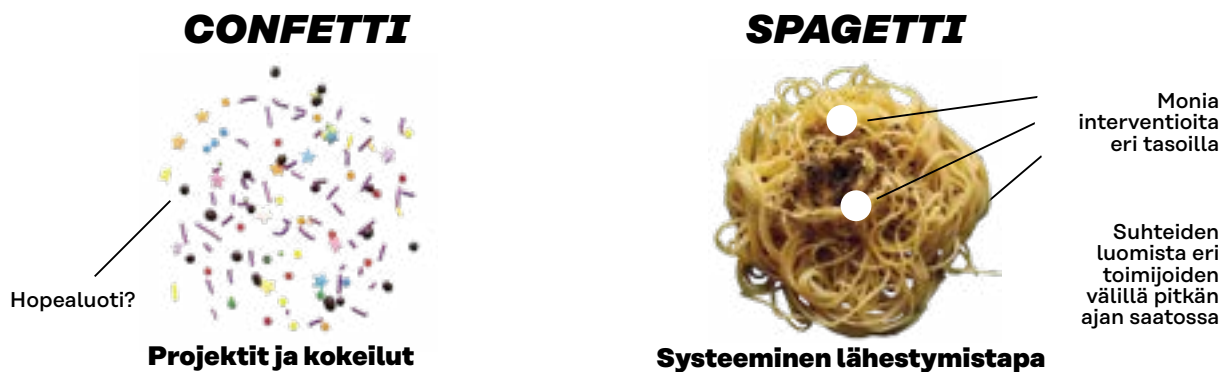
Systeeminen muutos on usein tuskallisen hidasta, sillä sen tiellä ovat aiempien valintojen aiheuttamat rajoitukset, polkuriippuvuudet ja vanhojen rakenteiden jarruttava voima. Systeeminen muutos ei ole virta, jossa voi vain olla virran viettävänä. Muutosta pitää myös ohjata ja johtaa.

Menestyksemme riippuu siitä, miten määrittelemme roolimme suhteessa kestävään talouteen kasautuvien ympäristöongelmien keskellä ja sosiaalisesti eriarvoistuvassa maailmassa. Suomella voisi olla keskeinen rooli kestävään talouteen tähtäävien globaalien systeemisten muutosten mahdollistajana ja edelläkävijänä.

Suomi voi pärjätä myös taidolla ennakoida tulevaisuutta, tuomalla yhteen erilaisia näkemyksiä ja tiedonlähteitä sekä rakentamalla jatkuvasti päivittyvää tilannekuvaa tämän päivän päätöksentekoon vaikuttavista ilmiöistä.

Yhteiskuntien toimivuus tai toimimattomuus suurten murrosten aikana mitataan sillä, luottavatko ihmiset toisiinsa ja yhteiskunnan keskeisiin instituutioihin, kuten demokratiaan, sekä niiden kykyyn ratkaista edessämme olevia mittavia haasteita.

KUVA 10. PROJEKTI VS. SYSTEEMINEN LÄHESTYMISTAPA

Lähde: Burkett, I. (2017). Evaluating Systems Change.

47 Burkett (2017).

7. VASTUUN OTTAMISEN UUSI AIKA

Kestävät valinnat eivät ole vain kuluttajan vastuulla

Suurimmat syyt luonnonvarojen kulutuksen kasvulle ovat nopea väestönkasvu, keskiluokan kasvu ja länsimainen ylikulutuskulttuuri. Jos maapallon väkimäärä ylittää ennustettuun 9,6 miljardiin vuoteen 2050 mennessä, tarvittaisiin ihmisten tarpeiden tyydyttämiseksi nykyisillä elin- ja tuotantotavoilla kolmen maapallon luonnonvarat. Käytössämme on kuitenkin vain yksi maapallo.

Suomalaisten kulutus on ylittänyt globaalisti oikeudenmukaisen ja kestävän tason jo moninkertaisesti. Jos kaikki maailman ihmiset kuluttaisivat kuten suomalaiset, tarvitsisimme 3,8 maapalloa. Korkeaan kulutustasoon perustuva elämäntapamme on yksi keskeinen kestävän kehityksen haaste Suomessa. Siitä on voitava keskustella rehellisesti ja avoimesti.

Kaikista Suomen kasvihuonekaasupäästöistä kaksi kolmasosaa syntyy kotitalouksissa. Siitä, miten asumme ja liikumme, mitä syömmme ja ostamme. Kuluttajien tietoisuus arjen kestävästä elämäntavoista on lisääntynyt, mutta kestää kauan, ennen kuin tietoisuus muuttuu toiminnaksi. Kansalaisilla ei myöskään ole yhtäläisiä eväitä muutokseen, vaan kestävät valinnat on tärkeä tehdä mahdolliseksi myös yhteiskunnan heikompiosaille. Kestävien valintojen täytyy siksi olla houkuttelevia ja helposti saatavilla.

Yhteiskunnan nykyinen infrastruktuuri ja tarjolla olevat vaihtoehdot rajaavat yksilön valintoja monin tavoin. Valinnoille tarvitaan ympäristöä säästäviä ja oikeudenmukaisuutta edistäviä ”oletusasetuksia”, joissa kestävä vaihtoehto olisi helpoin ja automaattinen valinta. Jotta kestävät valinnat olisivat ihmisille aito vaihtoehto, he tarvitsevat hallitusten, kaupunkien, yritysten ja kansalaisyhteiskunnan vastuunkantoa ja ohjausta. Näiden tahojen omien tekojen on myös oltava linjassa kansalaisilta odotettujen kestävien valintojen kanssa.

Kansalaiset eivät yksin ratkaise ympäristön ja eriarvoisuuden ongelmia, mutta ne eivät myöskään ratkea ilman kansalaisia ja heidän muodostamiaan yhteisöjä. Kansalaisia ja yhteisöjä ei tulisikaan nähdä vain kuluttajina, vaan myös aktiivisina toimijoina.

Monet kansalaiset pyrkivät tekemään kestävästä kehitystä tukevia, tietoisia kulutus päätöksiä. Ihmiset voivat liittyä erilaisiin yhteisötalouden muotoihin ja

hyödyntää aktiivisesti esimerkiksi jakamistalouden palveluja. Erilaisilla paikallis- ja yhteisötalouksilla on kasvava rooli myös uusien rohkeiden toimintamallien kehittämisessä ja kokeilussa. Tämä vahvistaa kansalaisten aktiivista toimijuutta ja kokemusta ratkaisijana olosta.

Suurin osa suomalaisista on mukana myös erilaisten järjestöjen, urheiluseurojen ja taloyhtiöiden toiminnassa joko jäsenenä tai toimielimissä. Sitä kautta heillä on mahdollisuus vaikuttaa ja toimia yhteiseksi hyväksi sekä ottaa vastuuta yhteisistä asioista, kuten yhteisön kulutukseen ja investointeihin liittyvästä päätöksenteosta.

Teknologia ratkaisee – mutta ei yksin

Teknologian nopea kehitys vaikuttaa talouteemme, toimintatapoihimme, yhteiskunnan rakenteisiin, ympäristöömme ja arkipäiväämme kiihtyvällä tahdilla. Teknologinen kehitys lupaa ja mahdollistaa paljon, mutta se ei ratkaise kaikkia ongelmia. Uusi teknologia luo yleensä myös uusia ongelmia, joita ei osata nähdä etukäteen. Aina ei ole etukäteen selvää, milloin teknologia vauhdittaa ja milloin hidastaa siirtymää kohti reilua ja kestävää yhteiskuntaa. Yhtäällä uusi teknologia voi esimerkiksi säästää energiaa, toisaalla se voi lisätä kulutusta ja sitä kautta energian käyttöä. Lisäksi yleistyvä terveysteknologia voi tarjota merkittäviä uusia hoitomuotoja, kun taas kasvava teknologiariippuvuus saattaa vähentää hyvinvointia.

Digitalisaatio on keskeinen moottori teknologian kehitykselle. Se yhdenvertaistaa ihmisiä, mutta aiheuttaa myös eriarvoisuutta ja uusia jakolinjoja sekä arjessa, työelämässä että kansainvälisillä markkinoilla. Esimerkiksi koronakriisin aikana työpaikat, joissa etätö on ollut mahdollista, ovat säilyneet muita paremmin. Automaatio, robotisaatio ja tekoäly muokkaavat laajemminkin työn luonnetta, tarjontaa ja työn järjestämisen tapoja kasvatuen tuottavuutta, mutta aiheuttaen samalla huolta työn tulevaisuudesta. Kansainvälisten alustatalouden suurten yritysten nopea kasvu on tarjonnut kuluttajille ennen näkemättömiä palveluja, mutta samalla niille on muodostunut ennennäkemätön markkinaylivalta, joka aiheuttaa huolta toiminnan taloudellisista ja sosiaalisista vaikutuksista.

Teknologia mahdollistaa myös erilaisia kansalliset rajat ylittäviä hajautettuja organisaatioita ja yhteiskuntarakenteita, kuten myös uusia osallistumisen muotoja. Samaan aikaan monissa maissa keskustellaan uusien teknologioiden vaikutuksesta esimerkiksi demokratiaan ja mielenterveyteen.

Teknologia on tarjonnut monia ratkaisuja energiantuotantoon ja resurssien tehokkaampaan ja kestävämpään käyttöön. Sen avulla on mahdollista muuttaa rakenteita (esim. ruoantuotanto, rakentaminen, liikenne, kuluttaminen), jotka ovat keskeisiä kestäväälle taloudelle.

Ilmastonmuutoksen hillinnän näkökulmasta teknologiaan sisältyy vielä lunastamattomia lupauksia. Teknologia täysin puhtaaseen energiantuotantoon on olemassa ja on kehittynyt nopeasti kilpailukykyisemmäksi. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, mitä tahtia hiilivoimaloita suljetaan EU:ssa ja Yhdysvalloissa ja fossiilista energiaa korvataan uusiutuvalla energialla. Muutoksen merkittävyydestä huolimatta sen tahti ei vielä ole riittävä. Myös energiatehokkuudessa ja tuotteiden valmistusprosesseissa tapahtuu merkittävää kehitystä. Esimerkiksi ruotsalais-suomalainen teräsyhtiö SSAB on kehittänyt tavan valmistaa terästä vedyn avulla ilman hiiltä. Innovaation avulla teräksen tuotannosta on mahdollista tehdä hiilivapaata. Globaalisti skaalattuna innovaatio voisi vähentää maailman kasvihuonekaasupäästöjä useilla prosenteilla.

Kyse ei siis ole siitä, etteikö monia hyviä ratkaisuja olisi jo keksitty, vaan siitä, pystytäänkö ne ottamaan käyttöön ajoissa. Teknologia- ja investointisyklit ovat usein liian hitaita suhteessa asetettuihin tavoitteisiin, minkä vuoksi teknologisen muutoksen varaan ei voida yksin laskea. Siitä huolimatta nyt olisi tärkeää ohjata

TKI-rahoitusta ja investointeja sinne, missä uusilla teknologioilla olisi eniten vaikutusta kestävästä yhteiskunnan rakentamisesta. Parhaita ratkaisuja on pyrittävä monistamaan ja kaupallistamaan. Ratkaisujen heijastusvaikutukset pitäisi kuitenkin pyrkiä samalla tunnustamaan laajasti.

Yritykset ovat osoittaneet ketteryyttä etenkin ympäristöhaasteisiin vastaamisessa. Puhtaan teknologian älykkäillä ratkaisuilla on nopeasti kasvavat globaalit markkinat. Myös sijoitukset vähäpäästöisiin ratkaisuihin ovat lisääntyneet. Menestyjiä ovat ne maat ja yritykset, jotka näkevät kestävyyshaasteiden ratkaisemisen sekä yhteiskunnallisina että liiketoiminnallisina mahdollisuuksina. Ne yritykset, jotka pystyvät kehittämään reiluja, vähähiilisiä, resurssiviisaita ja luonnon hyvinvoinnin sekä uusiutuvien luonnonvarojen kestävästä käytön huomioon ottavia ratkaisuja, saavuttavat suurimmat hyödyt nopeasti kasvavilla markkinoilla. Monet yritykset kiinnittävätkin yhä enemmän huomiota vastuullisuuteen ja jopa kilpailevat hiilineutraaliustavoitteillaan.

Yritysten omaehtoinen uudistuminen ja markkinoiden voimakkaan kasvu eivät välttämättä johda riittävän nopeisiin muutoksiin, ellei niitä kiihdytetä julkisella ohjauksella. Yritysten toimintaan voidaan vaikuttaa kuluttajakäyttäytymisen ohjaamisen kautta, negatiivisten ulkoisvaikutusten hinnoittelulla tai muuttamalla globaalin taluspelin sääntöjä. Olisiko tulevaisuudessa mahdollista ajatella, että häviäjät eivät valikoituisi vain taloudellisen tappion perusteella, vaan yrityksen voisi hakea ”konkurssiin” myös velasta ympäristölle ja yhteiskunnalle?

INFOBOKSI 9**KESTÄVYYSHAASTEIDEN RATKAISEMINEN ON GLOBAALISTI KASVAVA MARKKINA**

Energiaan, ruokaan, veteen, asumiseen ja liikkumiseen liittyvien kestävyshaasteiden ratkaiseminen edellyttää siirtymistä kohti hiilineutraaliutta ja resurssiviisautta. Yrityksillä on merkittävä rooli puhtaiden ratkaisujen kehittämisessä ja niiden tuomisessa markkinoille. Yritykset toimivat myös rahoittajina investoidessaan puhtaisiin tuotteisiin, teknologioihin ja tuotantomenetelmiin. Ympäristöliiketoiminnan ratkaisuja kehittämällä voidaan vauhdittaa merkittävästi siirtymää kestävään talouteen sekä samalla lisätä liiketoiminnan ja työpaikkojen kasvua.

Ympäristöliiketoiminnalla tarkoitetaan tuotantoa, joka edistää ympäristönsuojelua tai säästää luonnonvaroja verrattuna tavanomaiseen tuotantoon. Se voi olla tuotteiden, palveluiden tai teknologian tuottamista. Ympäristöliiketoiminnasta käytetään usein myös termiä cleantech eli ”puhdas teknologia”. Tilastokeskuksen mukaan yhteenlaskettu ympäristöliiketoiminnan liikevaihto Suomessa oli 40 miljardia euroa vuonna 2018 ja se oli kasvussa useilla sektorilla. Kolmasosa Suomen koko ympäristöliiketoiminnasta liittyy rakentamiseen (Kuva 11).

Kansainvälisellä tasolla Suomella on perinteisesti nähty suuri potentiaali cleantech-ratkaisujen tuottajana. Esimerkiksi Frost & Sullivanin selvityksen mukaan Suomelle relevantti vuotuinen cleantech-markkina tulisi kasvamaan noin 3 000 miljardiin dollariin vuoteen 2050 mennessä. Globaalissa kilpailussa menestyäkseen suomalaisyritykset tarvitsevat hyvät edellytykset ja kannustimet liiketoiminnalle, investoinneille, teknologian kehittämiselle ja kansainvälistymiselle. Tämä voi tarkoittaa muun muassa tutkimuksen, kehityksen ja investointien tukemista esimerkiksi sääntelyn ja rahoituksen keinoin sekä panostamalla alan koulutukseen ja osaamiseen. Uutta liiketoimintaa syntyy eri toimijoiden rajapinnoilla, joten erilaisten liiketoimintaekosysteemien syntymisen ja niiden vahvistaminen tukeminen vauhdittaa myös kehitystä.

Lähteet:

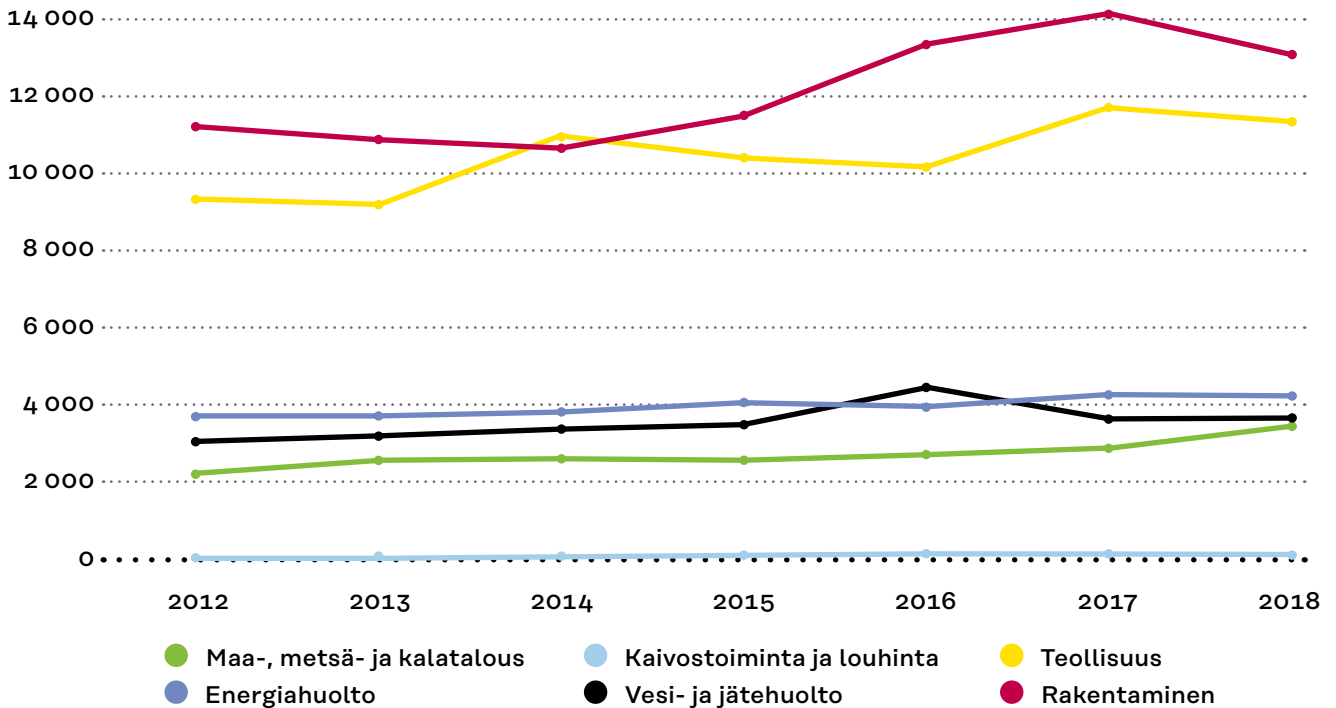
Frost & Sullivan. (2015). Benefits of Carbon Neutrality in a Rapidly Changing Business Environment. Sitra Studies 112.

Leinonen T. (2019). Cleantech on jo merkittävä Suomen taloudelle – ja kasvupotentiaalia olisi runsaasti tarjolla. Julkaistu Sitran verkkosivuilla 29.4.2019.

Tilastokeskus. (2019). Suomen virallinen tilasto (SVT): Ympäristöliiketoiminta 2018. Julkaistu 5.12.2019.

Työ- ja elinkeinoministeriö. (2017). Kasvua ja työpaikkoja kestävästä ratkaisusta. Selvitys biotalouden, cleantechin sekä kiertotalouden kasvun ja työpaikkojen dynamiikasta. Työ- ja elinkeinoministeriönjulkaisu 39/2017.

KUVA 11. YMPÄRISTÖLIIKETOIMINNAN LIIKEVAIHTO TOIMIALOITTAIN SUOMESSA 2012–2018, MILJOONAA EUROA

Lähde: Tilastokeskus (2019).

Julkisella sektorilla on tärkeä rooli murroksessa

Kestävään talouteen tähtäävän siirtymän pelikenttä on yhtä aikaa paikallinen, kansallinen ja globaali. Kansainvälinen vakaus ja ennustettavuus luovat pohjan kaikelle muulle toiminnalle yhteiskuntien sisällä.

Kansainvälisellä tasolla on perinteisesti haettu kansainvälisten sopimusjärjestelmien kautta faktapohjaista yhteistä tilannekuva ja suuntaa toiminnalle. Nyt on alettu ymmärtää, että mikäli tavoitteet ja rajoitteet eivät ole taloudellisesti sitovia, ne eivät riitä kestävyysongelmien ratkaisuun. Työkalut, joilla talouden rooli muutostuotona voisi toteutua täydessä mittakaavassa ovat vasta kehityksessä. Kansainvälisillä instituutioilla voi olla tässä merkittävä rooli, vaikka niiden mahdollisuudet ohjata globaalia kehitystä ovatkin olleet toistaiseksi rajallisia.

Kansainvälisessä yhteistyössä voimapolitiikka ja kahdensivisyys ovat viime aikoina korostuneet monenkeskisyiden kustannuksella. Kansainvälinen politiikka

on täynnä jännitteitä ja esimerkiksi ilmastopolitiikkaa tullaan valitettavasti tekemään kansainvälisen yhteistyön näkökulmasta entistä vaikeammassa olosuhteissa. Samalla kun kansainväliselle yhteistyölle on kasvava tarve, koronapandemia on korostanut monissa maissa kansallista itsekkyyttä ja kiusaus protektionististen toimenpiteiden käyttöön kotimaisen yritystoiminnan suosimiseksi on kasvanut.

On todennäköisesti luovuttava ajatuksesta, että esimerkiksi ilmastotoimien kiristämisestä voitaisiin saavuttaa globaali yksimielisyys. Kaikkien, jotka voivat, on siksi edettävä nopeasti huolimatta muista. Kansainvälisen yhteistyön puitteissa OECD onkin aktiivisesti virittänyt keskustelua talouden uudistamisen tarpeista ja myös EU on ollut edelläkävijä monilla kestävässä taloudessa edistävillä vaatimuksillaan ja toimillaan. Esimerkiksi EU:n vihreän kehityksen ohjelma rakentuu paljolti ajatukselle, että uusilla innovaatioilla tehdään taloudesta kestävä ja samalla uudistetaan sisämarkkinoita.

Valtioilta odotetaan kestävyyskriisin ratkaisemisessa nopeita ja merkittäviä toimia, joihin ne eivät yksin kykene keskinäisriippuvaisessa globaalissa taloudessa. Finanssikriisistä lähtien on keskusteltu tarpeesta vahvistaa julkisen vallan ohjausta taloudesta. Valtioiden rooli on ehkä voimakkaimmin muuttunut koronakriisin myötä, ainakin tilapäisesti. Valtion rooli talouden ohjauksessa ja yhteiskunnallisena muutosvoimana on vahvistunut monissa maissa, kun ne ovat poikkeusoloissa joutuneet kiristämään otettaan talouden säätelystä. Koronakriisin aikana on havahduttu siihen, miten taloutta on mahdollista ohjata poliittisilla päätöksillä huomattavasti tavallista voimakkaammin. Lisäksi on ymmärretty, että markkinat ja talous eivät yksin määritä yhteiskunnan tulevaisuutta.

Valtiot ovat nyt ratkaisevassa asemassa sen suhteen, millaista taloudellista tulevaisuutta koronan jälkeen rakennetaan. Valtion tehtävänä ei ole vain kriisin aiheuttamien tilapäisten markkinahäiriöiden korjaaminen, vaan myös talouden uudistuminen ja kilpailukyvyyn vahvistaminen koko yhteiskunnan etua vaalien. Eri puolilla maailmaa laaditaan tällä hetkellä massiivisia tuki- ja elvytyspaketteja koronakriisistä kärsineen yritys-

toiminnan ja kansantalouksien tukemiseksi. Suomessakin panostetaan vihreään elvytykseen, jolla pyritään samalla uudistamaan talouden rakenteita kestävämmiksi.

Kunnat ja kaupungit ovat viime vuosina osoittautuneet julkisen sektorin ketterimmiksi ja ehkä jopa vaikutusvaltaisimmiksi kestävä kehityksen toteuttajiksi. Tuhannet kaupungit ja kunnat ovat nostaneet vähähiilisyiden strategiansa ytimeen ja sitoutuneet päästövähennyksiin. Esimerkiksi Espoo oli ensimmäinen kaupunki maailmassa, joka allekirjoitti YK:n sopimuksen, jonka tavoitteena on kestävä kehityksen tavoitteiden saavuttaminen vuoteen 2025 mennessä. Helsinki puolestaan on New Yorkin jälkeen toinen kaupunki maailmassa, joka on laatinut YK:lle kestävä kehityksen tavoitteiden toimeenpanoraportin.

Vaikka julkisen sektorin asema talouden ohjauksessa on vahvistunut ja ohjausta suunnataan tukemaan kestävämpää tulevaisuutta, julkisen sektorin tehtävät ja toimintamallit eivät ole vielä merkittävästi uudistuneet. Nyt olisi tarvetta uudelle visiolle siitä, millaisia yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin yhteiskunnallisten roolien tulisi olla tulevaisuudessa.

INFOBOKSI 10**OECD AVAA KESKUSTELUA TALOUSPOLITIIKAN UUSISTA LÄHESTYMISTAVOISTA**

Yhteiskunnan talouskasvuriippuvuutta tarkastellaan muun muassa OECD:n toimesta. Järjestö on avannut keskustelua taloudellisen suorituskyvyn ja hyvinvoinnin integroimisesta tiiviisti toisiinsa sekä harjoitettavaan politiikkaan. Ekologinen kestävyys, hyvinvointi, epätasa-arvoisuuden vähentäminen ja yhteiskunnan resilienssi tulisi sisällyttää perustavanlaatuisesti talouden rakenteisiin ja perustuksiin sen sijaan, että ne nähdään järjestelmän sivutuotteina. Tämän saavuttamiseksi OECD:n Beyond Growth -raportissa korostuvat seuraavat kuusi teemaa.

Kestävä kehitys ja päästöpolitiikka: Energiatehokkuutta ja saastumista koskevien standardien sekä luonnonsuojelun lisäksi poliittisten ohjauskeinojen tulisi tukea hiilidioksidipäästöjen vähentämistä, investointien ja tuotannon siirtämistä kestävämpiin muotoihin sekä kestävyystavoitteiden juridisen ja taloudellisen painoarvon vahvistamista. Eri sektoreiden, kuten energia-, liikenne-, rakennus-, maatalous- ja teollisuusalojen, tarkastelemisen lisäksi tulisi tarkastella myös yhteiskunnan kulutustottumuksia ja elintapoja.

Innovaatio- ja teollisuuspolitiikka: Poliitiikan keinoin voidaan ohjata innovaatiota kestävyysasteiden ratkaisemiseen, esimerkiksi hiilidioksidipäästöjen vähentämiseen, ympäristön kestävyteen, terveys- ja sosiaalihuoltoon sekä digitalisaation ja teknologisen kehityksen oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoisuuteen. Tässä mielessä hajautetulla aluepolitiikalla ja paikallistason osallistamisella on merkittävä rooli alueellisen kehityksen ja tasapuolisuuden näkökulmasta.

(Makro)Talouspolitiikka: Makrotalouspolitiikan tulisi tukea kestävää talouskasvua julkisilla investoinneilla siten, että kasvua ja työpaikkojen syntymistä tukevat julkiset investoinnit parantavat myös hyvinvointia, sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja yhteisvastausta.

Rahoitusalan sääntely ja yhtiöiden hyvä hallinnointi (engl. corporate governance): Rahoitusalan sääntely on merkittävässä asemassa talousjärjestelmän resilienssin parantamiseksi. Sääntelyn ja verotuksen mekanismit sekä pitkäaikaisen sijoitukset tulisi ohjata tukemaan ekososiaalista siirtymää. Tämä linkittyy myös omistajien arvontuontiallien sekä hallinnointi- ja johtopalkkiomallien uudelleen määrittämiseen.

Kilpailupolitiikka, kauppasopimukset ja yritysverotus: Kilpailupolitiikalla voidaan säädellä monopoliasemassa olevien yritysten kasvua erityisesti digitaalisilla markkinoilla, joilla monikansalliset yritykset yleistyvät. Perinteiset kansalliset kilpailusäännöt eivät välttämättä ylety kyseisiin yrityksiin, vaikka niiden rooli ja vaikutusvalta markkinoilla kasvaa poikkeuksellisen suureksi. Lisäksi yritysten ja toimitusketjujen levittäytyessä yli kansallisten rajojen, globaalien toimitusverkostojen laadun hallinta ja valvonta ekologisten ja sosiaalisten standardien näkökulmasta on tärkeässä roolissa. Kansainväliset kauppasopimukset ja yritysverotus ovat myös keskeisiä.

Varallisuuden omistaminen ja työmarkkinapolitiikka: Globaalien ja paikallisten epätasa-arvoisuuden vähentäminen on poliittinen haaste, jossa verotuksen ja hyvinvointijärjestelmien kautta eroja tasaavat toimenpiteet vaativat rinnalleen tarkempaa perehtymistä eriarvoisuuden monimutkaisiin syihin. Varallisuus on enenevässä määrin keskittynyt marginaaliselle joukolla väestöstä ja työstä saatavien tulojen sijaan pääomatulojen kasvu hallitsee tulojen ja varallisuuden kehittymistä. Useissa maissa varallisuus on enenevässä määrin keskittynyt pienelle joukolla väestöä. Varallisuuden hajauttamiseksi on eri tahojen toimesta pohdittu esimerkiksi "kansalaisten varallisuusrahastoja", varallisuusverotuksen eri keinoja sekä erilaisia mekanismeja yritysten ja maanomistuksen omistajapohjan laajentamiseksi. Työmarkkinapolitiikalla on mahdollisuus vaikuttaa sekä vaurauden jakaantumisen että kestäväsiirtymän oikeudenmukaisuuteen.

Lähde:

OECD. (2019). Beyond Growth: Towards a New Economic Approach. Report of the Secretary General's Advisory Group on a New Growth Narrative.

8. SYSTEEMISTÄ MUUTOSTAKIN ON JOHDETTAVA JA OHJATTAVA

Menestys syntyy olemalla osa systeemisistä ratkaisuja

Poliittisesti ja taloudellisesti keskinäisriippuvaisessa maailmassa yhteiskunnan kehityksen turvaaminen voi olla paljolti kiinni siitä, miten muut maat toimivat. Yhteiskunnan kehitystä taikka kestävyttä ei voi tarkastella ainoastaan yhden valtion näkökulmasta. Mikään maa ei myöskään pysty ratkaisemaan globaaleja ympäristöongelmia yksin. Usein kuulee sanottavan, että niillä päätöksillä, joita Suomi tekee kansallisesti, ei ole globaalissa mittakaavassa juurikaan vaikutusta. Kestävän kehityksen globaalina edelläkävijänä⁴⁸ Suomelta odotetaan kestävyttä edistäviä toimia, halusimme sitä tai emme. Kansainvälisessä politiikassa ei ole mahdollista julistautua vastuulliseksi edelläkävijäksi ja samaan aikaan puolustaa sokeasti kansallisia etuja. Lisäksi valtaosa maailman kasvihuonepäästöistä syntyy yksittäisten ihmisten kuluttamisesta, jolloin jokaisen teoilla on vaikutus.

Vakaa globaali toimintaympäristö on Suomen kaltaiselle pienelle, globalisaation avulla vaurastuneelle maalle elinehto. Kansainväliset instituutiot ovat avainasemassa toimintaympäristön vakauttajina ja monenkeskisten keskustelujen foorumeina. Suomen kannattaakin omalta osaltaan edistää kunnianhimoista, kestävää taloutta rakentavaa kansainvälistä politiikkaa ja tukea kansainvälisten instituutioiden toimintakykyä. Suomi voisi erityisesti korostaa sellaista kansainvälistä yhteistyötä, joka julkisen sektorin ohella huomioi yritysten ja kansalaisyhteiskunnan kasvavan merkityksen kestävyysongelmien ratkaisemisessa.⁴⁹

Toimiessaan esimerkkinä muille Suomi voi olla kokoaan suurempi vaikuttaja. Suomi voi olla myös etujoukoissa kehittämässä ratkaisuja, joilla mahdollistetaan reiluuteen perustuva ja yhdelle maapallolle mahtuva elämä. Mitä nopeammin tartumme toimeen, sitä paremmat edellytykset meillä on menestyä. Ratkaisuja tarjo-

amalla emme jää vain globaalien muutoksen uhrin tai sopeutujan asemaan.

Kestävän kehityksen ratkaisujen ohella Suomi voi kehittää kompleksisessa maailmassa tarvittavaa, systeemistä muutosta tukevaa elinkeino- ja innovaatiopolitiikkaa. Talouden toimijoilla pitää olla riittävästi vapauksia, vaihtoehtoja ja toimintamahdollisuuksia, jotta ne voivat sopeutua yllättäviin ongelmiin ja kriiseihin. Sopeutumiskykyä lisääviä organisatorisia innovaatioita ovat esimerkiksi erilaiset verkostoyhteistyön muodot, liiketoimintae-kosysteemit ja alustatalous sekä yhteiskehittäminen, joukkoistaminen ja avoimet innovaatiot.⁵⁰

Ratkaisuja löytyy myös ekosysteemipolitiikasta⁵¹ sekä missiolähtöisestä innovaatiopolitiikasta⁵². Niissä julkisen vallan toimenpiteitä kohdistetaan yksittäisten yritysten ja tutkimus- ja kehittämishankkeiden sijaan yhä enemmän niiden muodostamiin systeemeihin (ks. myös infoboksi 11). Jatkossa julkinen sektori voisi toimia nykyistä enemmän eri toimijoiden muodostamien yhteistyöverkostojen ja ekosysteemien tukijana ja mahdollistajana.

Markkinoiden tehokkuuden ja ylivertaisuuden korostamisen sijaan talouden voitaisiinkin tulevaisuudessa nähdä koostuvan myös erilaisista yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin toimijoista, joiden suhteellinen merkitys ja roolit vaihtelevat toimintaympäristön ja eri toimijoiden vahvuuksien mukaan. Parhaita tilannekohtaisia organisatorisia yhdistelmiä etsittäisiin yhteistyössä. Julkishallinto voisi edistää näiden parhaiden organisatoristen yhdistelmien syntymistä kuhunkin yhteiskunnan kannalta tärkeää tehtävään.

Tiedosta yhdessä ymmärrettyihin tilanne- ja tulevaisuuskuviin

Suomen kaltainen pieni maa ei pärjää suuremmille voimalla eikä tiedontuotannon määrällä. Se voi kuitenkin pärjätä taidolla ennakoita tulevaisuutta, tuomalla yhteen erilaisia näkemyksiä ja tiedonlähteitä sekä rakentamalla

48 Kansainvälisissä kestävä kehityksen vertailuissa Suomi on muiden pohjoismaiden ohella asemoitunut globaaliin kärkeen. Ks. Sachs ym. (2019) ja www.sustainabledevelopmentindex.org.

49 Kiiski Kataja ym. (2018).

50 Hellström & Hämäläinen (2020).

51 TEM, Tekes & Sitra (2017).

52 Mazzucato (2018).

INFOBOKSI 11**CLIMATE-KIC TAVOITTELEE
SYSTEMISTÄ MUUTOSTA
KOHTI NOLLAPÄÄSTÖISTÄ
YHTEISKUNTAA**

Climate-KIC on Euroopan innovaatio- ja teknologiainstituutin perustama ja rahoittama innovaatioyhteisö, jonka tarkoituksena on edistää systeemistä muutosta kohti nollapäästöistä yhteiskuntaa. Climate-KIC korostaa, että lämpötilan nousun rajoittaminen edes alle 2 asteen vaatii radikaaleja muutoksia globaaleihin tapoihin toimia ja siten laajaa ja kokonaisvaltaista systeemistä muutosta. Yhteisön visiona on vauras, osallistava ja kestävä yhteiskunta, joka perustuu hiilineutraaliin nettokiertoalouteen ja jossa pääomia ohjataan vihreää kasvua tukeviin toimintoihin. Climate-KIC:in neljä avainaluetta ovat kaupungit, päätöksenteon ja rahoituksen ohjaaminen, kestävät tuotantojärjestelmät ja kestävä maankäyttö.

Tavoitteena on edistää useita samanaikaisia, suuria ja pieniä, innovaatioita, joilla on transformatiivinen ja systeemitasolle ulottuva vaikutus yhteiskunnassa. Yhteisön toimintaa ohjaa portfoliomainen näkökulma, jonka tarkoituksena on vauhdittaa muutosta ja laajentaa vaikuttavuutta keskittymällä yksittäisten hankkeiden potentiaalisiin sijaan enemmänkin lukuisten eri vaihtoehtoisten hankkeiden edistämiseen ja testaamiseen hajautetusti mahdollisimman suuren vaikutuksen saavuttamiseksi.

Climate-KIC kartoittaa mahdollisia muutospolkuja ja pyrkii muun muassa tunnistamaan, analysimaan, pilotoimaan ja skaalaamaan systeemitason muutosta edistäviä innovaatioita. Yhteisö myöntää siemenrahoitusta uusien ideoiden kehittämiseen ja pyrkii ohjaamaan julkista ja yksityistä rahoitusta potentiaalisten innovaatioiden edistämiseksi. Lisäksi Climate-KIC järjestää muun muassa innovaatio- ja koulutusohjelmia, yrityskiihdyttämöitä sekä hackathon-tapahtumia.

Pyrkimyksenä on myös luoda nollapäästöyhteiskuntatavoitetta tukevia innovaatiokumppanuusverkostoja, joissa julkinen hallinto, tutkimus, liike-elämä ja koulutus kohtaavat toisensa. Climate-KIC:in kumppanuusverkosto koostuu muun muassa yliopistoista, yrityksistä, kaupungeista ja kansalaisjärjestöistä.

Lähde: www.climate-kic.org

jatkuvasti päivittyvää tilannekuvaa tämän päivän päätöksentekoon vaikuttavista ilmiöistä sekä sillä, että se pystyy toimimaan ja saamaan tuloksia aikaan omalta pieneltä osaltaan. Päätöksenteon toimintakyky yhä moniulotteisemmassa tietoympäristössä, kilpailevien arvojen ja intressien kentässä sekä asiantuntijuuden murroksessa on Suomelle keskeinen tulevaisuuden kysymys

Kaiken tiedon, myös kestäväan talouteen liittyvän tiedon, määrä on kasvanut ja tieto muuttuu koko ajan. Tähänastiset tavat käyttää tietoa päätöksenteossa ja kehittää niitä eivät enää riitä pystyäksemme ratkaisemaan edessä olevia haasteita.

Viheliäisten ongelmien moniulotteisuuden ja yhteenkietoutuneisuuden vuoksi niihin ei ole yhtä oikeaa vastausta. Vaikeissa kysymyksissä erilaiset tiedot voivat olla perustellustikin ristiriidassa keskenään. Tiedon kysynnän ja tarjonnan kohtaamisen parantaminen, tutkitun tiedon aseman vahvistaminen ja tiedon tehokas välittäminen päätöksentekoon ovat tärkeitä tavoitteita, mutta ne eivät yksin riitä.

Viheliäiset ongelmat ja tietoympäristön murros pakottavat pohtimaan uudelleen tiedon käyttöä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Tutkimustiedon ohella tarvitaan ennakkointia, kokemustietoa, data-analytiikkaa ja hiljaista tietoa sekä yhteistä viheliäisten ongelmien tulkintaa ja sanoittamista.

Kun viheliäisiin ongelmiin liittyvä tietoperusta on moniulotteinen, eivätkä päättäjien tavoitteet ole yhtenevät, tarvitaan eri lähteistä kootun ja eri muotoisen tiedon osallistavaa tarkastelua esimerkiksi tietopohjaa yhdessä tulkiten tai ratkaisuja yhteiskehittäen (Kuva 12).

Tiedon käytössä tarvitaan uutta ajattelua, uusia toimintamalleja sekä mahdollistavia rakenteita. Erityisen tärkeää on rakentaa siltoja tietopohjaisen päätöksenteon, demokratiakäytäntöjen sekä digitalisaation ja edistyneen data-analytiikan tarjoamien uusien mahdollisuuksien välillä. Näissä Suomella on erinomaiset mahdollisuudet rakentaa aktiivisesti edelläkävijyyttä.⁵³

51 Luvussa esitettyjä tiedonkäytön haasteita ja ratkaisuja on avattu seikkaperäisemmin raportissa Hellström ym. (2019).

KUVA 12. TIEDOSTA YHDESSÄ YMMÄRRETTYIHIN TILANNE- JA TULEVAISUUSKUVIIN

Lähde: Hellström ym. (2019).

Demokratian ja hallinnon vastattava pitkäjänteisyyden, reiluuden ja osallisuuden vaatimukseen

Kansainvälisessä kilpailussa ei ole kyse vain yritysten välisestä kilpailusta markkinoilla, vaan myös yhteiskunnat kilpailevat keskenään yhteiskuntajärjestelmiensä kyvystä tehdä ajassamme tarvittavia systeemisiä muutoksia. Sitä myöten demokratiakin on tullut haastetuksi. Demokraattinen järjestelmämme on esimerkiksi osoittanut vajavaisuutensa ilmastonmuutosten kaltaisten pitkäjänteistä ja laajaa yhteistyötä vaativien ongelmien ratkaisemisessa.

Demokratian haasteena on enemmistön vallan korostuminen tilanteessa, jossa uudistukset tulisi tehdä ennen kaikkea heikoimmassa asemassa olevien ihmisten, tulevien sukupolvien hyvinvoinnin ja muiden lajien näkökulmasta. Lisäksi neljän vuoden välein vaaleja käyvä poliittinen järjestelmä on taipuvainen puuttumaan varsinkin ennen vaaleja vain niihin ongelmiin, joista katsovat olevan itselleen hyötyä vaalien voittamisessa.

Käynnissä olevassa digitalisoituvan tietoympäristön murroksessa asiantuntijavaltaa siirtyy yhä enemmän kansalaisille. Samaan aikaan asiakaslähtöisyyden vaatimus julkisessa hallinnossa kasvaa. Tulevaisuuden menestyksemme riippuu yhä enemmän siitä, millä keinon kansalaisten aktiivinen rooli saadaan paremmin kanavoit-

tua osaksi edustuksellista demokratiaa – samanaikaisesti päätöksenteon tietopohjaisuutta vahvistaen.

Kansainvälisissä vertailuissa Suomea pidetään usein demokratian ja hyvän hallinnon mallimaana. Suomi ei ole haasteidensa kanssa yksin, vaan samat haasteet koskevat lähes kaikkia länsimaita. Suomi pärjää kansainvälisessä kilpailussa ja sillä on maailmalla kokoaan suurempi painoarvo, jos onnistumme uudistamaan demokrati-
aamme ja hallintoamme niin, että ne mahdollistavat yhtä aikaa nopeat ratkaisut, pitkäjänteisen ajattelun ja kansalaisten osallisuuden.

Suomen etu on se, että pienessä maassa me pystymme tekemään rohkeita uudistuksia. Jotta Suomi voisi menestyä paremman demokratian ja hallinnan kokeilulaboratoriona, tätä voimavaraa ei saisi kadottaa. Samalla kun luotto moniin valtion instituutioihin, kuten poliisiin, puolustusvoimiin, oikeuslaitokseen tai koulutusjärjestelmään, on korkea, luottamus niiden linjauksista vastuunkantavaan politiikkaan on kuitenkin heikentynyt. 2010-luvulla etenkin politiikan toimijat ja media ovat menettäneet luottamustaan suuren yleisön silmissä.⁵⁴ Koronakriisin ensivaiheen ratkaisut ovat toisaalta saattaneet vahvistaa yhteiskunnallista luottamusta lyhyellä aikajänteellä, mutta kriisin monipolviset vaikutukset tulevat näkyväksi vasta pitemmällä aikajänteellä.

54 Haavisto (2019).

TÄRPIIT JA KYSYMYKSET

KOLME TÄRPIÄ

1. Systeeminen, koko yhteiskunnan läpileikkaava muutos edellyttää yhtäaikaista ja samaan suuntaan vieviä toimia yhteiskunnan kaikilla tasoilla ja kaikilta toimijoilta. Mukaan tarvitaan niin päättäjät, yritykset, kehittäjät kuin tavalliset työntekijät ja kansalaiset. Tulevaisuutta ei voi johtaa ja rakentaa vain ylhäältä käsin, vaan se pitää tehdä samanaikaisesti kaikilla tasoilla yhdessä ohjautuen.
2. Kullakin toimijalla on oma roolinsa ja mahdollisuutensa edistää systeemistä muutosta. Kansainväliselle yhteistyölle on kasvavaa tarvetta samaan aikaan, kun kansainvälisessä politiikassa on paljon jännitteitä. Kaikkien, jotka voivat, on siksi edettävä nopeasti huolimatta muista. Monet kunnat ja kaupungit sekä edelläkävijäyritykset ja -kansalaiset ovat jo lähteneet kantaan vastuuta esimerkillisesti. Nyt myös valtioilta odotetaan yhä vahvempaa roolia kestävän kulutuksen ja ratkaisujen mahdollistajana. Kehittyvä teknologia tarjoaa uusia ratkaisuja ja liiketoimintamahdollisuuksia, kunhan niiden käyttöönottoa vauhditetaan ja teknologian heijastusvaikutukset muuhun yhteiskuntaan otetaan huomioon.
3. Yhteiskunnat kilpailevat keskenään yhteiskuntajärjestelmiensä kyvystä tehdä ajassamme tarvittavia systeemisiä muutoksia. Suomi voi menestyä ja saada kokoaan suuremman painoarvon olemalla kestävien ratkaisujen kehittämisen etujoukoissa. Uusien mahdollisuuksien tunnistamiseksi meidän kannattaa myös päivittää tapamme rakentaa tiedosta yhteisiä tilanne- ja tulevaisuuskuvia sekä uudistaa demokratiamme ja hallintoamme tukemaan tarvittavaa muutosta.

KYSYMYKSIÄ POHDITTAVAKSI

Kysymyksiä pohdittavaksi

Mikä tekee systeemisestä muutoksesta haastavaa?

Mitä haasteita tunnistat systeemisen muutoksen johtamisessa ja ohjaamisessa?

Mistä löytyvät kestävän talouden edelläkävijät?

Miten globaalien instituutioiden roolia kestävyyskriisin ratkaisemisessa ja torjunnassa voitaisiin vahvistaa?

Mikä on kestävässä taloudessa valtion suhde yrityksiin, kaupunkeihin ja järjestöihin?

Mikä on kansalaisten ja kansalaisyhteisöjen rooli ilmastomuutoksen torjunnassa?

Miten kansalaisia voitaisiin tukea paremmin kestävässä valinnoissa?

Miten käytettävissä olevat teknologiset ratkaisut saataisiin tunnistettua ja skaalattua oikeudenmukaisesti mahdollisimman nopeasti?

Mikä on tiedon rooli kompleksisia kysymyksiä käsittelevässä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa?

Miten länsimaista demokratiaa pitäisi uudistaa?

EPILOGI: KIIREELLINEN KUTSU RAKENTAMAAN REILUA JA KESTÄVÄÄ TULEVAISUUTTA

Muutos kohti reilua ja kestävää yhteiskuntaa on syvä ja kiireellinen. Sen onnistuminen riippuu siitä, miten pystymme parantamaan valmiuttamme uudistua ja vastaamaan aikamme viheliäisiin ongelmiin. Ratkaisut eivät ole vain teknisiä tai poliittisia, vaan pohjimmiltaan kysymys on siitä, mihin perustamme inhimillisen kehityksen ja hyvinvoinnin nopeasti muuttuvassa ja sopeutumiskykyä vaativassa maailmassa. Keskeistä on myös se, miten huomioimme nuoret ja tulevat sukupolvet tämän päivän päätöksenteossa.

Osaamistaso on Suomessa korkea, ja sen tueksi tarvitsemme nyt laajaa sivistystason nostoa. Sivistyksen tiedollisen ulottuvuuden vahvistaminen ei yksin riitä. Kysymys on myös sivistyksen eettisestä ja yhteiskunnallisesta ulottuvuudesta eli maailmankuvastamme ja ihanteistamme. Miten me yhteiskunnan jäsenenä suhtaudumme luontoon, kanssaihmiin, tietoon ja globaaliin toimintaympäristöön sekä rakennamme näiden pohjalta parempaa tulevaisuutta yhdessä?

Tarvitsemme uuden, luottamusta ja uskoa toisiimme rakentavan, myönteisen tulevaisuuskuvan. Tarvitsemme uuden kertomuksen siitä, mitä on hyvä elämä yhteisellä maapallollamme. Miten Suomi kytkeytyy osaksi globaalia reilua ja kestävä muutos? Miten säilytämme tunteen yhdenvertaisuudesta, oikeudenmukaisuudesta ja yhdessä veneessä olemisesta samaan aikaan, kun toimimme määrätietoisesti globaalien ympäristöongelmien ratkaisemiseksi, myös tulevat sukupolvet huomioiden?

Pohjoismaiset ihanteemme, kuten tasa-arvo, yhdenvertaisuus, demokratia, oikeusvaltioperiaate sekä yksilön itsemääräämisoikeus, ovat edelleen hyvä lähtökohta kestävä tulevaisuuden rakentamiselle. Ne eivät kuitenkaan yksin riitä. Meidän on pohdittava myös suhdettamme luontoon ja yhteiseen maapalloomme ja laajennettava ihanteemme koskemaan myös niitä. Meidän on arvioitava, mikä on elämässämme todella merkityksellistä ja miten voisimme luoda merkityksellisyyttä myös taloudellisen hyödyn ulkopuolella. Lisäksi meidän on uudistettava hyvinvointijärjestelmäämme ja sen rahoitus-pohjaa niin, että se rakentuu kestävä talouden varaan.

Muutos on mahdollinen vain, jos pystymme ylittämään eri yhteiskuntaluokkien, kulttuurien, poliittisten ideologioiden sekä ajattelutapojen väliset jännitteet ja tekemään yhteistyötä. Kuten tämän raportin johdannossa totesimme, kestävä talous syntyy siitä, kun eri näkökulmista ja eri aikajäniteillä taloutta tarkastelevat ja sen (kevyempään tai syvällisempään) uudistamiseen tähtäävät tahot kohtaavat toisensa rakentavasti ja yhdessä katseensa tulevaisuuteen suunnaten.

Tulemme kohtaamaan yhä enemmän kysymyksiä siitä, millaisena näemme Suomen roolin osana maailmanyhteisöä. Suomi on jo entistä monimuotoisempi maa asukkailtaan, ajatuksiltaan ja keskusteluiltaan. Mikä on Suomen tie reiluun ja kestävään tulevaisuuteen? Miten kuljemme sitä? Kuljummeko sitä vain suomalaisina vai myös koko maailman kansalaisina?

TÄRPPIT

TÄRPPI JA KYSYMYKSET

TÄRPPI

Kestävän talouden ratkaisut eivät ole vain teknisiä tai poliittisia, vaan pohjimmiltaan kysymys on siitä, mihin perustamme inhimillisen kehityksen ja hyvinvoinnin nopeasti muuttuvassa ja sopeutumiskykyä vaativassa maailmassa. Kyse on siitä, millaiset maailmankuvat ja ihanteet ohjaavat toimintaamme. Tarvitsemme uuden, luottamusta sekä tulevaisuuteen että toisiimme rakentavan, myönteisen tulevaisuuskuvan siitä, mitä hyvä elämä ja Suomen rooli yhteisellä maapallollamme voisi olla.

KYSYMYKSIÄ POHDITTAVAKSI

Mikä voisi olla Suomen rooli globaalin muutoksen edistämisessä?

Mitkä ovat ne ihanteet, joiden varaan meidän tulisi rakentaa tulevaisuutemme?

Mitä on tulevaisuuden hyvä elämä yhteisellä maapallolla?

SANASTO

Aidon kehityksen ja hyvinvoinnin indeksi

(engl. Genuine Progress Indicator): Ihmisten ja luonnon hyvinvointia kuvaamaan kehitetty indikaattori. Laskennan lähtökohtana toimii yksityinen kulutus, jota painotetaan yhteiskunnan tulonjakoa kuvaavalla Gini-indeksillä. Lisäksi indikaattori pyrkii hinnoittelemaan esimerkiksi ympäristöhaittoja ja laajaan sosiaaliseen hyvinvointiin liittyviä tekijöitä.

Biotalous Talouden toimintamalli, jossa käytetään uusiutuvia luonnonvaroja ravinnon, energian, tuotteiden ja palvelujen tuottamiseen. Biotaloudelle ominaista on uusiutuvien biopohjaisten luonnonvarojen ja ympäristöä säästävän puhtaan teknologian käyttö sekä materiaalien tehokas kierrätys. Pyrkimyksenä on vähentää riippuvuutta fossiilisista luonnonvaroista, ehkäistä ekosysteemien köyhtymistä sekä edistää talouskehitystä ja luoda uusia työpaikkoja kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti.

Datatalous Taloudellista tai yhteiskunnallista toiminnallisuutta, joka perustuu tiedon hyödyntämiseen ja käyttöön eri tavoin. Datataloudessa eri toimijat edistävät datan siirrettävyyttä, yhteensopivuutta ja käytettävyyttä sekä hyödyntävät dataa ja luovat sen pohjalta uusia sovelluksia ja palveluita.

Divestment-liike Divestment on sijoittamisen vastakohta, eli sijoitus pääoman poistamista esimerkiksi osakkeista, joukkovelkakirjoista tai rahastoista, jotka tukevat ei-haluttua toimintaa. Samaan aikaan, kun hallitusten väliset ilmastoneuvottelut kangertelevat, sijoittajat (eläkerahastot, yksityiset sijoittajat, järjestöt, julkiset instituutiot ja julkisuuden henkilöt, ym.) ovat alkaneet ottaa omalla tavallaan kantaa ilmastonmuutokseen. Tämän myötä syntyneessä divestment-liikkeessä sijoittajat ovat vetäneet rahojaan pois etenkin hiileen, öljyyn ja kaasuun perustuvista hankkeista jo biljoonien dollarien verran.

Donitsitalous (engl. doughnut economics): Taloustieteilijä Kate Raworthin kehittämä käsite, joka sai nimensä ihmisen ja ympäristön välistä optimaalista suhdetta kuvaavan kaavion muodosta. Donitsitaloudessa

talousjärjestelmämme tyydyttää kaikkien ihmisten perimmäiset tarpeet ylittämättä kuitenkaan planeettamme kestäkykyä. Donitsitalousajattelu osoittaa, että vallitseva tapa määritellä vaurautta ja hyvinvointia täytyy ajatella kokonaan uusiksi.

Ekologinen jälleenrakennus Siirtymä ympäristön tilaa parantavaan yhteiskuntaan. Siirtymä edellyttää yhteiskunnan asumisen, liikkumisen, ruoan ja energiantuotannon infrastruktuurien ja käytäntöjen uudelleen rakentamista. Tarvittavaa muutosta kutsutaan jälleenrakennukseksi, sillä sen laajuus ja syvällisyys on verrattavissa toisen maailmansodan jälkeiseen jälleenrakennukseen. Ekologisessa jälleenrakennuksessa pyritään myös taloudellisen eriarvoisuuden vähentämiseen ja jälleenrakennuksen hyötyjen ja haittojen oikeudenmukaiseen jakoon.

Ekologinen pääoma Luonnolliseen ympäristöön kohdistuva taloudellisen pääoma-käsitteen laajennus. Ekologisella pääomalla tarkoitetaan maailman luonnonympäristön kokonaisuutta, joka sisältää geologian, maaperän, ilman, veden sekä kaikki elävät organismit. Ekologinen pääoma koostuu sekä luonnonvaroista että ympäristön laadusta. Se tarjoaa ihmisille välttämättömiä tuotteita ja palveluita, kuten raaka-aineita, puhdasta vettä ja ilmaa, eroosion torjuntaa ja hyönteisten tarjoamia pölytyspalveluja. Ekologista pääomaa kutsutaan usein myös luontopääomaksi (engl. natural capital).

Heijastusvaikutus (engl. spillover-effect): Positiivisten tai negatiivisten vaikutusten leviäminen eteenpäin tai laajemmalle kuin on tarkoitettu, ennakoitu tai tunnistettu. Taloudellisen toiminnan yhteydessä puhutaan usein myös ulkoisvaikutuksista (engl. externality), jolla tarkoitetaan taloudellisen toiminnan sellaisia vaikutuksia, jotka eivät rajoitu toimijoihin itseensä. Ulkoisvaikutukset ovat yksi markkinahäiriöiden tärkeimmistä syistä.

Hiilibudjetti Tiettyyn ilmastotavoitteeseen suhteutettu hiilen määrä, joka voidaan päästää ilmakehään ilman, että ilmasto lämpenee yli asetetun tavoitteen. Hiilibudjetti voidaan esimerkiksi jakaa 1) tasan kaikkien maapallon asukkaiden kesken, 2) valtion maksukyvyyn

mukaan siten, että käytettävissä on sitä pienempi osuus hiilibudjetista mitä suurempi BKT/asukas -luku on, tai 3) historiallisen vastuun mukaan siten, että hiilibudjetissa huomioidaan menneet ja tulevat päästöt valitulla ajanjaksolla ja sen mukaisella globaalilla hiilibudjetilla.

Hiilidioksidiekvivalentti (CO_{2e}) Eri kasvihuonekaasuilla on erilainen ilmastoa lämmittävä vaikutus. CO_{2e} kuvastaa eri kasvihuonekaasupäästöjen yhteenlaskettua ilmastoa lämmittävää vaikutusta hiilidioksidin määräksi muutettuna. IPCC:n ohjeistuksen mukaan hiilidioksidin ekvivalenttipäästöihin lasketaan hiilidioksidipäästöt sellaisenaan, metaanipäästöt (CH₄) kerrottuna luvulla 25 ja typpioksidulipäästöt (N₂O) kerrottuna luvulla 298. Hiilijalanjäljestä puhuttaessa saatetaan tarkoittaa joko hiilidioksidiekvivalenttia tai vain hiilidioksidipäästöjen määrää.

Ilmiöbudjetointi Yhteiskuntaa laajasti poikkileikkaavien moniulotteisten ilmiöiden poikkihallinnollinen käsittely talousarviossa. Talousarviossa tiettyjä ilmiöitä koskevia päätöksiä ja niiden vaikutuksia voidaan esitellä kootusti. Koko talousarvion tai sen osan rakenne voidaan myös muuttaa siten, että valitut ilmiöt muodostavat lähtökohdan kohdennusten ryhmittelylle. Esimerkiksi kestävän kehityksen budjetointi perustuu ilmiöpohjaiseen budjetointiin.

Irtikytkentä (engl. decoupling): Toisiinsa kytkeytyneiden asioiden erottaminen toisistaan niin, että molemmat voivat toteutua, mutta niiden toteutuminen ei enää ole riippuvaista toisistaan. Irtikytkennällä viitataan usein tarpeeseen kytkeä talouskasvu irti ympäristöhaittojen kasvusta, kuten päästöistä, luonnonvarojen kulutuksesta tai luonnon monimuotoisuuden heikkenemisestä. Suhteellinen irtikytkentä tarkoittaa tilannetta, jossa haitat lisääntyvät vähemmän kuin mitä talous kasvaa. Jos talous kasvaa voimakkaasti, haittojen kokonaismäärä voi silti kasvaa. Absoluuttinen irtikytkentä tarkoittaa tilannetta, jossa haittojen kokonaismäärä vähenee samaan aikaan, kun talous kasvaa. Ympäristöhaittojen vähentämisen ohella irtikytkennällä voidaan tavoitella esimerkiksi talouskasvusta riippumatonta hyvinvointia.

Jälkifossiilinen yhteiskunta Yhteiskunta, jossa fossiilisista polttoaineista, kuten öljystä ja hiilestä, samoin kuin niiden edellyttämistä ja mahdollistamista elintavoista on luovuttu.

Jälleenkytkentä Taloudellisen ja ekologisen kehityksen kytkentä toisiinsa siten, että talouden kasvaessa myös ympäristön tila paranee. Taloudellisella toiminnalla on tällöin nettoposiitivinen vaikutus ympäristöön esimerkiksi hiilensidonnalla, vesistöjen puhdistumisen tai luontoympäristön ennallistamisen kautta.

Kapitalismi Talousjärjestelmä, joka perustuu tuotantovälineiden yksityisomistukseen, pääomien rajoittamattomaan omistukseen sekä niiden vapaaseen liikkuvuuteen ja kasaantumiseen, voiton tavoitteluun sekä markkinoiden ja kilpailun sanelemaan normistoihin,

Keikahduspiste (engl. tipping point): Voimakkaasti kiihtyviin prosesseihin liittyvä kriittinen piste, jonka jälkeisiä seurauksia on haastavaa arvioida ja jotka saattavat toteutuessaan johtaa merkittäviin ja peruuttamattomiin vaikutuksiin. Keikahduspisteitä voi esiintyä niin yhteiskunnalliseen kehitykseen kuin luonnon prosesseihin liittyen. Viime vuosina keikahduspisteestä on puhuttu erityisesti ilmastonmuutoksen yhteydessä. Tällöin keikahduspisteellä tarkoitetaan hetkeä, jonka jälkeen jokin ilmaston lämpenemiseen liittyvä prosessi on pysäyttämätön.

Kestävyysskriisi Kestävyysskriisillä viitataan yleensä niin kutsuttuun globaaliin kestävyysskriisiin, jonka keskiössä ovat ilmastomuutos, luonnonvarojen ylikäyttö ja ekosysteemien heikentynyt toimintakyky. Monet näiden globaalien ympäristöongelmien ihmisille ja yhteiskunnille aiheuttamista haitoista näkyvät hitaasti sotien ja pandemian kaltaisiin akuutteihin kriiseihin verrattuna. Globaalien ympäristöongelmien yhteydessä puhutaan kriisistä ratkaisujen kiireellisyyden vuoksi. Ellei niitä saada ratkaistua nopeasti, putoaa pohja pois kaikelta muulta: taloudelta, hyvinvoinnilta ja turvallisuudelta.

Kestävyyssvaje Talouspolitiikassa kestävyyssvaje liittyy julkisen talouden tulojen ja menojen väliseen eroon pitkällä aikavälillä, mikä johtaa julkisen talouden kasvavaan velkaantumiseen. Kestävyyssvaje tarkoittaa tällöin sitä, paljonko julkisen talouden rahoitusasemaa tulisi parantaa välittömästi, jotta kansantalouden velkaantumistaso ei kasvaisi. Kestävyyssvajetta syntyy muun muassa siitä, että ikääntyneiden osuus kansalaisista kasvaa samalla, kun työikäisten osuus pienenee. Viime vuosina kestävyyssvajetta on tarkasteltu myös niin kutsutun ekologisen velan kautta. Ekologisella velalla tarkoite-

taan sitä, että ihmiskunta kuluttaa liikaa luonnonvaroja niiden uusiutumiskykyyn ja riittävyteen nähden.

Kiertotalous Talousmalli, jossa materiaaleihin sitoutunut arvo säilyy mahdollisimman pitkään yhteiskunnassa. Kiertotaloudessa talouskasvu ei ole riippuvainen luonnonvarojen kulutuksesta. Sen toimintamalleihin kuuluvat muun muassa jätteen ja hukkan minimointiin tähtäävä tuote- ja palvelusuunnittelu, jakaminen, liisuus ja vuokraus, korjaaminen ja kunnostaminen, uudelleenkäyttö sekä kierrätys. Kiertotaloudessa ei tuoteta jatkuvasti lisää tavaroita, vaan kulutus perustuu omistamisen sijaan palveluiden käyttämiseen: jakamiseen, vuokraamiseen ja kierrättämiseen.

Kilpailukyky Toimijan, kuten työntekijän, yrityksen, toimialan, alueen tai kansantalouden kyky selviytyä ja menestyä taloudellisen kilpailun olosuhteissa. Kilpailukykyä voidaan arvioida monilla mittareilla. Kustannuskilpailukyky perustuu tuotannon tekijöiden yksikköhintoihin, joita verrataan keskeisten kilpailijoiden vastaaviin hintoihin. Kun niiden lisäksi huomioidaan muun muassa työn tuottavuus ja tuotteen hinta, puhutaan kannattavuuskilpailukykyä, eli siitä, mikä on tuotannon kannattavuus suhteessa kilpailijoiden tuotannon kannattavuuteen. Kannattavuuskilpailukyky onkin kustannuskilpailukykyä keskeisempi yritysten sijoittumispäätöksiin vaikuttava tekijä. Alueen tai kansantalouden reaalin kilpailukyky puolestaan kuvaa yritysten toimintaympäristöä, kuten esimerkiksi infrastruktuuria, talouden sääntelyä ja koulutusjärjestelmää.

Kompensointi Aiheutettujen ympäristöhaittojen hyvittäminen rahoittamalla tai toteuttamalla ympäristöä parantavia toimia toisaalla. Kompensaatioiden tekeminen velvoittavaksi kannustaa yrityksiä minimoimaan haittoja, luo toimeliaisuutta kunnostustoimien ympärille sekä siirtää haittojen kustannuksia tuotteiden hintoihin. Hyvityksen maksajien ja hyvitystoimien toteuttajien välillä toimii joukko erilaisia, näitä yhdistäviä mekanismeja ja sekä yksityisiä että julkisia tahoja. Päästökompensoinnilla voidaan kumota aiheutettu ilmastohaitta vähentämällä tai sitomalla päästöjä vastaava määrä jossain toisaalla. Päästöjä voidaan kompensoida esimerkiksi rakentamalla uusiutuvaa energiaa, suojelemalla metsiä hävittämislä, metsittämällä uusia alueita, vaihtamalla energiatehokkaampaan teknologiaan tai keräämällä talteen kaatopaikoilta vapautuvaa metaania. Ekologisessa

kompensaatiossa taloudellisen toiminnan seurauksena syntyviä luontohaittoja hyvitetään rahoittamalla luontoympäristön kunnostustoimia toisaalla esimerkiksi ennallistamisen keinoin.

Köyhyysraja Kansalaisen tulotasoa, jonka alapuolella ihmisen katsotaan olevan köyhä. Tällöin henkilöllä ei ole varaa hankkia välttämättömiä hyödykkeitä siedettävän elintason ylläpitämiseksi. Eri maat asettavat köyhyysrajan eri tasolle. Köyhyysraja voidaan määrittää joko rahamääräisenä tai suhteuttamalla se yhteiskunnan keskimääräiseen tulotasoon. Euroopan komission käyttämän määritelmän mukaan ihminen on köyhyysrajan alapuolella, jos hänen nettotulonsa ovat alle 60 prosenttia kaikkien tulonsaajien mediaanitulosta, eli siitä tulotasosta, johon tulotasoltaan keskimäinen tulonsaajista ylittää. Köyhissä maissa köyhyyttä on perinteisesti mitattu rahamääräisesti. Esimerkiksi YK:ssa köyhyysrajan yhteydessä puhutaan yleensä äärimmäisestä köyhyydestä, jossa ihmisen päivittäiset tulot eivät ylitä määriteltyä dollarimäärää.

Markkinatalous Talousjärjestelmä, jossa hinnat muotoutuvat sekä tuotanto- ja kulutusmäärät määräytyvät kysynnän ja tarjonnan mukaan markkinoilla. Käytännössä kilpailu markkinoilla on harvoin täydellistä, ja markkinat ovat alttiita useille eri markkinahäiriöille, joissa yksilöiden tai yritysten oman edun tavoittelu johtaa yhteiskunnan kannalta ei-toivottuun lopputulokseen. Yhteiskunnat ohjaavatkin yleensä markkinoiden toimintaa erilaisen sääntelyn, kuten hintasääntelyn, kannustimien sekä regulaation kautta.

Planetaariset rajat Lähestymistapa ekologisen kestävyuden arvioimiseksi. Sen mukaan olemme siirtyneet aikaan, jossa ihmisen toiminnasta on tullut yksi määräävimmistä maapallon tilaan vaikuttavista voimista. Planetaariset rajat koostuvat yhdeksään tekijään liittyvistä kynnysarvoista, joiden sisällä ihmisen toiminnan tulisi pysyä säilyttääksemme ihmiskunnan elinmahdollisuudet tulevaisuudessakin. Nämä tekijät ovat luonnon monimuotoisuus, ilmastonmuutos, stratosfäärin otsonikerros, maankäytön muutokset, makean veden käyttö, merten happamoituminen, typen ja fosforin kierto, ilmakehän pienhiukkasten määrä ja kemiallinen saastuminen.

Resilienssi Systeemin muutosjoutavuus, eli kyky palautua sen kohtaamista yllättävistä shokeista sekä kehittyä niiden seurauksena jopa entistä kestävämmäksi ja joustavammaksi. Resilienssi voi olla esimerkiksi ihmisen, yhteisön, yhteiskunnan, talouden tai luonnon ekosysteemin ominaisuus. Ihmisten, yhteisöjen ja yhteiskuntien resilienssi sisältää kyvyn toimia muuttuvissa olosuhteissa ja kohdata häiriöitä ja kriisejä sekä kyvyn palautua niistä jopa entistä vahvempina. Ekologisella resilienssillä tarkoitetaan luonnon pyrkimystä pitää yllä tasapainoa ja korjata toimintaa jatkuvasti ympäristön muuttuessa. Resilienssin tarve korostuu keskinäisriippuvaisessa, pitkälle verkottuneessa maailmassa.

Sosiaalinen pääoma Julkishyödyke, joka koostuu verkostoista, sosiaalisista normeista ja luottamuksesta. Taustalla on ajatus, että yksilöiden väliset sosiaaliset suhteet ja sosiaaliset instituutiot vaikuttavat yhteiskunnan suorituskykyyn edistämällä muun muassa verkoston jäsenten välistä vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa, resurssien hyödyntämistä ja toimintojen yhteensovittamista.

Suhteellinen köyhyys Tilanne, jossa köyhän asema on heikko suhteessa yhteiskunnan yleiseen tulo- tai varallisuustasoon. Suhteellista köyhyyttä arvioitaessa yksilön tai ryhmän tulotaso tai varallisuutta verrataan, muuhun väestöön. Suhteellinen köyhyys voi lisääntyä, vaikka köyhien rahamääräiset tulot kasvaisivat, mikäli muiden tulot kasvavat vielä nopeammin. Suhteellisessa köyhydessä on siis kyse myös tulojaosta.

Vaikuttavuusinvestoiminen (engl. impact investing): Keino kanavoida yksityisiä pääomia yhteiskunnan kehittämiseen tavalla, jossa tuoton ohella tavoitellaan mitattavaa yhteiskunnallista hyötyä. Tavoitteena on sijoittajan ennalta määrittelemä ja haluama yhteiskunnallinen vaikutus (esimerkiksi nuorisotyöttömyyden pienentäminen, terveydenhuollon laadun parantaminen tai hiilidioksidipäästöjen vähentäminen), ja sijoituksen tuotto on usein joko suoraan tai välillisesti kytköksissä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden toteutumiseen. Vaikuttavuusinvestoimisessa myönteinen yhteiskunnallinen vaikutus on siten aina toiminnan tarkoitus, ei tahaton seuraus.

Vastuullinen sijoittaminen Sijoitustoimintaa, jossa sijoitusprosessissa, sijoituspäätöksissä ja omistajakäytännöissä otetaan tuoton ja riskin lisäksi huomioon esimerkiksi ympäristöön, sosiaaliseen vastuuseen sekä hyvään hallintotapaan liittyviä tekijöitä (nk. ESG-asiat: Environmental, Social and Governance). Tavoitteena on, että vastuullisuuden kautta sijoitussalkun sekä tuotto- että riskiprofiili paranevat. Vastuullisen sijoittamien tueksi on kehitetty määritetty useita eri periaatteita ja standardeja, kuten YK:n vuonna 2006 julkistamat vastuullisen sijoittamisen periaatteet PRI (Principles for Responsible Investment).

Viheliäinen ongelma (engl. wicked problem): Ongelma, johon liittyy paljon tekijöitä ja muuttujia, jotka tekevät ongelmasta hyvin monimutkaisen ja jopa kompleksisen. Tällaiseen ongelmaan liittyy usein myös erilaisia arvoja ja näkökulmia ja niitä voidaan luonnehtia avoimiksi ja ajassa muuttuviksi. Ongelmille ei löydy selkeää yksittäistä ratkaisua ja mahdolliset ratkaisut nostavat usein esille uusia ongelmia tai kysymyksiä. Viheliäiset ongelmat ovat myös uniikkeja, jolloin niiden ratkaisumallit eivät ole suoraan siirrettävissä ongelmasta toiseen. Siksi niitä tuleekin käsitellä poikkiyhteiskunnallisesti ja laaja-alaisesti. Viheliäisten ongelmien yhteydessä puhutaan usein myös ilkeistä tai pirullisista ongelmista.

Ylikulutuspäivä Maailman ylikulutuspäivä on laskennallisesti se päivä vuodesta, jona ihmisten kuluttaman ravinnon, materiaalien ja energian tuottamiseen sekä syntyneiden jätteiden käsittelyyn tarvittava maa- ja vesialue (ekologinen jalanjälki) ylittää maapallon vuotuisen kyvyn tuottaa uusiutuvia luonnonvaroja ja käsitellä fossiilisten polttoaineiden käytön aiheuttamia kasvihuonekaasupäästöjä (biokapasiteetin). Kansainvälinen ajatushautomo Global Footprint Network laskee ylikulutuspäivän kaavalla: (maapallon biokapasiteetti / ihmisten ekologinen jalanjälki) x 365 = maailman ylikulutuspäivä. Ylikulutuspäivän jälkeen loppuvuoden ajan syntyy niin kutsuttua ekologista velkaa (ks. kestävyysvajeen määrittely).

LÄHDELUETTELO

- Alexandre S., Tordjman F., Roucher D., Stroeymeyt L. & Waysand C. (2019). Green Budgeting: Proposition de méthode pour une budgétisation verte. Conseil general de l'Environnement et du Développement durable – Inspection Générale des Finances.
- Berg, A., Lähteenoja, S., Ylönen, M., Korhonen-Kurki, K., Linko, T., Lonkila, K-M., Lyytimäki, J., Salmivaara, A., Salo, H., Schönach, P. & Suutarinen, I. (2019). POLKU2030 – Suomen kestävän kehityksen politiikan arviointi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 23/2019.
- Burkett, I. (2017). Evaluating Systems Change. Video puheenvuorosta. Haettu osoitteesta <https://www.youtube.com/watch?v=DWfWh67oTIYI>
- Casti, J. (2012). X-Events: The Collapse of Everything. New York: Harper Collins / Morrow.
- City of Amsterdam (2019). Amsterdam Climate Neutral 2050 Roadmap.
- City of Amsterdam (2020). Amsterdam Circular 2020–2025 strategy.
- Credit Suisse Research Institute (2019). Global Wealth Report 2019. Credit Suisse, October 2019.
- Diffenbaugh N. S. & Burke M. (2019). Global warming has increased global economic inequality. Proceedings of the National Academy of Sciences May 2019, 116 (20) 9808-9813.
- Doughnut Economics Action Lab (DEAL), Biomimicry 3.8, Circle Economy & C40 (2020). The Amsterdam City Doughnut – A tool for transformative action.
- Eskelinen, N., Hautala, H., Lintunen, L. & Kallio, J. (2020). Ylisukupolviselle huono-osaisuudelle altistavat ja sitä suojaavat ei-materiaaliset tekijät. Tutkimuskatsauksia 3/2020. Turun kaupunki, Kaupunki-tutkimusohjelma.
- EU Technical Expert Group on Sustainable Finance (2020). Taxonomy: Final report of the Technical Expert Group on Sustainable Finance.
- European Commission (2020). Repair and prepare for the Next Generation. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Europe's moment. 27.5.2020
- Frost & Sullivan (2015). Benefits of Carbon Neutrality in a Rapidly Changing Business Environment. Sitra Studies 112.
- Fullerton, J. (2015). Regenerative Capitalism. Universal Principles And Patterns Will Shape Our New Economy. Capital Institute. The Future of Finance, April 2015.
- Global Footprint Network (2020). Ecological Footprint Explorer. Haettu osoitteesta <https://data.footprintnetwork.org/#/>.
- Guillaume, J. H. A., Sojamo, S., Porkka, M., Gerten, D., Jalava, M., Lankoski, L., Lehikoinen, E., Lettenmeier, M., Pfister, S., Usva, K., Wada, Y. & Kummu, M. (2020). Giving legs to handprint thinking: Foundations for evaluating the good we do. Earth's Future, 8, e2019EF001422.
- Haavisto, I. (2019). Poliitiikan pudotus. Valtioon luotetaan mutta poliittisia toimijoita epäillään. EVA arvio No. 15. 4.4.2019.
- Hellström, E. & Hämäläinen, T. (2020). Kiihdyttääkö korona talouden uudistumista? Artikkelit Sitran Koronan vaikutukset -kirjoitussarjassa. Julkaistu Sitran verkkosivuilla 22.7.2020.

Hellström, E., Ikäheimo, H-P., Hakapää, J., Lehtomäki, J., Saari, M. (2019). Tiedonkäytön tulevaisuus yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Sitra työpaperi 20.9.2019.

Hietaniemi, T. & Poussa, L. (2020). Vauhdittaako korona siirtymää kohti kestävää yhteiskuntaa? Artikkelit Sitran Koronan vaikutukset -kirjoitussarjassa. Julkaistu Sitran verkkosivuilla 1.7.2020.

Hämäläinen, T. & Vataja, K. (2020). Korona paljasti yhteiskunnan haavoittuvuuden. Artikkelit Sitran Koronan vaikutukset -kirjoitussarjassa. Julkaistu Sitran verkkosivuilla 24.6.2020.

Ilmasto-opas (2019). Suomen ilmasto on lämmennyt. Julkaistu 3.12.2029. Haettu osoitteesta <https://ilmasto-opas.fi/fi/ilmastonmuutos/suomen-muuttuva-ilmasto/-/artikkeli/16266ad3-e5f5-4987-8760-2b74655182d5/suomen-ilmasto-on-lammennyt.html>

Independent Group of Scientists appointed by the UN Secretary-General (2019). Global Sustainable Development Report 2019. The Future is Now – Science for Achieving Sustainable Development. New York: United Nations.

Kolstad C., Urama, K., Broome, J., Bruvoll, A., Cariño Olvera, M., Fullerton, D., Gollier, D., Hanemann, W. M., Hassan, R., Jotzo, F., Khan, M. R., Meyer, L. & Mundaca, L. (2014). Social, Economic and Ethical Concepts and Methods. In: Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Islam S. N. & Winkel J. (2017). Climate Change and Social Inequality. United Nations Department of Economic and Social Affairs. DESA Working Paper No. 152.

Itkonen, J. (2020). Välineet ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Julkaistu sivulla ilmastoraportti.fi 3.4.2020.

Järvensivu, P., & Toivanen, T. T. (2018). Miten järjestää työ ja työllisyys ekologisen jälleenrakennuksen aikakaudella? Teoksessa Suoranta, A. & Leinikki, S. (toim.). Rapautuvan palkkatyön yhteiskunta: mikä on työn ja toimeentulon tulevaisuus? S. 44-61. Tampere: Vastapaino.

Karjanlahti, K. (2016). Eriarvoisuuden vähentäminen tukee kasvua. Euro & Talous. Suomen Pankin ajankohtaisia artikkeleita taloudesta. Julkaistu Suomen Pankin verkkosivuilla 22.6.2016.

Kegan, R. & Lahey, L. L., (2009). Immunity to Change: How to Overcome It and Unlock the Potential in Yourself and Your organization. Harvard Business School Publishing Corporation.

Kestävän kehityksen toimikunta (2016). Suomi, jonka haluamme 2050 - Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoutus. Hyväksytty kestävän kehityksen toimikunnan kokouksessa 20.4.2016.

Kiiski Kataja, E., Laine, P., Jousilahti, J. & Neuvonen, A. (2018). Hyvinvoinnin seuraava erä. Ihanteet, visio ja ratkaisut. Sitra muistio 9.1.2018.

Kontula, T. & Raunio, A. (toim.) (2018). Suomen luontotyyppien uhanalaisuus. Luontotyyppien punainen kirja. Suomen ympäristö 5/2018.

Kyllönen, S. (2016). Eettinen kartta Suomelle. Kestävyys moraalisenä kysymyksenä keskinäisriippuvassa maailmassa. Sitran selvityksiä 116.

Landström M. (2020). Onko päästöjen kompensointi rahastusta? Julkaistu Sitran verkkosivuilla 29.1.2020.

Leinonen T. (2019). Cleantech on jo merkittävä Suomen taloudelle – ja kasvupotentiaalia olisi runsaasti tarjolla. Julkaistu Sitran verkkosivuilla 29.4.2019.

Lund, S., Manyika, J., Woetzel, J., Barriball, E., Krishnan, M., Alicke, K., Birshan, M., George, K., Smit, S., Swan, D. & Hutzler, K. (2020). Risk, resilience, and rebalancing in global value chains. McKinsey Global Institute (MGI), August 2020.

Maliranta, M. (2019). Yritystukien uudistuminen: Kivunhallintaa ja tähtäimen säätöä. Yritystuet taloustieteellisenä kysymyksenä. Sitra muistio 12.8.2019.

Mazzucato, M. (2018). Mission-Oriented Research & Innovation in the European Union. A problem-solving approach to fuel innovation-led growth. European Commission Missions Report.

Meadows, D. H., Meadows Dennis L., Meadows, Randers, J. & Behrens, W.W. III (1972). The Limits to growth: A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind. New York: Universe Books,

Mäki-Fränti, P. (2019). Kotitalouksien varallisuus on selvästi epätasaisemmin jakautunut kuin tulot. Euro & Talous. Suomen Pankin ajankohtaisia artikkeleita taloudesta. Julkaistu Suomen Pankin verkkosivuilla 18.5.2019.

Neuvonen, A. (2017). Edistyksen uusi kytkentä. Sitra muistio 7.6. 2017.

OECD (2019). Beyond Growth: Towards a New Economic Approach. Report of the Secretary General's Advisory Group on a New Growth Narrative.

OECD (2020). Air and GHG emissions (indicator). OECD Data. Haettu osoitteesta: <https://data.oecd.org/air/air-and-ghg-emissions.htm>

Ollikainen, M., Asikainen, A., Järvelä, M., Kanninen, M. T., Kopsakangas-Savolainen, M., Kulovesi, K., Lanki, T., Laukkanen, M., Liimatainen, H., Linnanen, L., Regina, K., Ratinen, I., Seppälä, J. & Viisanen, Y. (2018). Ilmastopaneelin näkemykset pitkän aikavälin päästövähennystavoitteen asettamisessa huomioon otettavista seikoista: Ilmastopaneelin muistio asunto-, energia- ja ympäristöministeri Kimmo Tiilikaisen pyyntöön. Suomen ilmastopaneeli.

Oxfam (2015). Extreme Carbon Inequality. Oxfam media briefing. December 2, 2015.

Poussa, L. (2019). Päästökauppa remontissa. Sitra. Julkaistu Sitran verkkosivuilla 14.3.2019.

Prime Minister's Office of Finland (2020). Voluntary National Review 2020 Finland. Report on the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development. Publications of the Prime Minister's Office 2020:8.

Raworth, K. (2018). Donitsitaloustiede. Seitsemän tapaa ajatella kuin 2020-luvun taloustieteilijä. Helsinki: Terra Cognita.

Riihelä, M. & Tuomala, M. (2020.) Tulo- ja varallisuuserot. Teoksessa: Mattila, M. (toim.). Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020. Kalevi Sorsa säätiö 2020.

Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin, F. S. III, Lambin, E., Lenton, T. M., Scheffer, M., Folke, C., Schellnhuber, H., Nykvist, B., De Wit, C. A., Hughes, T., van der Leeuw, S., Rodhe, H., Sörlin, S., Snyder, P. K., Costanza, R., Svedin, U., Falkenmark, M., Karlberg, L., Corell, R. W., Fabry, V. J., Hansen, J., Walker, B., Liverman, D., Richardson, K., Crutzen, P. & Foley, J. (2009). Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity. *Ecology and Society* 14(2): 32.

Ruuskanen, P. (2009). Sosiaalinen pääoma. Kansalaisyhteiskunnan ja -toiminnan sanasto. Jyväskylän yliopisto. Haettu 14.8.2020 osoitteesta <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/sosiaalinen-paaoma>.

Saari, J. (2019). Hyvinvointivaltio eriarvoistuneessa yhteiskunnassa. Toimi-hankkeen selvityshenkilön raportti. Sosiaaliturva 2030. 30.1.2019.

Sachs, J., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G. (2019). Sustainable Development Report 2019. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

Sitra (2013). Kestämätön käy kalliiksi. 10 teesiä kestävää talouteen. Kestävä talous -foorumien loppuraportti.

Sitra (2019). Keskiwertosuojalaisen hiilijalanjälki. Artikkele Sitran verkkosivuilla. Julkaistu 15.2.2018, päivitetty 30.12.2019.

Smart and Clean (2020). Systemisen muutosprojektien eteneminen. Haettu osoitteesta <https://smartclean.fi/materiaalipankki/esitykset/>

Steffen, W., Rockström, J., Richardson, K., Len-ton, T.M., Folke, C., Liverman, D., Summerhayes, C.P., Barnosky, A.D., Cornell, S.E., Crucifix, M., Donges, J.F., Fetzer, I., Lade, S.J., Scheffer, M., Winkelmann, R., & Schellnhuber, H. J. (2018). Trajectories of the Earth System in the Anthropocene. PNAS August 14, 2018 115 (33) 8252-8259.

Stern, N. (2007). The Economics of Climate Change: The Stern Review. Cambridge: Cambridge University Press.

Suomen ympäristökeskus (2018). Maapallolle mahtuva tulevaisuus. Näkökulmia ympäristöpolitiikkaan. Syke Policy Brief 30.5.2018.

Suomen ympäristökeskus (2019). Ekologiset kompensatitot kannattaa ottaa käyttöön. Näkökulmia ympäristöpolitiikkaan. Syke policy brief 20.11.2019.

Suoranta, A. & Leinikki, S. (toim.) (2018). Rapautuvan palkkatyön yhteiskunta: Mikä on työn ja toimeentulon tulevaisuus? S. 44-61. Tampere: Vastapaino.

Tamminen, S., Honkatukia, J., Leinonen, T. & Haanperä. O. (2019). Kestävän kehityksen verouudistus. Kohti päästötöntä Suomea. Sitra muistio 17.4.2019.

TEM, Tekes & Sitra (2017). Ekosysteemit uuden elinkeino- ja innovaatiopolitiikan kohteena. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu. Maaliskuu 2017.

Tilastokeskus (2019). Suomen virallinen tilasto (SVT): Ympäristöliiketoiminta 2018. Julkaistu 5.12.2019.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2017). Kasvua ja työpaikkoja kestävästä ratkaisusta. Selvitys biotalouden, cleantechin sekä kiertotalouden kasvun ja työpaikkojen dynamiikasta. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 39/2017.

Valtioneuvosto (2017). Valtioneuvoston selonteko kestävästä kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta. Kestävän kehityksen Suomi – pitkäjänteisesti, johdonmukaisesti ja osallistavasti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 3/2017.

Valtioneuvoston kanslia (2019). Kestävän kehityksen tila Suomessa -indikaattorit: Mitä faktat kertovat? Yhteiskunnallinen eriarvoisuus 2019. Haettu osoitteesta <https://kestavakehitys.fi/documents/2167391/2186383/Kest%C3%A4v%C3%A4n+kehityksen+tila+2019.pdf/d814c015-173b-53d9-6494-454e70d683be/Kest%C3%A4v%C3%A4n+kehityksen+tila+2019.pdf?t=1557407301000>

Vatja, K. & Seppänen-Järvelä, R. (2018). Kokeilut kehittämisoitteena – mitä uutta ja erilaista? Hallinnon Tutkimus 37 (4), 261–265, 2018.

World Commission on Environment and Development (1987). Our Common Future. Oxford: Oxford University Press.

World Economic Forum (2020). The Global Risks report 2020. 15th Edition.

Ympäristöministeriö (2020). Ilmastovuosikertomus 2020. Ympäristöministeriön julkaisu 2020:17.

KIRJOITTAJISTA

Eeva Hellström on Sitran strategia- ja ennakointitoiminnon johtava asiantuntija. Koulutukseltaan hän on ympäristöekonomian tohtori. Eeva toimi Sitran Kestävä talous foorumin vetäjänä sekä Sitran kestävän talouspolitiikan johtamiskurssien käynnistäjänä ja kurssien 0–3 vetäjänä.

Mervi Porevuo on Sitran yhteiskunnallisen koulutuksen johtava asiantuntija ja fasilitaattori. Koulutukseltaan hän on valtiotieteiden sekä organisaatiotutkimuksen maisteri. Mervi on toiminut Sitran Kestävän talouspolitiikan johtamiskurssien vetäjänä kurssista 4 lähtien. Syksyllä 2020 käynnistyi jo 15. kurssi.

KIITOKSET

Hyvät Sitran Kestävän talouspolitiikan johtamiskoulutuksen sekä Kestävä talous foorumin alumnit ja alustajat,

Antti Aarnio, Jussi Ahokas, Teresa Haukkala, Sini Harkki, Tuuli Hirvilammi, Maria Joutsenvirta, Anu Kantola, Taina Kulmala, Simo Kyllönen, Meri Löytyniemi, Heli Mikkeli, Jussi Nikula, Jaakko Pajunen, Minna Punakallio, Sauli Rouhinen, Miia Savaspuro ja Marko Synkkänen

Teidän oivaltavat näkemyksenne ja huomionne kannustivat ja haastoivat meitä eteenpäin ja aina vaan syvemmälle asiaan. Lisäksi saimme arvokkaita kommentteja ja kannustusta myös lukuisilta sitralaisilta kollegoilamme.

Iloa Koski, monipuolinen työsi raportin kuvien, infoboksien ja sanaston rakentamisessa sekä sisällön kehittämisessä on ollut meille korvaamaton apu raporttimme loppuunsaattamisen vaiheessa. **Katri Rantala**, raportin tuottamiseen liittyvät käytännöt pysyivät mallikkaasti käsissäsi koko prosessin ajan.

Lämpimät kiitokset teille kaikille.

Tulevaisuus tehdään tässä ja nyt – yhdessä.

Kirjoittajat

SITRA

SITRA TYÖPAPERI 19.10.2020

Sitra Työpaperit tarjoavat monialaista tietoa asioista, jotka vaikuttavat yhteiskunnan muutokseen. Työpaperit ovat osa Sitran tulevaisuustyötä, jota tehdään ennakkoinnin, tutkimuksen, hanketoiminnan ja kokeilujen sekä koulutuksen menetelmin.

ISBN 978-952-347-184-9 (PDF)

ISBN 978-952-347-185-6 (nid.)

SITRA.FI

Itämerenkatu 11-13 PL 160

00181 Helsinki

Puhelin 0294 619 991

 @SitraFund